

महालेखापरीक्षकको बाउन्नाँ वार्षिक प्रतिवेदन २०७१

सारांश

महालेखापरीक्षकको कार्यालय
बबरमहल, काठमाडौं

दूरदृष्टि

सुशासन प्रवर्द्धनका लागि स्वतन्त्र, सक्षम र प्रभावकारी लेखापरीक्षण संस्थाको रूपमा स्थापित हुने ।

गन्तव्य

सार्वजनिक स्रोतको प्रभावारी व्यवस्थापनका लागि मुलुकलाई गुणस्तरीय लेखापरीक्षण सेवा प्रदान गर्ने ।

मूल्य मान्यता

- स्वतन्त्रता
- इमान्दारिता
- विश्वसनीयता
- व्यावसायिकता
- सार्वजनिक हितमा सेवा प्रदान

प्रतिवेदन सारांश

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२४ बमोजिम बाउन्नौं वार्षिक प्रतिवेदन सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यू समक्ष आजै पेश गरिसकेको छु । उक्त प्रतिवेदन यस कार्यालयको वेभसाइट www.oagnep.gov.np मार्फत सार्वजनिक समेत गरिएको छ ।

मुलुकको सार्वजनिक वित्त व्यवस्थाको नतिजाका बारेमा लेखापरीक्षणको माध्यमबाट सर्वसाधारणलाई जानकारी गराई सार्वजनिक वित्तीय जवाफदेहिता एवं पारदर्शिता अभिवृद्धिमा सघाउ पुगोस् भन्ने उद्देश्यले बाउन्नौं वार्षिक प्रतिवेदनमा आधारित सारांशको रूपमा यो पुस्तिका प्रकाशित गरिएको छ ।

२०७१ चैत्र २९

(भानुप्रसाद आचार्य)
महालेखापरीक्षक

प्राक्कथन

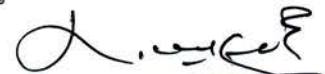
नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले कानूनको परिपालना गराई राज्य सञ्चालन गर्न विभिन्न राज्य संयन्त्रको व्यवस्था गरी नागरिकका सेवा तथा आवश्यकता पूरा गर्नेतर्फ केन्द्रित रहने उल्लेख गरेको छ। संविधानबाट महालेखापरीक्षकलाई स्वतन्त्र अस्तित्वको आधार प्राप्त भएकोले सार्वजनिक निकायको वित्तीय स्रोतसाधन परिचालन सम्बन्धी नतिजा र जवाफदेही पालनाको निष्पक्ष र वस्तुपरक ढङ्गबाट लेखापरीक्षण गरी सोसम्बन्धी अनियमिता तथा व्यवस्थापकीय कमजोरीहरूलाई व्यवस्थापिका-संसद नागरिक समाज तथा सरोकारवाला समक्ष यथाथ तथ्य एवं वस्तुस्थिति पारदर्शी गर्ने कार्यमा कार्यालय कटिबद्ध रहेको छ। संविधान एवं कानूनलाई आत्मसात गर्दै सार्वजनिक वित्तीय व्यवहारमा आएको परिवर्तन, सेवा सुविधाको उपलब्धता तथा जनचासोको विषयलाई समेटी प्रतिवेदन गर्न कार्यालय प्रयत्नशील छ।

अन्तर्राष्ट्रिय जगत्मा आएका परिवर्तनलाई आत्मसात गरी समयको मागअनुरूप लेखापरीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु प्रमुख आवश्यकता हो। महालेखापरीक्षकको कार्यालय सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन (इन्टोसाई) र सो संगठनको क्षेत्रीय संगठनको सदस्य भएकोले ती संगठनहरूबाट प्रतिपादित लेखापरीक्षणका नीति तथा पद्धतिलाई अवलम्बन गरी अन्तरराष्ट्रिय स्तरअनुरूपको असल लेखापरीक्षण अभ्यास एवं पद्धति अनुसरण गरी लेखापरीक्षणका नतिजालाई परिणाममुखी बनाई यस प्रतिवेदन प्रस्तुति गर्नमा कार्यालयबाट विशेष ध्यान दिइएको छ। सार्वजनिक निकायहरूबाट सञ्चालित कार्यको स्वतन्त्र र निष्पक्ष मूल्याङ्कन गरेर जनतालाई सुसूचित गराउने उद्देश्यले वार्षिक प्रतिवेदनका मूलभूत विषय समावेश गरी यस सारांश तयार गरिएको छ। वित्तीय व्यवस्थापनको मूल्याङ्कन गर्दा आलोचना मात्र नगरी असल अभ्यासको अनुसरण गर्न सरकारलाई प्रेरित गर्ने उद्देश्य राखी सुभाससमेत दिइएको छ।

वित्तीय जवाफदेहिता तथा पारदर्शिता कायम राखी सुशासन एवं आर्थिक अनुशासन कायम गर्नमा सरकारी सार्वजनिक संयन्त्रहरू प्रभावकारी देखिएका छैनन्। यस वर्ष ३ हजार ९३३ सरकारी निकायको रु.८ खर्ब ५३ अर्ब ९४ करोड, ७० संगठित संस्थाको रु.१३ खर्ब ५१ अर्ब ८४ करोड, ५१६ समिति र अन्य संस्थाको रु.६९ अर्ब ६० करोड र ७५ जिल्ला विकास समितिको रु.७८ अर्ब ७५ करोडसमेत रु. २३ खर्ब ५४ अर्ब १३ करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। यस अतिरिक्त २० विषयको कार्यमूलक लेखापरीक्षण, एक विषयको वातावरणीय लेखापरीक्षण र तीन सफ्टवेयरको सूचना प्रविधिमा आधारित लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। सरकारी कार्यालयतर्फ मात्र रु.३७ अर्ब ४१ करोड (लेखापरीक्षण अङ्कको ४.३८ प्रतिशत) बेरूजु कायम भएको छ। यस वर्षसम्म असुल फछ्यौट तथा कारबाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्ने अद्यावधिक रकम रु.२ खर्ब ७३ अर्ब २ करोड पुगेको छ। लेखापरीक्षणबाट सञ्चितकोषमा सरकारको आर्थिक कारोबारको यथार्थ स्थिति प्रस्तुति हुन नसकेको, राजस्व चुहावट नियन्त्रणमा प्रभावकारिता आउन नसकेको, राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाको प्रगति न्यून भएको, बजेटको परिधिभन्दा बाहिर रही वैदेशिक सहायता परिचालन गरेको, गैरवजेटरी खर्च गरेको, स्रोत साधनको मितव्ययी एवं दक्षतापूर्ण उपयोग हुन नसकेको, खरिद व्यवस्थापन दक्षतापूर्वक हुन नसकेको, सहायताको लेखापरीक्षण नगराएको, बजेट अनुशासन कायम नभएको, विभिन्न कोषहरू उद्देश्यअनुरूप सञ्चालनमा नरहेको, सार्वजनिक लगानी व्यवस्थापन कमजोर रहेको आदि व्यहोरा देखिएका छन्।

लेखापरीक्षणबाट औल्याइएका विगतका व्यहोराहरू उपर सुधारको अवस्था अपेक्षाकृत रहन सकेको छैन। औल्याइएका व्यहोराहरू प्रायः पुनरावृत्ति हुने गरेको छ। लेखापरीक्षणबाट औल्याइएका बेरूजुहरूउपर लेखाउत्तरदायी अधिकृत तथा जिम्मेवार व्यक्तिहरूले समयमै कारबाही गरी फछ्यौट गर्न गराउन ध्यान नदेखिएकोले बेरूजु बढ्दै गएको छ। सार्वजनिक लेखा समितिको निर्णय कार्यान्वयनमा सरकार उदासिन रहेको स्थितिले वित्तीय जवाफदेहिता निर्वाहमा सुधार हुन सकेको छैन। यस विषयको गाम्भीर्यताउपर लेखापरीक्षण गराउने कार्यालय, नियमनकारी निकाय तथा सरोकारवाला सबैको ध्यान पुग्नु जरुरी देखिएको छ।

अन्तमा, संवैधानिक जिम्मेवारीअनुसार लेखापरीक्षण कार्य सम्पन्न गरी यस प्रतिवेदन तयार गर्न सहयोग र चासो व्यक्त गर्नु हुने व्यवस्थापिका-संसद, सबै संवैधानिक निकाय, नेपाल सरकार र मातहतका सबै निकाय, सार्वजनिक संस्था, विकासका सभेदार, नागरिक समाज, सञ्चारकर्मी, आम नागरिक लगायतमा सबैप्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु। साथै लेखापरीक्षण कार्य समयमा सम्पन्न गरी वार्षिक प्रतिवेदन तयार गर्नमा योगदान पुऱ्याउनुहुने परिश्रमी एवं लगनशील सम्पूर्ण सहयोगी कर्मचारीलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु।

(भानुप्रसाद आचार्य)

महालेखापरीक्षक

विषय-सूची

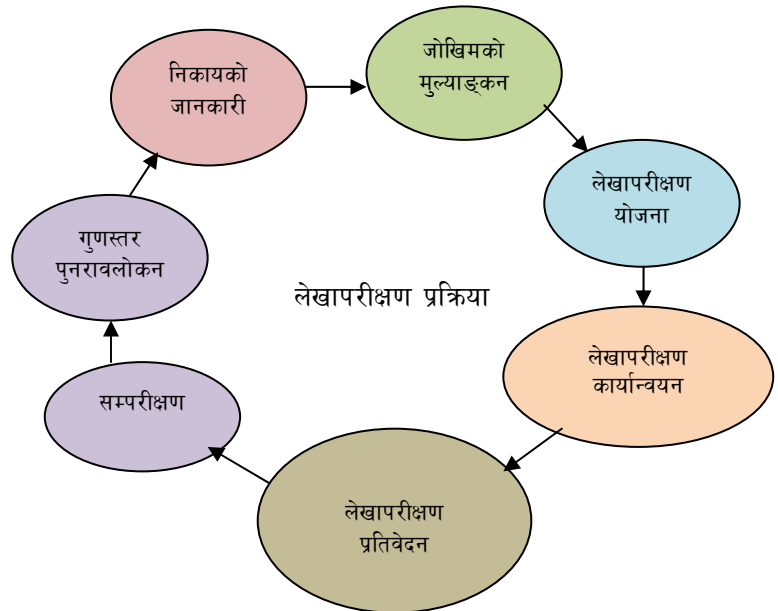
	पृष्ठ संख्या
१. पृष्ठभूमि	१
२. लेखापरीक्षण, बेरुजू तथा फछ्यौट	५
३. लेखापरीक्षणबाट देखिएका केही व्यहोराको भ्रलक	८
● आर्थिक परिसूचक एवं आय-व्यय	८
● सरकारी हिसाबको यथार्थता	११
● सार्वजनिक ऋण एवं जमानत	१२
● बजेट अनुशासन	१३
● कानूनको परिपालना	१४
● स्रोतसाधनको संरक्षण एवं उपयोग	१६
● राजस्व छुट एवं चुहावट नियन्त्रण	१८
● सार्वजनिक खरिद व्यवस्थापन	२३
● मितव्ययिता	२५
● कार्यक्रम कार्यन्वयन दक्षता	२७
● अनुगमन	३०
● लगानी प्रतिफल	३२
● स्रोतसाधन प्राप्ति	३२
● आन्तरिक नियन्त्रण	३३
४. भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधारहरू	३४

महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदन, २०७१ को सारांश

१. पृष्ठभूमि

- कानुनी व्यवस्था** – नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ धारा १२३ मा सबै सरकारी कार्यालय र कानूनद्वारा तोकिएका अन्य संस्थाको निर्धारित तरिकाबमोजिम नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यसमेतको विचार गरी महालेखापरीक्षककले लेखापरीक्षण गर्ने र धारा १२४ मा वार्षिक प्रतिवेदन राष्ट्रपति समक्ष पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। लेखापरीक्षण ऐन, २०४८ ले महालेखापरीक्षकले लेखापरीक्षण गर्ने तरिका, क्षेत्र, परीक्षण गर्ने कुराहरु र नेपाल सरकारको पूर्ण एवं अधिकांश स्वामित्व भएका संगठित संस्थाको लेखापरीक्षण सम्बन्धमा उल्लेख गरेको छ। संविधान र लेखापरीक्षण ऐनद्वारा प्रदत्त कानुनी आधारअनुरूप लेखापरीक्षण गरिएको छ।
- उद्देश्य** – सार्वजनिक स्रोतको प्राप्त र उपयोगका सम्बन्धमा नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता र प्रभावकारिता पक्षको आवश्यकताअनुसार विचार गरी देहायका विषयहरु सुनिश्चित गर्नु लेखापरीक्षणको उद्देश्य रहेको छ:
 - आर्थिक विवरण तोकिएको ढाँचामा तयार गरिएको र कारोबारको यथार्थ स्थिति चित्रण गरेको,
 - विनियोजन ऐनबमोजिम स्वीकृत सीमाभित्र रही सोही ऐनबाट निर्दिष्ट प्रयोजनमा खर्च गरेको,
 - राजस्व लगायत समस्त आमदानी असुली तथा दाखिला गरेको,
 - सरकारी सम्पत्तिको अभिलेख, उपयोग र संरक्षणको पर्याप्त व्यवस्था गरेको,
 - आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था प्रभावकारी रहेको,
 - आर्थिक कारोबार गर्दा ऐन कानूनको परिपालना गरेको एवं पुष्ट्याई गर्ने यथेष्ट प्रमाण राखेको र
 - कार्यक्रमअनुसार निर्धारित समयभित्र प्रगति हाँसिल गरेको।
- क्षेत्र** – यो वर्ष संवैधानिक अङ्ग, मन्त्रालय, विभाग तथा कार्यालय, संगठित संस्था, समिति, बोर्ड, कोष, प्राधिकरण, विश्वविद्यालयसमेतका कानूनले लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने गरी तोकिएका निकायको आर्थिक वर्ष २०७०/७१ को र पेश भएसम्म बक्यौतासमेतका आर्थिक कारोबारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ। स्वीकृत वार्षिक लेखापरीक्षण योजनाअनुसार वित्तीय लेखापरीक्षणको साथै कार्यमूलक, सूचना प्रविधिमा आधारित र वातावरणीय लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ। यस अतिरिक्त १५ निकायमा विद्युतीय कार्यपत्र प्रयोग गरी लेखापरीक्षण गर्ने कार्यको पाइलटिङ्ग गरिएको छ।

- पद्धति** – लेखापरीक्षण ऐन, २०४८, सरकारी लेखापरीक्षण मानदण्ड, सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरुको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन (इन्टोसाई) द्वारा प्रतिपादित लेखापरीक्षणका आधारभूत सिद्धान्त, लेखापरीक्षण मार्गदर्शन र असल प्रचलन एवं अभ्यासको अनुसरण गरी लेखापरीक्षण जोखिम मूल्याङ्कन पश्चात पहिचान भएका विषयहरुको सन्दर्भमा नियन्त्रण परीक्षण एवं विश्लेषण गरी पर्याप्त र सान्दर्भिक प्रमाण सङ्कलन गर्न आवश्यकताअनुसार नमूना छनौट

एवं विस्तृत परीक्षण कार्यविधि अवलम्बन गरी लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । लेखापरीक्षण प्रक्रियालाई माथि रेखाचित्रमा देखाइएको छ ।

५. **लेखापरीक्षण मानदण्ड तथा मार्गदर्शन** – लेखापरीक्षणको क्रममा देहायका मानदण्ड एवं मार्गदर्शन प्रयोग गरिएको छ ।

<ul style="list-style-type: none"> ● सरकारी लेखापरीक्षण नीति मानदण्ड, ● सरकारी लेखापरीक्षण सञ्चालन मार्गदर्शन, ● कार्यमूलक लेखापरीक्षण मार्गदर्शन, ● सार्वजनिक संस्थाका लेखापरीक्षकको लागि निर्देशन, ● महालेखापरीक्षकको लेखापरीक्षणसम्बन्धी निर्देशन तथा परिपत्र, ● संयुक्त लेखापरीक्षण टोलीसम्बन्धी निर्देशन, ● गुणस्तर आश्वस्तता निर्देशिका, 	<ul style="list-style-type: none"> ● आयोजना हिसाबको लेखापरीक्षण मार्गदर्शन, ● सार्वजनिक खरिद व्यवस्थाको लेखापरीक्षण मार्गदर्शन, ● प्रशासकीय खर्चको लेखापरीक्षण मार्गदर्शन, ● राजस्व लेखापरीक्षण मार्गदर्शन, ● जिल्ला विकास समिति लेखापरीक्षण निर्देशिका, ● जोखिममा आधारित लेखापरीक्षण निर्देशिका, ● लेखापरीक्षकको आचारसंहिता ।
---	---

६. **गुणस्तर नियन्त्रण एवं पुनरावलोकन** – कार्यालयबाट सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाको लागि अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा विकास गरिएको गुणस्तर व्यवस्थापन संरचनाको अनुसरण गरिएको छ । जसअनुसार लेखापरीक्षकको स्वतन्त्रता प्रवर्द्धन गर्ने, सक्षम र क्षमतावान कर्मचारीको व्यवस्था गरी निरन्तररूपमा पेशागत ज्ञान सीप अभिवृद्धि गर्ने, अन्तर्राष्ट्रिय लेखापरीक्षण मानदण्डसँग मेलखाने लेखापरीक्षण मानदण्ड एवं मार्गदर्शन तयार गर्ने, वार्षिक योजनाको तर्जुमा गरी लेखापरीक्षण कार्यान्वयन र प्रतिवेदन गर्ने व्यवस्था पर्दछ । लेखापरीक्षणको प्रत्येक चरणमा उच्च पदाधिकारीबाट सुपरिवेक्षण गर्ने, आचारसंहिताको परिपालना र आन्तरिक नियन्त्रणका गतिविधिको अनुगमन गर्ने कार्य गरिएका छन् । स्रोत साधनको अधिकतम उपयोग गरी सरोकारवालासँग कार्यगत सम्बन्ध राख्दै सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनमा सुधारको लागि लेखापरीक्षण नतिजाको सम्प्रेषण गर्ने प्रणालीको स्थापना गरिएको छ ।

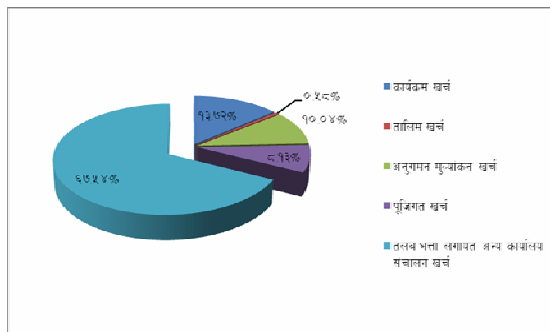
गुणस्तर नियन्त्रणको संरचना कार्यान्वयन अवस्था मूल्याङ्कन गर्न अन्य सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाबाट समकक्षी पुनरावलोकन गराउने गरिएको छ । यस्तै लेखापरीक्षण सम्पन्न भइसके पश्चात् गुणस्तर आश्वस्तता निर्देशिका बमोजिम सबै निर्देशनालय, लेखापरीक्षण टोली र लेखापरीक्षण प्रकृतिलाई समेट्ने गरी छनौटको आधारमा प्रत्येक वर्ष ५० लेखापरीक्षण फाइलको गुणस्तर पुनरावलोकन गरिएको छ । यसबाहेक कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणालीको मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक लेखापरीक्षण टोलीको एक लेखापरीक्षण फाइल पुनरावलोकन गर्ने गरिएको छ । गुणस्तर पुनरावलोकन गर्दा स्वार्थ नबाभिनै (Conflict of interest) गरी टोली गठन गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ ।

७. **समकक्षी पुनरावलोकन** – सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाको अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाअन्तर्गतको संरचना आईडीआईले तर्जुमा गरेको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन सूचकाङ्कका आधारमा यस वर्ष भारतीय सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाबाट समकक्षी पुनरावलोकन गरिएको छ । उक्त पुनरावलोकनको मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा महालेखापरीक्षकले सबै निकायहरूलाई समेटेर लेखापरीक्षण गरी समयमै प्रतिवेदन जारी गर्ने गरेको, सञ्चार माध्यम लगायत सबै सरोकारवालालाई प्रभावकारी ढङ्गले लेखापरीक्षण नतिजाको सम्प्रेषण गरेको उल्लेख छ । रणनीतिक योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने, वार्षिक योजना तयार गरी योजनावद्ध ढङ्गले काम गर्ने र आचारसंहिता जारी एवं अनुगमन गर्ने व्यवस्थालाई सकारात्मक रूपमा लिइएको छ । अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा जारी गरिएको लेखापरीक्षणका मापदण्डअनुकूल हुनेगरी लेखापरीक्षण मानदण्ड एवं निर्देशिका जारी गरी लेखापरीक्षणलाई अन्तर्राष्ट्रियस्तरको बनाउने प्रयास गरेको र गुणस्तर नियन्त्रणको उपयुक्त व्यवस्था मिलाई गुणस्तर आश्वस्तता पुनरावलोकन प्रणाली स्थापना गरेको विषयलाई सवल पक्षको रूपमा औल्याइएको छ ।

महालेखापरीक्षकलाई आर्थिक एवं प्रशासनिक स्वायत्तता पर्याप्त नभएको, लेखापरीक्षकबाट औल्याइएका विषय समयमा फछ्यौट नहुने, कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि र भौतिक पूर्वाधारको अपर्याप्तता र लेखापरीक्षणको कार्यबोझ अत्याधिक रहेको विषयलाई प्रतिवेदनमा दुर्बल पक्षको रूपमा औल्याइएको छ । यस्तो प्रतिवेदनलाई कार्यालयले सार्वजनिक गरेको छ ।

८. **लेखापरीक्षण सल्लाहकार समिति** - लेखापरीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न, अन्तर्राष्ट्रिय अभ्याससमेतलाई मध्यनजर राख्दै लेखापरीक्षण प्रक्रिया, विषयवस्तु र प्रतिवेदन सम्बन्धमा राय सल्लाह उपलब्ध गराउने उद्देश्यले विभिन्न क्षेत्रमा विशेषता हासिल गरेका व्यक्तिहरु सम्मिलित १५ सदस्यीय लेखापरीक्षण सल्लाहकार समिति गठन गरिएको थियो । उक्त समितिबाट महालेखापरीक्षकलाई प्राप्त भएको राय सल्लाह लेखापरीक्षणमा सुधारको कार्यहरु गर्न उपयोगी देखिएका छन् ।

९. **संगठनात्मक व्यवस्था र बजेट** - यस कार्यालयको संरचनाअन्तर्गत ४ महाशाखा, १४ महानिर्देशनालय २७ क्षेत्रगत निर्देशनालयहरु रहेका छन् । कार्यालयले कर्मचारीलाई मुलुकभरिका कार्यालयमा छोटो अवधिको लागि खटाई शतप्रतिशत रुपमा नै स्थलगत लेखापरीक्षण गर्ने गरिएको छ । कार्यालयको स्वीकृत दरबन्दी ४४८ रहेको र उक्त दरबन्दी २१ वर्षदेखि पुनरावलोकन भएको छैन । कार्यालयको लागि २०७०/७१ मा रु.३८ करोड ६७ लाख ११ हजार बजेट विनियोजन भएकोमा रु.३१ करोड ६ लाख ५८ हजार खर्च भएको छ । खर्चको विस्तृत विवरण चित्रमा देखाइएको छ । जसअनुसार कार्यालयले तालिम र पूँजीगत खर्च कुल बजेटको क्रमशः ०.५८ र ८.१३ प्रतिशत गरेको छ । कार्यालयको २०७०/७१ को खर्च र सो वर्षमा कार्यालयको जनशक्तिबाट सम्पन्न लेखापरीक्षणको अङ्क रु.११ खर्ब १३ अर्ब ४१ करोड ४८ लाखलाई तुलना गर्दा लेखापरीक्षण खर्च प्रतिलाखमा रु.३५.८४ रहेको छ ।

१०. **सरोकारवालाको सहभागिता** - कार्यालयले लेखापरीक्षण प्रक्रियामा आवश्यकताअनुसार सरोकारवालाको सहभागिता गराउने अवधारणा कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । यस अन्तर्गत कार्यमूलक लेखापरीक्षणको योजना तर्जुमा चरणमा जोखिम पहिचान गर्न र कार्यान्वयन चरणमा लेखापरीक्षणको स्वतन्त्रतामा असर नपर्ने गरी सूचनाको स्रोतको रुपमा नागरिक समाज एवं लाभग्राही समूहलाई सहभागी गराइएको छ । यसबाहेक तयार भएको प्रतिवेदन स्थानीयस्तरमा सम्प्रेषणको लागि समेत सहभागी गराउने योजना रहेको छ ।

११. **सरोकारवाला सर्वेक्षण** - यस कार्यालयले लेखापरीक्षण प्रभाव मूल्याङ्कन अन्तर्गत लेखापरीक्षण गुणस्तर, यसको विश्वसनीयता, लेखापरीक्षणको विशेषज्ञता र निष्पक्षता तथा इमान्दारिता मूल्याङ्कनको लागि ६ जिल्लाका ३२६ सरोकारवालसँग पृष्ठपोषण लिइएको थियो । सहभागी सरोकारवालामध्ये ७४ प्रतिशतले लेखापरीक्षकसँग संवाद पारदर्शी ढङ्गले भएको विचार व्यक्त गरेका थिए । यसैगरी ७० प्रतिशतले लेखापरीक्षकको भूमिका सिर्जनात्मक र सान्दर्भिक भएको, ८२ प्रतिशतले लेखापरीक्षण व्यवस्थापनको प्रभावकारिता वृद्धि गर्न सहयोगी रहेको, ५१ प्रतिशतले लेखापरीक्षकमा विशेषज्ञता रहेको, ६७ प्रतिशतले आर्थिक अनुशासन कायम गर्न सन्तोषजनक भूमिका खेलेको र ४८ प्रतिशतले लेखापरीक्षणको निष्पक्षता र इमान्दारिता राम्रो रहेको विचार व्यक्त गरेका छन् ।

लेखापरीक्षण प्रतिवेदन विश्वसनीय भरपर्दो र उपयुक्त भएको विचार ५० प्रतिशतले व्यक्त गरेका छन् भने लेखापरीक्षकले मितव्ययिता, कार्यक्षमता र प्रभावकारिता मूल्याङ्कनका लागि ध्यान केन्द्रित हुनुपर्ने धारणा ५३ प्रतिशतले राखेका छन् । सहभागीमध्ये ५५ प्रतिशतले लेखापरीक्षणबाट औल्याएका विषयवस्तुमा केही सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको विचार व्यक्त गरेका छन् भने ६८ प्रतिशतले लेखापरीक्षकबाट सम्परीक्षणमा सहयोगी भूमिका निर्वाह भएको उल्लेख गरेका छन् । सरोकारवालाबाट प्राप्त सुझावको आधारमा कार्यालयले लेखापरीक्षण कार्यमा समयानुकूल सुधार गर्ने नीति लिइएको छ ।

१२. **लेखापरीक्षणको प्रभाव** - लेखापरीक्षणले घटी राजस्व असुल गरेका, बढी भुक्तानी गरेका र प्रचलित कानूनअनुसार नभएका व्यहोरामा असुलउपर गर्न औल्याए पश्चात् असुल भई राज्यकोषमा वर्षेनी रकम प्राप्त हुने गरेको छ । विगत ३ वर्षको असुल भएको रकमको विवरण देहायमा रहेको छ । ऐन नियमको परिपालना सम्बन्धमा औल्याइएका व्यहोराको कार्यान्वयनले आर्थिक अनुशासन कायम राख्नसमेत सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।

आर्थिक वर्ष	असुलउपर गर्नुपर्ने वेरूज	असुल भएको रकम	कार्यालयको खर्च
उन्चासौँ	२,७६,९७	७१,२०	२०,४६
पचासौँ प्रतिवेदन	३,८९,९७	९६,८९	२०,६७
एकाउन्नी प्रतिवेदन	३,७४,९४	२,५०,४१	३१,०६

लेखापरीक्षणबाट वेरूज औल्याइएको आधारमा बाउन्नी प्रतिवेदनको अवधिमा रु.२ अर्ब ६ करोड ५ लाख असुल भएको छ ।

१३. **अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध** - मुलुकको प्रतिष्ठा अभिवृद्धि, सार्वजनिक लेखापरीक्षणको क्षेत्रमा असल अभ्यासको उपयोग गरी कार्यालयबाट सम्पादन हुने लेखापरीक्षणलाई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरअनुरूप बनाउन तथा कार्यालयले गरेका राम्रा कामहरु अरु मुलुकलाई जानकारी गराउने उद्देश्यले अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा सक्रियतापूर्वक सहभागी हुने नीति कार्यालयले अवलम्बन गरेबमोजिम यस वर्ष देहायका कार्यसम्पादन गरिएको छ ।
- १३.१ अन्तर्राष्ट्रिय सक्रियताबाट कार्यालयलाई मुलुकमा अन्तर्राष्ट्रिय सेमिनार कार्यक्रमको आयोजना गर्न मौका मिलेको छ । एसियाली विकास बैङ्कको सहयोगमा मार्च, २०१४ मा सार्कस्तरीय आयोजना लेखापरीक्षण कार्यशाला, इन्टोसाई आइडिआइको सहयोगमा मार्च, २०१५ मा १० मुलुकका सहभागी रहेको एक हप्ते सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनको अुनभव आदानप्रदान एवं गुणस्तर आश्वस्तता कार्यशाला र अंक्राडको सहयोगमा ५ मुलुकका सहभागी रहेको २ दिने सार्वभौम ऋणसम्बन्धी समस्या पहिचान बैठक सम्पन्न भएको छ । एसोसाईको आयोजनामा एसिया क्षेत्रको ४६ देशको सहभागिता हुने कार्यक्रम २०७२ भाद्रमा सञ्चालन हुने भएको छ । आगामी वर्षहरुमा पनि यस्ता कार्यक्रम नेपालमा आयोजना गर्ने प्रयास जारी छ ।
- १३.२ सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरुको एसियाली संगठन (एसोसाई) को सन् १९७९ मा संस्थापक सदस्य भएको नेपाल फेब्रुअरी १०-१३ २०१५ मा मलेसियामा भएको १३ औँ महासभाबाट पहिलो पटक २०१५ देखि २०१८ का लागि गभर्निङ्ग बोर्डमा निर्वाचित भएको छ । निर्वाचनमा प्राप्त सफलताबाट महालेखापरीक्षकको कार्यालयलाई अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा काम गर्ने अवसर मिलेको छ ।
- १३.३ सार्वजनिक लेखापरीक्षण क्षेत्रका अन्तर्राष्ट्रिय संगठनहरुले प्रतिपादन गर्ने मान तथा कार्यपद्धति विकास गर्ने कार्यमा कार्यालयको जनशक्ति परिचालन गर्ने कार्य भएको छ । सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरुको एसियाली संगठनअन्तर्गत सञ्चालित विभिन्न लेखापरीक्षणमान तथा निर्देशिका तयार गर्ने कार्यमा कार्यालयको जनशक्ति सहभागी भई आएको छ । कार्यालयले एसोसाईअन्तर्गत सञ्चालित जोखिममा आधारित लेखापरीक्षणसम्बन्धी अनुसन्धान कार्यक्रमको सन् २०१५-१८ सम्म नेतृत्व लिने भएको छ ।
- १३.४ महालेखापरीक्षकको कार्यालयको सम्बन्ध अन्य मुलुकका सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्था तथा संगठनहरूसँग सक्रिय रुपमा स्थापित गर्नुपर्ने आवश्यकता रहन्छ । यसैक्रममा यो वर्ष नर्वे तथा भियतनामका महालेखापरीक्षकले नेपालको महालेखापरीक्षकको कार्यालयको भ्रमण गरेको थियो । सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरुको अन्तर्राष्ट्रिय संगठनको क्षमता विकास समूहका प्रतिनिधिले पनि कार्यालयको भ्रमण गरेका छन् । महालेखापरीक्षकको नेतृत्वमा कार्यालयको एक टोलीले दक्षिण अफ्रिकाको महालेखापरीक्षकको कार्यालयको अध्ययन भ्रमण गरेको छ ।
- १३.५ नर्वेका महालेखापरीक्षकको नेपाल भ्रमणको क्रममा सेप्टेम्बर ४, २०१४ मा संविधानसभाका विभिन्न समितिका सभासदहरुको समुपस्थितिमा महालेखापरीक्षकको स्वतन्त्रता विषयक कार्याशाला गोष्ठीको आयोजना भएको थियो । उक्त गोष्ठीमा नर्वेका महालेखापरीक्षकलगायत सहभागीहरुले नेपालमा महालेखापरीक्षकलाई प्रशासनिक र आर्थिक स्वायत्तता प्रदान गर्नुपर्ने विषय औल्याएका थिए ।
- १३.६ विश्वका सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूसँग विभिन्न क्षेत्रगत सहयोग आदानप्रदान गरी द्विपक्षीय सम्बन्ध विस्तार गर्ने कार्य शुरु गरिएको छ । नर्वेका महालेखापरीक्षकसँग द्विपक्षीय सहयोग सम्झौता भइसकेको छ भने भियतनाम तथा भारतसँग सम्झौताको चरणमा रहेको छ । यसले युरोपेली, दक्षिण एसियाली तथा दक्षिणपूर्वी एसियाली मुलुकहरूसँगको सम्बन्ध विस्तारमा सघाउ पुऱ्याउने छ । नर्वेको महालेखापरीक्षकको कार्यालयसँग प्रविधि हस्तान्तरण पद्धतिअन्तर्गत यस वर्ष संयुक्त रुपमा काठमाडौँ महानगरपालिका क्षेत्रको फोहरमैला व्यवस्थापन पक्षको वातावरणीय लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

२. लेखापरीक्षण, बेरजू तथा फर्छ्यौट

१. **लेखापरीक्षण** – कार्यालयबाट यो वर्ष निम्नानुसार लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छः

१.१ **सरकारी निकाय** – यो वर्ष ३ हजार ९३३ सरकारी निकायको विनियोजन/राजस्व/धरौटीसमेत रु.८ खर्ब ५३ अर्ब ९४ करोड ६४ लाखको निम्नानुसार लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छः

(रु. लाखमा)

क्र.सं.	कारोबार	२०७०/७१ को लेखापरीक्षण अङ्क
१.	विनियोजन निकास	४,३२,२३,९०
२.	राजस्व असुली	३,६९,९२,५९
३.	धरौटी आम्दानी	२२,९५,३५
४	अन्य	३७,६२,८८
जम्मा		८,५३,९४,६४

१.२ **संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्था** – यो वर्ष ७० संगठित संस्थाको रु.१३ खर्ब ५९ अर्ब ८४ करोड १८ लाख, ५९६ समिति र अन्य संस्थाको रु.६९ अर्ब ६० करोड ८३ लाख, ७५ जिल्ला विकास समितिको रु.७८ अर्ब ७५ करोड ४० लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

१.३ **कार्यमूलक तथा अन्य लेखापरीक्षण** – यो वर्ष २० विषयको कार्यमूलक, एक विषयको वातावरणीय र ३ सफ्टवेयरको सूचना प्रविधिमा आधारित लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

१.४ **रायसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन** – सञ्चितकोषको हिसाब उपर यस कार्यालयबाट लेखापरीक्षण रायसहितको प्रतिवेदन उपलब्ध गराइएको छ ।

केन्द्रीय निकायबाट पेश भएका ३६ केन्द्रीय आर्थिक विवरणमध्ये ३ निकायको केन्द्रीय आर्थिक विवरण सम्बन्धमा कैफियतरहितको र ३३ निकायको सम्बन्धमा कैफियतसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन दिइएको छ । कैफियतरहितको लेखापरीक्षण उपलब्ध गराइएका निकायहरूमा राष्ट्रपतिको कार्यालय, उपराष्ट्रपतिको कार्यालय र महालेखापरीक्षकको कार्यालय रहेका छन् । यस अतिरिक्त ७५ जिल्ला विकास समितिको वित्तीय विवरणउपर पनि रायसहितको प्रतिवेदन उपलब्ध गराइएको छ । संगठित संस्थातर्फ विगत र यो वर्षको समेत ११ संस्थाको ११ आर्थिक वर्षको सम्बन्धमा कैफियतरहित, २ संस्थाको २ आर्थिक वर्षको र ९ संस्थाको ९ आर्थिक वर्षको कैफियतसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराइएको छ ।

२. **बेरजू** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा २(द) मा प्रचलित कानूनबमोजिम पुऱ्याउनुपर्ने रीत नपुऱ्याई कारोबार गरेको वा राख्नुपर्ने लेखा नराखेको तथा अनियमित वा बेमनासिब तरिकाले आर्थिक कारोबार गरेको व्यहोरालाई बेरजूको रूपमा परिभाषित गरिएको छ ।

२.१ निकायहरूको असुल फर्छ्यौट गरी कारबाही टुङ्गो लगाउनुपर्ने अद्यावधिक रकम देहायअनुसार रु.२ खर्ब ७३ अर्ब १२ करोड ३० लाख रहेको छ । उक्त रकम गतवर्षको तुलनामा ११.२३ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ ।

(रु.लाखमा)

क्र.सं.	विवरण	रकम
१	सरकारी कार्यालयको बेरजू	९०,९७,६२
२	जिल्ला विकास समिति, अन्य संस्था र समितिका बेरजू	४५,८०,८०
३	लेखापरीक्षण बक्यौता	४,६४,३३
४	राजस्व बक्यौता	१,०७,९०,२२
५	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक अनुदान	१७,२३,०२
६	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक ऋण	४,५०,८८
७	जमानत बसी दिएको ऋणको भाखा नाघेको साँवा ब्याज	२,०५,४३
जम्मा:		२,७३,१२,३०

दृष्टव्यः १. मन्त्रपरिषद्को २०६९।६।११ को निर्णयानुसार २०५९।६० सम्मको बेरुजू लगत कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा हस्तान्तरण भई गएको मध्ये फछ्यौट हुन बाँकी रहेको रु.१० करोड १७ लाखसमेत समावेश छ ।

२. संगठित संस्थाहरुको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको लगत राख्ने एवं सम्परीक्षण कार्य यस कार्यालयबाट नहुने भएकोले माथि उल्लिखित अङ्कमा समावेश छैन ।

२.२ असुल फछ्यौट गरी कारवाही टुङ्गो लगाउनुपर्ने रकममध्ये सरकारी कार्यालयतर्फ ३ वर्षको लेखापरीक्षण र बेरुजू अङ्कको तुलनात्मक स्थिति निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

प्रतिवेदन	लेखापरीक्षण अङ्क	बेरुजू अङ्क	प्रतिशत
पचासौं	७,४२,५९,४३	२७,९६,९६	३.७७
एकाउन्नाँ	८,०४,८५,७३	२८,७५,९४	३.५७
बाउन्नाँ	८,५३,९४,६४	३७,४०,५७	४.३८

लेखापरीक्षण अङ्कको तुलनामा बेरुजू गत वर्ष ३.५७ प्रतिशत रहेकोमा यस वर्ष बढेर ४.३८ प्रतिशत पुगेको छ ।

३. **बेरुजू वर्गीकरण** – बेरुजू वर्गीकरण गर्दा असुल गर्नुपर्ने, अनियमित भएको, प्रमाण कागजात पेश नभएको, जिम्मेवारी नसारेको, शोधभर्ना नलिएको र पेशकी बाँकी (कर्मचारी पेशकी, मोबिलाइजेसन पेशकी, प्रतितपत्र पेशकी र संस्थागत पेशकी) मा वर्गीकरण गरिएको छ । यो वर्ष सरकारी कार्यालय, समिति र अन्य संस्थातर्फ लेखापरीक्षणबाट औल्याइएको बेरुजू अङ्क निम्नानुसार छः

(रु. लाखमा)

वर्गीकरण	सरकारी कार्यालय	समिति तथा अन्य संस्था र जिल्ला विकास समिति	जम्मा	कुल बेरुजूको प्रतिशत
जम्मा बेरुजू	३७,४०,५७	६,३१,३८	४३,७१,९५	१००
१. असुल गर्नुपर्ने	३,४६,१५	७४,३३	४,२०,४८	९.६२
२. नियमित गर्नुपर्ने	१६,९५,५९	४,४४,९४	२१,४०,५३	४८.९६
• अनियमित भएको	४,२५,०४	२,२४,६१	६,४९,६५	१४.८६
• प्रमाण कागजात पेश नभएको	११,८०,२४	१,९९,०६	१३,७९,३०	३१.५५
• जिम्मेवारी नसारेको	१०,६३	-	१०,६३	०.२४
• शोधभर्ना नलिएको	७९,६८	२१,२७	१,००,९५	२.३१
३. पेशकी	१६,९८,८३	१,१२,११	१८,१०,९४	४१.४२
• कर्मचारी पेशकी	२२,८३	१२,०७	३४,९०	०.८
• मोबिलाइजेसन पेशकी	८,२२,९७	-	८,२२,९७	१८.८२
• प्रतितपत्र पेशकी	५,३७,९२	-	५,३७,९२	१२.३०
• संस्थागत पेशकी	३,१५,११	१,००,०४	४,१५,१५	९.५

सरकारी कार्यालयतर्फ लेखापरीक्षण अंकको तुलनामा ४.३८ प्रतिशत बेरुजू कायम भएको छ । कुल बेरुजूमध्ये असुल गर्नुपर्ने बेरुजू ९.६२ प्रतिशत रहेको छ । लेखापरीक्षणबाट देखिएको असुल गर्नुपर्ने बेरुजूमध्ये देहायअनुसार देखिएको छ ।

३.१ अर्थ मन्त्रालयअन्तर्गत यस वर्ष फरक दरबन्दी लगाई घटी भन्सार महसुल असुल गरेको, आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि करको दायरामा नआएको कारण राजस्व असुल हुन नसकेको, खरिद विक्री कारोबार यथार्थ घोषणा नगरेको, करोडौंको कारोबार गरे पनि आय विवरण पेश गरी कर नतिरेको, व्यापार व्यवसायसँग असम्बन्धित खर्चहरु दावी गरेको, स्रोतमा अग्रिम कर कट्टी नगरेको, उद्योगले उत्पादन घटी देखाएको कारण राजस्व न्यून भएको, नपाउने छुट सुविधा दिएको, धरौटीमा रहेको रकम सदरस्थाहा नगरेको लगायतका कारणले रु.१ अर्ब २७ करोड ९७ लाख राजस्व असुलगर्नुपर्ने देखिएको छ ।

३.२ सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालयले विभिन्न ५ दूरसञ्चार सेवा प्रदायक कम्पनीहरुबाट फ्रिक्वेन्सी दस्तुरबापत रु.३४ करोड ४ लाख असुल गर्न बाँकी देखिएको छ ।

३.३ कृषि विकास मन्त्रालयअन्तर्गत कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेडलगायत ४ संस्थालाई निकासी दिएकोमध्ये खर्च नभई बाँकी रहेको रु.४१ करोड ७५ लाख फिर्ता लिई सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

- ३.४ भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयअन्तर्गतका ४५ कार्यालयमा मूल्य समायोजन बढी भुक्तानी दिएको, नियमले नपाउने रकम भुक्तानी दिएको, दोहोरो भुक्तानी दिएको, पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल नगरेको, अन्य संस्थाबाट लिनुपर्ने नलिएको, कर कट्टी नगरेको समेत रु.१८ करोड ३० लाख ८४ हजार असुल गर्नुपर्ने बेरुजू देखिएको छ ।
- ३.५ स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयअन्तर्गत कार्यालयहरूले भ्रमण र आमा सुरक्षाबापत बढी खर्च लेखेको, अग्रिम कर कट्टी नगरेको, नर्सभन्दा बढी खर्च लेखेको, बिल भरपाईभन्दा बढी खर्च लेखेको रु.१२ करोड ८० लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- ३.६ जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरूबाट विभिन्न विद्यालयलाई दरबन्दीभन्दा बढी शिक्षकको तलब भत्ता, अवकाश भएका शिक्षकको तलब भत्ता एवं दिवा खाजाबापत बढी निकास भएकी रु.१० करोड ४ लाख असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ३.७ वैकल्पिक ऊर्जा केन्द्रले शौर्य विद्युतप्रणाली जडान गर्ने कार्य निर्देशिकाबमोजिम नगर्ने ३१ कम्पनीलाई लगाएको हर्जाना रु.५ करोड ३ लाख असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ३.८ शहरी विकास मन्त्रालयअन्तर्गतका कार्यालयहरूले दोहोरो भुक्तानी, निर्माणव्यवसायीबाट क्षतिपूर्ति रकम लगायत सम्भौताअनुसार कट्टी नगरेको, नपाउने जमानत तथा मूल्य समायोजनबापत भुक्तानी गरेको रु.१ करोड ९२ लाख असुल गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

यसैगरी पेशकी बेरुजू गत वर्ष रु.१४ अर्ब ४ करोड ६१ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.१८ अर्ब १० करोड ९४ लाख पुगेको छ । यो रकम कुल बेरुजूको ४१.४२ प्रतिशत रहेको छ । जुन गत वर्षको तुलनामा ३.०४ प्रतिशतले बढेको छ ।

उल्लेखनीय बेरुजू नहुने निकायमा राष्ट्रपतिको कार्यालय, उपराष्ट्रपतिको कार्यालय, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, महालेखापरीक्षकको कार्यालय, लोक सेवा आयोग, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, न्यायपरिषद्, कानून न्याय सविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय, सामान्य प्रशासन मन्त्रालय र राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय रहेका छन् ।

४. **बेरुजू फछ्यौट** – यो वर्ष बेरुजू फछ्यौट तथा सम्परीक्षणको स्थिति निम्न बमोजिम छ:

(रु.लाखमा)

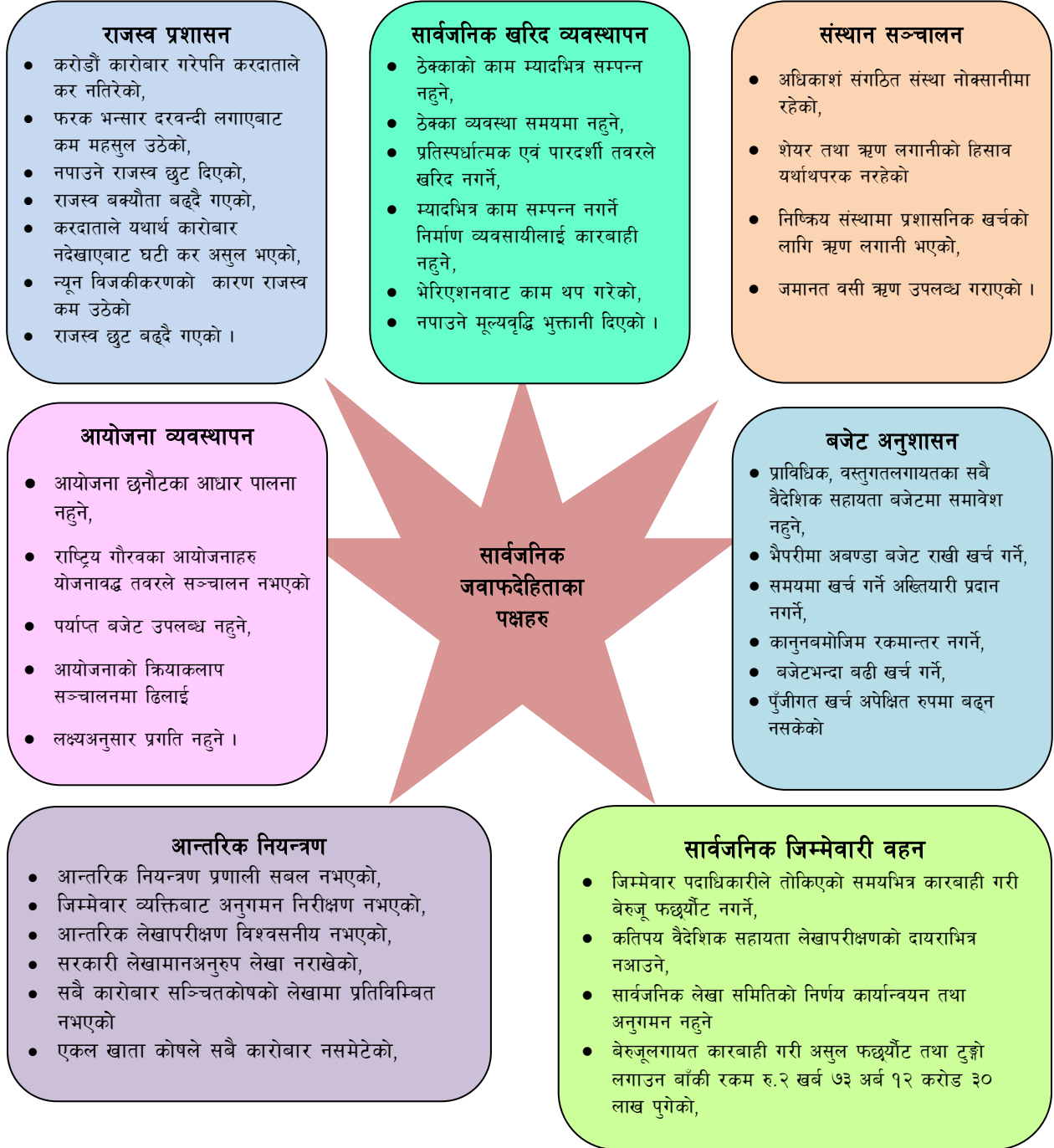
विवरण	विगतको बेरुजू	समायोजनबाट घट	सम्परीक्षण (फछ्यौट)	चालू वर्षको लेखापरीक्षण बेरुजू	अद्यावधिक बाँकी बेरुजू
सरकारी कार्यालय	७३,६८,८३	९,८३	२०,०१,९५	३७,४०,५७	९०,९७,६२
संगठित संस्था, समिति, अन्य संस्था	४१,७४,३२	-	२,२४,९०	६,३१,३८	४५,८०,८०
जम्मा	१,१५,४३,१५	९,८३	२२,२६,८५	४३,७१,९५	१,३६,७८,४२

सार्वजनिक लेखा समितिमा महालेखापरीक्षकको ४९ औं ५० औं र ५१ औं वार्षिक प्रतिवेदनउपर छलफल शुरु भएपनि सम्पन्न हुन सकेको छैन ।

यो वर्ष फछ्यौट भएको रु.२२ अर्ब २६ करोड ८५ लाखमध्ये शहरी विकास, सिँचाइ र भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयको बेरुजू रु.६ अर्ब ६० करोड ४ लाख रहेको छ । उक्त फछ्यौट बेरुजूको ६६.०६ प्रतिशत हिस्सा अर्थात् रु.४ अर्ब ३९ करोड ४५ लाख मोबिलाइजेसन पेशकी रहेको पाइयो । त्यस्तो पेशकी निर्माण कार्यको रनिङ बिल भुक्तानी गर्दा कट्टा भई स्वतः फछ्यौट हुने र नियमित कारोबारबाटै बेरुजू फछ्यौटको लक्ष्य हासिल भई पुरस्कृतसमेत हुने अवस्था रहेको र सोबाहेकका अन्य बेरुजू असुल फछ्यौट गर्न सम्बन्धित निकायहरूले पर्याप्त ध्यान दिने गरेको पाइएन ।

३. लेखापरीक्षणबाट देखिएका केही व्यहोराको भ्रलक

१. सार्वजनिक जवाफदेहिताको स्थिति – सार्वजनिक जवाफदेहिताको परिपालना सम्बन्धमा लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोरालाई निम्नानुसार संक्षिप्त रूपमा प्रस्तुत गरिएको छः

■ आर्थिक परिसूचक एवं आय व्यय

२. समष्टिगत आर्थिक स्थिति – अर्थ मन्त्रालयले समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व कायम गर्न अवलम्बन गरेको नीतिको कार्यान्वयन स्थिति महालेखा नियन्त्रक कार्यालय र नेपाल राष्ट्र बैङ्कले प्रकाशन गरेको तथ्याङ्कका आधारमा देहायानुसार देखिएको छ । समष्टिगत स्थितिको उपलब्धिमापन गर्न त्रिवर्षीय योजना (२०७०।७१–२०७२।७३) का प्रमुख आर्थिक सूचकहरूसँग तुलना गरिएको छ ।

(प्रतिशतमा)

विषय	योजनाको लक्ष्य	उपलब्धि (२०७०/७१)
आर्थिक वृद्धिदर	६	५.५*
मुद्रा स्थिति दर	७	९.१*
कुल राजस्व/ग्राहस्थ उत्पादन	२१.१	१८.४९
कुल खर्च/ग्राहस्थ उत्पादन	२५.०६	२२.५५
चालू खर्च/ग्राहस्थ उत्पादन	१८.६३	१५.७४
पूँजीगत खर्च/ग्राहस्थ उत्पादन	६.४४	३.४६
वैदेशिक अनुदान/ग्राहस्थ उत्पादन	३.३७	२.१८
वैदेशिक ऋण/ग्राहस्थ उत्पादन	२.५४	०.९३
आन्तरिक ऋण/ग्राहस्थ उत्पादन	२.२५	१.०३
व्यापार घाटा/ग्राहस्थ उत्पादन	-	३२.१०*
विप्रेषण आम्दानी/ग्राहस्थ उत्पादन	-	२८.१७*
निकासी/ग्राहस्थ उत्पादन	-	४.७*
आयात/ग्राहस्थ उत्पादन	-	३६.८०*
बजेट घाटा (+), बचत(-)/ग्राहस्थ उत्पादन	०.५९	-२.२*

*स्रोत: नेपाल राष्ट्र बैङ्क, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय ।

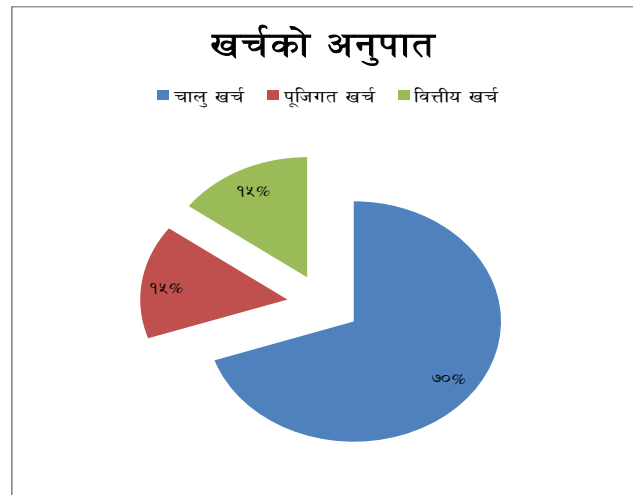
त्रिवर्षीय योजनाको प्रथम वर्ष २०७०/७१ मा योजनाले ६ प्रतिशतको औसत वार्षिक आर्थिक वृद्धि दर प्रक्षेपण गरेको भए तापनि समष्टिगत आर्थिक वृद्धि दर ५.५ प्रतिशत रहेको देखियो । औसत मुद्रा स्थिति दर ७ प्रतिशत कायम गर्ने लक्ष्य राखेकोमा ९.१ प्रतिशत रहेको छ । उच्च आयात र न्यून निर्यातका कारण व्यापार घाटा बढेर ग्राहस्थ उत्पादनको तुलनामा ३२.१० प्रतिशत पुगेको र विप्रेषण आप्रवाह ग्राहस्थ उत्पादनको तुलनामा २८.१७ प्रतिशत रहेको छ । यस्तै योजनाले कुल राजस्व ग्राहस्थ उत्पादनको तुलनामा २१.१ प्रतिशत हुने अनुमान गरेकोमा १८.४९ प्रतिशत रहेको र पूँजीगत खर्च ग्राहस्थ उत्पादनको तुलनामा ६.४४ प्रतिशत हुने लक्ष्य भए पनि ३.४६ प्रतिशत देखिएको छ ।

३. आय व्यय स्थिति – महालेखा नियन्त्रक कार्यालयका अनुसार नेपाल सरकारको विगत तीन वर्षको आय तथा व्ययको स्थिति देहायअनुसार छः

(रु.लाखमा)

विवरण	२०६८/६९	२०६९/७०	२०७०/७१	
			अनुमान	यथार्थ
राजस्व				
कर राजस्व	२,११,७२,२६	२,५९,२१,४९	३,१४,६४,००	३,१२,४४,१३
अप्रतक्ष्य कर	१,५३,९५,२०	१,८७,८०,७४	२,३८,०२,६३	२,२७,७०,६६
प्रतक्ष्य कर	५६,४४,६७	७१,४०,७५	८२,१३,३४	८४,७३,४७
गैर कर राजस्व	३५,२६,३९	३८,७२,७४	३९,९१,९७	४४,१७,९५
साँवा फिर्ता	१८,७०	७५,५३	५५,००	५६,९८
अन्य	-	-	-	५,७३,४२
कुल राजस्व	२,४७,१७,३५	२,९८,६९,७६	३,६०,००,००	३,६२,९२,४८
वैदेशिक अनुदान	४०,८१,०३	३५,२२,९८	५९,५३,६१	३४,००,०६
वैदेशिक ऋण	११,०८,३०	११,९६,९४	४३,७०,३९	२१,१३,२४
आन्तरिक ऋण	३६,४१,८६	१९,०४,२९	४४,००,००	१९,९८,२९
कुल आय	३,३५,४८,५४	३,६४,९३,९७	५,१७,२४,००	४,३८,०४,०७
व्यय				
चालू खर्च	२,४३,४६,००	२,४७,४५,५४	३,५३,४१,७५	३,०३,५३,१७
पूँजीगत खर्च	५१,३९,०७	५४,५९,८४	८५,०९,९७	६६,६९,४७
वित्तीय खर्च	४४,३१,६७	५६,५८,४१	७८,७२,२८	६४,८२,५८
कुल व्यय	३,३९,१६,७५	३,५८,६३,८०		४,३५,०५,२२
बचत(न्यून)	(३,६८,२०)	६,३०,१७		२,९८,८३

कुल खर्चमा चालू खर्च, पूँजीगत खर्च र वित्तीय खर्चको अनुपात क्रमशः ६९.७७, १५.३३ र १४.९० प्रतिशत रहेको छ । जसलाई चित्रमा देखाइएको छ । सरकारी खर्चको ठूलो हिस्सा चालू खर्चले ओगटेको कारण मुद्रास्फिति समेत बढेको अवस्था छ । तीन वर्षको अवधिमा कर राजस्व ४७.५७ प्रतिशतले बढेको छ । कर राजस्वमध्ये प्रत्यक्ष कर राजस्व ५० प्रतिशतले र अप्रत्यक्ष कर राजस्व ४७.९० प्रतिशतले बढेको छ ।

३.१ विगत ३ वर्षको अवधिमा वैदेशिक अनुदान प्राप्त घट्टै गएको देखिन्छ । वैदेशिक अनुदान २०६८।६९ मा रु.४० अर्ब ८१ करोड ३ लाख प्राप्त भएकोमा १६.६९ प्रतिशतले घटेर २०७०।७१ मा रु.३४ अर्ब ६ लाख मात्र प्राप्त भएको छ ।

४. **खर्च व्यवस्थापन** – वित्तीय अनुशासनको परिपालना र सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनमा कुशलता अभिवृद्धि गरी चालू खर्चमा नियन्त्रण र पूँजीगत खर्चमा वृद्धि गर्ने नीति सरकारले लिएकोमा विगत ३ वर्षको चालू र पूँजीगत खर्चको अवस्था देहायअनुसार रहेको छः

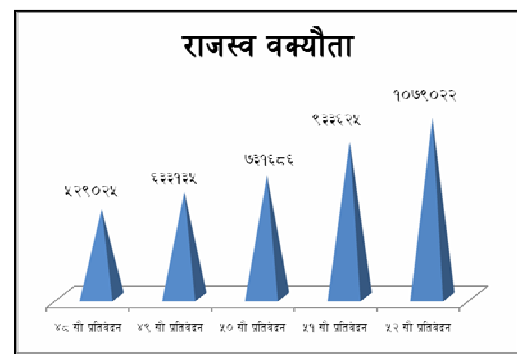
(रु.दश लाखमा)

विवरण	२०६८।६९		२०६९।७०		२०७०।७१	
	खर्च	प्रतिशत	खर्च	प्रतिशत	खर्च	प्रतिशत
चालू खर्च	२४,३४,६०	७१.७८	२४,७४,५५	६९.००	३०,३५,३१	६९.७७
पूँजीगत खर्च	५,१३,९१	१५.१५	५,४५,९८	१५.२२	६,६६,९५	१५.३३
वित्तीय व्यवस्था	४,४३,१९	१३.०७	५,६५,८७	१५.७८	६,४८,२६	१४.९०
कुल खर्च	३३,९१,७०	१००.००	३५,८६,४०	१००.००	४३,५०,५२	१००.००

उपर्युक्तानुसार सरकारी खर्चको विगत ३ वर्षको प्रवृत्ति र यसको संरचनाको विश्लेषण गर्दा कुल खर्चमा चालू खर्च र पूँजीगत खर्चको अंश औसत क्रमशः ७०.१८ र १४.५८ प्रतिशत रहेको तथा पूँजीगत खर्चको अंशमा उल्लेख्य वृद्धि नभएकोले पूर्वाधार विकास एवं निर्माणमा अपेक्षित प्रगति भएको देखिँदैन ।

५. **निवृत्तिभरण दायित्व** – योगदानमूलक निवृत्तिभरण कोषको व्यवस्था हुन नसकेको कारणले सरकारलाई निवृत्तिभरण खर्चको भार प्रत्येक वर्ष बढ्दै गएको देखिन्छ । विगत ३ वर्षमा निवृत्तिभरण खर्च रु.११ अर्ब ५४ करोडबाट १११.२७ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.२४ अर्ब ३८ करोड पुगेको छ । यस्तो खर्च कुल राजस्वको ६.८४ प्रतिशत एवं कुल चालू खर्चको ८.०३ प्रतिशत पुगेकोले भविष्यमा अझै वृद्धि भई सरकारले सम्भाव्य दायित्व व्यहोर्न ठूलो रकम विनियोजन गर्नुपर्ने अवस्था सिर्जना हुने तथ्यलाई विचार गरी योगदानमूलक निवृत्तिभरणको अवधारणालाई कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।

६. **राजस्व बक्यौता** – लेखापरीक्षणको क्रममा सङ्कलन भएसम्मको विवरणका आधारमा यस वर्षसम्मको राजस्व बक्यौता रु.१ खर्ब ७ अर्ब ९० करोड २२ लाख देखिएको छ । गतवर्षको तुलनामा यो वर्ष राजस्व बक्यौता १५.५७ प्रतिशतले बढेको छ । राजस्व बक्यौतामा मूल्य अभिवृद्धि कर बक्यौता रु.२ अर्ब ८६ करोड ४१ लाखको राजस्व लगत कायम गरेको छैन । मूल्य अभिवृद्धि करतर्फको राजस्व बक्यौता समावेश गर्ने हो भने बक्यौता राजस्व रु.१ खर्ब १० अर्ब ७६ करोड ६३ लाख हुने देखिन्छ । विगत ५

वर्षको राजस्व बक्यौताको स्थिति चित्रमा देखाइएको छ ।

बक्यौतामध्ये सरकारले सरकारी संस्थानबाट प्राप्त हुनुपर्ने साँवा व्याज रु.६० अर्ब ६९ करोड १८ लाख रहेको छ । यस्तो प्राप्त हुन बाँकी साँवा व्याजअन्तर्गत प्रमुख रूपले नेपाल आयल निगमको रु.१८ अर्ब २ करोड २४ लाख, नेपाल विद्युत प्राधिकरणको रु.२१ अर्ब १२ करोड ९५ लाख, नेपाल खानेपानी संस्थानको रु.४ अर्ब ५९ करोड ७५ लाख, नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरणको रु.१ अर्ब ६० करोड ९६ लाख, विराटनगर जुट मिल्सको रु.१ अर्ब २९ करोड ३७ लाख, काठमाण्डौ महानगरपालिकाको रु.७३ करोड १ लाख, भक्तपुर ईटा टायल कारखानाको रु.३० करोड ८४ लाख रहेको छ । प्राप्त हुनुपर्ने रकममध्ये अस्तित्वमा नरहेका संस्थाको रु.१ अर्ब ३३ करोड ३५ लाख रहेको छ । आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि करतर्फको रु.४० अर्ब ८२ करोड ५१ लाख बक्यौतामध्ये कतिपय करदाता मुद्दामा गएको, कतिपय करदाता कारोबार छाडी अस्तित्व नरहेको तथा कतिपयले कारोबार गरिरहे पनि सरकारलाई बुझाउनुपर्ने रकम नबुझाएको अवस्था छ ।

■ सरकारी हिसावको यथार्थता

७. सञ्चित कोष—महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले पेश गरेको सञ्चित कोषको आर्थिक विवरणमा देहाय बमोजिम देखिएको छ ।
- ७.१ नेपाल सरकारले २०६६/०५/३० मा स्वीकृत गरेको नगदमा आधारित नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान बमोजिम सञ्चित कोषको आर्थिक विवरण तयार गरेको छैन ।
- ७.२ प्रचलित ऐन कानूनको व्यवस्थाअनुरूप सञ्चित कोषको हिसाब नगद आधारमा लेखाकन गरिने व्यवस्था छ । तर सञ्चितकोषको वार्षिक मौज्जात ऋणात्मक देखाइएको छ । उक्त मौज्जात गत वर्षसम्म रु.७६ अर्ब ४८ करोड ७४ लाख ऋणात्मक भएकोमा यो वर्ष रु.१४ अर्ब ९१ करोड १६ लाख बचत हुन गई यस वर्षसम्म रु.६१ अर्ब ५७ करोड ५९ लाख ऋणात्मक मौज्जात रहेको छ । ऋणात्मक मौज्जात सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्ने व्यहोरा विगत वर्षदेखि औल्याइएको भएपनि स्थिति यथावत् छ । अर्थ मन्त्रालय, नेपाल राष्ट्र बैङ्क र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबीच समन्वय गरी हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ ।
- ७.३ अर्थ मन्त्रालयले अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषको प्रोमिसोरी नोटको कोटा बढाउनको निमित्त गत वर्ष खर्च भएको रु.२ अर्ब ८२ करोड ४८ लाख फिर्ता आई राजस्व दाखिला भएको पाइयो । गत आर्थिक वर्षमा खर्च लेखी सञ्चित कोषको आर्थिक विवरणमा समावेश भई यस वर्ष राजस्व शीर्षक १५१११ मा दाखिला भएबाट सञ्चित कोषको राजस्व हिसाबले यथार्थ स्थिति चित्रण गर्दैन । यसबाट गतवर्षको खर्च र यस वर्षको राजस्व वृद्धि भएको अवस्था छ ।
- ७.४ कार्यालयले प्रस्तुत गरेको सञ्चितकोषको आर्थिक विवरणमा वैदेशिक ऋणअन्तर्गत नेपाल राष्ट्र बैङ्कले प्रस्तुत गरेको केन्द्रीय ट्रेजरी हिसाबमा वैदेशिक ऋण प्राप्ति रु.१५ अर्ब ८ करोड २९ लाख देखाएकोले बैङ्क तथा कार्यालयले देखाएको ऋण रकम फरक परेको छ । कार्यालयले वैदेशिक ऋण प्राप्ति रु.६ अर्ब ८६ करोड ९९ लाख फरक पर्नाको कारण यकिन गरी हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ ।
- ७.५ कार्यालयले प्रस्तुत गरेको सञ्चित कोषको आर्थिक विवरणमा वैदेशिक नगद अनुदान रु.४३ अर्ब ६४ करोड २२ लाख आम्दानी देखाएको छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्कले यस वर्ष रु.३६ अर्ब ९४ करोड ७ लाख अनुदान प्राप्त भएको देखाएकाले सञ्चित कोष हिसाब र नेपाल राष्ट्र बैङ्कले देखाएको अनुदान प्राप्ति हिसाबमा रु.६ अर्ब ७० करोड १५ लाख फरक परेको हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ ।
८. वस्तुगत सहायता – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ८७(क) बमोजिम महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले नगद, सोभै भुक्तानी तथा वस्तुगत ऋण वा सहायता वा ऋण समेतको केन्द्रीय लेखा राखी एकीकृत वार्षिक आर्थिक विवरण तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सोही नियमावलीको नियम ४९ मा बजेटमा समावेश नभएको तर विशेष परिस्थितिमा प्राप्त भएका वस्तुगत सहायताको अलग विवरण बनाई लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले पेश गरेको एकीकृत वार्षिक आर्थिक विवरणमा विभिन्न राष्ट्र तथा निकायबाट प्राप्त वस्तुगत सहायता बापतको रु.४ अर्ब ९० करोड २६ लाख

रकम समावेश गरेको देखिएन । उक्त वस्तुगत सहायता रकम बजेटमा समावेश गरेको र लेखापरीक्षण गराएको पनि छैन । उक्त रकम सञ्चित कोषको आर्थिक विवरणमा समेत समावेश नभएकोले सो विवरणले आय-व्ययको यथार्थ स्थिति चित्रण गर्दैन ।

९. **प्राविधिक सहायता** – व्यवस्थापिका संसदमा पेश गरेको प्राविधिक तथा अन्य सहायतासम्बन्धी विवरण अनुसार २७ मन्त्रालयको १४३ सम्भौताअन्तर्गत रु.४८ अर्ब १९ करोड ४८ लाख प्राविधिक सहायता प्राप्त हुने अनुमान रहेकोमा उक्त रकमको खर्च हुने क्षेत्र खुलेको छैन । लेखाउत्तरदायी अधिकृतले आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १४(२) अनुसार प्राविधिक सहायतासम्बन्धी विवरण केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा समावेश गर्नुपर्नेमा नगरेकोले सरकारको समग्र आय-व्ययको चित्रण हुन सकेको छैन । निकायबाट प्राविधिक सहायताको आर्थिक विवरण एवं सेस्ता पेश गरी लेखापरीक्षण गराएको छैन ।
१०. **मूल्य अभिवृद्धि कर कोष** – मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को नियम ५१ अनुसार मूल्य अभिवृद्धि कोष खाता खोलिएको छ । यस वर्ष उक्त कोषमा भन्सार कार्यालयहरूबाट प्राप्त भएको रु.३७ अर्ब ६१ करोड ४ लाखमध्ये रु.७ अर्ब २ करोड ९६ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता खर्च गरी रु.३० अर्ब ५८ करोड ८ लाख सञ्चितकोष दाखिला गरेको देखिन्छ । सङ्कलन भएको सम्पूर्ण रकम राजस्व दाखिला हुनुपर्ने र खर्च वा कसैलाई फिर्ता दिनु परेमा विनियोजन ऐनबाट बजेट व्यवस्था गरी खर्च लेख्नुपर्नेमा असुल भएको राजस्वबाट खर्च कटाई सञ्चित कोषमा दाखिला गरेको छ । उक्त आम्दानी खर्च सरकारी आय-व्ययमा नदेखिने र केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा समेत समावेश नहुँदा मुलुकको वित्तीय कारोबारको यथार्थ अवस्था चित्रण गरेको छैन ।
११. **भन्सार कोष खाता** – भन्सार ऐन तथा आर्थिक ऐन बमोजिम प्राप्त रकमको कारोबार गर्ने प्रयोजनको लागि ख-११ समूहको भन्सार कोष खाता प्रयोगमा ल्याइएको र सालतमामी हुँदा सो खातामा रहेको मौज्जात एकल धरौटी खातामा जम्मा गरी सो खाताको मौज्जात शून्य गर्नुपर्ने उल्लेख छ । कानून विपरीत आर्थिक वर्षको अन्त्यमा ४ भन्सार कार्यालयहरूले सो खाताको मौज्जात शून्य नगरी रु.५५ करोड १७ लाख मौज्जात नै राखेको पाइयो ।

■ **सार्वजनिक ऋण एवं जमानत**

१२. **प्रतिव्यक्ति ऋण** – महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको विवरण अनुसार २०७०।७१ सम्म नेपाल सरकारको कुल ऋण दायित्व रु.५ खर्ब ५३ अर्ब ५० करोड ७७ लाख रहेको छ । कुल ऋण रकम गत वर्षको तुलनामा १.५ प्रतिशतले बढेको छ । सो ऋण २०७०।७१ को कुल गार्हस्थ उत्पादन रु. १९ खर्ब २८ अर्बको २८.७० प्रतिशत रहेको छ । केन्द्रीय तथ्याक विभागको तथ्याङ्कअनुसार कुल जनसंख्या २ करोड ७५ लाखलाई आधार मान्दा ०७०।७१ सम्म प्रतिव्यक्ति कुल ऋण दायित्व रु.२० हजार रहेको छ ।
१३. **जमानत ऋण** – ऋण तथा जमानत ऐन, २०२५ को दफा ४(१) बमोजिम नेपाल सरकारले स्वीकृत विकास योजनामा समावेश भएका आयोजना वा नेपाल वायुसेवा निगमका लागि नयाँ हवाईजहाज खरिद गर्नको लागि जमानत दिनसक्ने व्यवस्था छ । यस सन्दर्भमा यो वर्ष नेपाल सरकार जमानत बसी नेपाल आयल निगमलाई कर्मचारी सञ्चय कोषबाट रु.४ अर्ब ३५ करोड, नागरिक लगानी कोषबाट रु.२ अर्ब ८० करोड र नेपाल वायुसेवा निगमलाई कर्मचारी सञ्चयकोषबाट रु.६ अर्ब ९२ करोड ३० लाख ऋण उपलब्ध गराएको छ । यस्तो जमानत ऋण हालसम्म कर्मचारी सञ्चय कोषको रु.१८ अर्ब ४१ करोड ४६ लाख र नागरिक लगानी कोषको रु ७ अर्ब ९३ करोड बाँकी देखिएको छ । गोरखकाली रबर उद्योगसमेत विभिन्न २५ संस्थालाई जमानतमा उपलब्ध गराएको भाखा नाघेको सावाँ व्याज रु.२ अर्ब ५ करोड ४४ लाख असुल हुन बाँकी नै छ । यसरी क्षमता अभिवृद्धिको निश्चित योजनाबेगर आर्थिक अवस्था

सरकारले गरेको ऋण लगानीको व्यवस्थित अभिलेख नरहेको र साँवा व्याज उठ्न नसकेको, प्रतिव्यक्ति ऋणभार रु.२० हजार पुगेको, सरकार जमानत बसी संस्थालाई ऋण उपलब्ध गराउन परेको तर ती संस्थाको तिर्ने क्षमता कमजोर रहेको अवस्थाले सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन कमजोर रहेको छ ।

दयनीय रहेको संस्थालाई जमानतमा ऋण उपलब्ध गराउँदै जाँदा संस्थाहरु आत्मनिर्भर नहुनुका साथै नेपाल सरकारलाई भविष्यमा आर्थिक दायित्व सिर्जना हुने स्थिति रहेको देखिन्छ ।

■ बजेट अनुशासन

१४. **बजेटभन्दा बढी खर्च** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३५(२) बमोजिम खर्च गर्दा रकम स्वीकृत बजेटभित्र र सम्बन्धित खर्च शीर्षकमा परेको एवं खर्च गर्न बाँकी हुनुपर्ने उल्लेख छ । तर यस वर्ष सञ्चित बिदा, औषधि उपचार, विद्यालय शिक्षा कार्यक्रमलगायत १४ उपशीर्षकमा खूद विनियोजित बजेटभन्दा रु.२ अर्ब ४० करोड ५५ लाख बढी खर्च गरेको छ । एकल खाता कोष लागू भइसकेको अवस्थामा पनि विनियोजित बजेटभन्दा बढी खर्च हुनु उपयुक्त होइन ।
१५. **गैरबजेटरी खर्च** –विनियोजन ऐनले छुट्याएको रकम सोही प्रयोजनमा खर्च गर्नुपर्नेमा बजेटमा एकमुष्ट रकम भैपरी बजेट शीर्षकमा व्यवस्था गर्ने र अर्थ मन्त्रालयबाट पटके निर्णयका आधारमा विभिन्न निकायको मागअनुसार निकासी दिएको पाइयो । गत वर्ष मन्त्रालयले भैपरी बजेट शीर्षकबाट रु.८ अर्ब १७ करोड ५० लाख विभिन्न निकायको मागअनुसार थप बजेट निकासी गरेकोमा यस वर्ष रु.१० अर्ब १७ करोड ७४ लाख खर्च भएको छ । उक्त खर्च गत वर्षको तुलनामा १९.६८ प्रतिशतले बढी रहेको छ । सम्बन्धित कार्यक्रम र शीर्षकमा नै विनियोजन गरी खर्च गर्ने तथा गैरबजेटरी खर्चलाई नियन्त्रण गर्नुपर्नेमा यसप्रकारका खर्चहरु विनियोजन गर्ने परिपाटी बढ्दै गएको देखिन्छ । गैरबजेटरी खर्च बढ्दै जाँदा बजेट अनुशासन र नियन्त्रण कमजोर हुने, पारदर्शिता नहुने, अभिलेखन र अनुगमनमा कठिनाई हुने देखिएको छ ।
१६. **भैपरीआउने खर्च** – खर्च संकेत विवरणअनुसार बजेट तर्जुमा गर्दा किटानीसाथ खर्च शीर्षकमा तोक्न सम्भव नभएका खर्च रकमहरुमात्र भैपरीआउने खर्च शीर्षकमा प्रस्ताव गर्नुपर्नेमा प्रहरी प्रधान कार्यालयको चालूतर्फ रु.७७ करोड २८ लाख (चालूतर्फ विनियोजित रकमको ३० प्रतिशत) र पूँजीगततर्फ रु.३६ करोड (पूँजीगत तर्फको विनियोजित रकमको ५१ प्रतिशत) भैपरी आउने खर्च शीर्षकमा रकम विनियोजन भएको देखिन्छ । भैपरीआउनेमा विनियोजन भएको रकमबाट चालूतर्फ तलव, भत्ता, पशुपंक्षीको आहार, कार्यक्रम खर्च र औषधि खर्च शीर्षकमा रु.३ करोड ५३ लाख ९४ हजार र पूँजीगततर्फ भवन निर्माण, फर्निचर तथा फिक्चर्स, सवारी साधन, मेसिनरी औजार र सार्वजनिक निर्माणमा रु.६ करोड २० लाख ५७ हजार खर्च भएको देखिन्छ । बजेट तर्जुमा गर्दा निर्दिष्ट सेवा र कार्यकालागि खर्च शीर्षकमा समावेश गर्न सकिने उक्त खर्चहरु भैपरी आउने खर्च शीर्षकमा विनियोजन गर्नु बजेट सिद्धान्त अनुरूप देखिँदैन ।
१७. **अबण्डा** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा ६ (२) मा अर्थ मन्त्रालयबाट कार्यक्रमगत बजेट विवरण र खर्च गर्ने अख्तियारी प्राप्त गर्नासाथ सम्बन्धित मन्त्रालयले विभागीय प्रमुखलाई र विभागीय प्रमुखले मातहतका कार्यालय प्रमुखलाई खर्च गर्ने अख्तियारी दिनुपर्ने व्यवस्था छ । शिक्षा विभागबाट विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमको रु.२२ अर्ब ८४ लाख ४९ हजार बजेट मध्ये रु.२० अर्ब ८४ करोड १० लाख जिल्लागत बाँडफाँड गरी बाँकी रु.१ अर्ब १६ करोड ७५ लाख विभागमा अबण्डा राखी वर्षान्तमा मात्र जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरुलाई निकासी दिएको छ ।
१८. **रकमान्तर** – विनियोजन ऐन, २०७० को दफा ३ को उपदफा २ मा सञ्चित कोषबाट खर्च हुने रकमबारे उल्लेख छ । निकाय मन्त्रालय तथा सचिवालयले गर्ने सेवा र कार्यहरुको निमित्त विनियोजन ऐनले व्यवस्था गरेको रकममध्ये कुनैमा नपुग हुने देखिन आएमा नेपाल सरकारले बचत हुने शीर्षकबाट नपुग हुने शीर्षकमा विनियोजित रकमको दश प्रतिशतमा नबढ्ने गरी सार्न सकिने उल्लेख छ । एघार मन्त्रालय र निकायका बजेट शीर्षकमा सुरु विनियोजन गरेको रकमको २१६ प्रतिशतसम्म घटबढ हुनेगरी रकमान्तर गरेको देखिन्छ ।

विनियोजन ऐनको दफा ३(३) मा अनुदान संख्या ५०१ देखि ६०२ सम्म विनियोजन भएको रकम अनुदान संख्या १०१ देखि ६०२ सम्म जुन जुन अनुदान संख्यामा निकासी खर्च हुने हो सोही अनुदान संख्यामा जतिसुकै सार्न सक्ने व्यवस्था छ । ५०१ देखि ६०२ सम्मका पूँजीगत अनुदान संख्यामा रु.४० अर्ब ४८ करोड २१ लाख विनियोजन भएकोमा अन्य अनुदान संख्याबाट रु.८ अर्ब ७७ करोड ६२ लाख थप गरेको र सोही अनुदान संख्याबाट रु.९ अर्ब ७७ करोड २ लाख अन्यत्र रकमान्तर गरी घटाएको समेत देखियो । सो अनुदान संख्यामा अन्य शीर्षकबाट २१ प्रतिशत रकमान्तर थप गरी पुन २४ प्रतिशत अन्यत्र रकमान्तर गरी लगेको

समेत देखियो । विनियोजन ऐनअनुसार ५०१ देखि ६०२ अनुदान संख्यामा विनियोजन भएको रकममात्र रकमान्तर गर्न मिल्नेमा सो विपरीत अन्यत्र रकमान्तर गरेर थप गरेको देखियो । विनियोजन ऐन विपरीत रकमान्तर गर्ने परिपाटी उपर नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

१९. **बजेट खर्च नभएको** – बजेट तर्जुमा गर्दा कार्यक्रममा खर्चको लागि बजेट माग भएका आधारमा बजेट विनियोजन भइसकेपछि तोकिएको कार्यक्रममा खर्च भए नभएको अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्नुपर्दछ । आर्थिक वर्ष २०७०/७१ मा चालू तथा पूँजीगत गरी १ हजार २१३ उपशीर्षकमा रु.५ खर्ब १७ अर्ब २४ करोड बजेट विनियोजन भएकोमध्ये ३६ उपशीर्षकमा बजेट विनियोजन भएको रु.८ अर्ब ९५ करोड ५९ लाख कुनै खर्च भएको पाइएन । खर्च नभएका शीर्षकमध्ये ६ उपशीर्षकमा विनियोजन भएको रु.१ अर्ब १६ करोड पूरै रकमान्तरबाट घटाई अन्यत्र लगेको छ । यसप्रकार खर्च नहुने उपशीर्षकमा विनियोजन गरी बजेटको आकार वृद्धि गर्ने कार्य नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
२०. **शोधभर्ना** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३७ (५) मा समयमा शोधभर्ना माग गरे नगरेको अनुगमन गरी लेखाउत्तरदायी अधिकृतले शोधभर्नाको वार्षिक विवरण पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । गतवर्ष अनुदान शोधभर्ना रु.२० अर्ब ७७ करोड ५९ लाख बाँकी रहेकोमा १७.०७ प्रतिशतले घटेर यो वर्ष रु.१७ अर्ब २३ करोड २ लाख पुगेको छ । वैदेशिक ऋणतर्फ शोधभर्ना गत वर्ष रु.८ अर्ब ९५ करोड ८८ लाख बाँकी रहेकोमा यस वर्ष ४९.६७ प्रतिशतले घटेर रु.४ अर्ब ५० करोड ८८ लाख रहेको छ । विभिन्न ४५ आयोजना तथा कार्यक्रममा २०७०/७१ सम्म ऋण तथा अनुदान गरी रु.६१ करोड १९ लाख शोधभर्ना लिन बाँकी भएकोमा ती आयोजनाहरु बन्द भइसकेकोले उक्त रकम शोधभर्ना प्राप्त हुने अवस्था छैन । विगतभन्दा शोधभर्ना प्राप्त हुनुपर्ने रकम घटेको भए पनि शोधभर्ना हुने रकम समयमा प्राप्त गर्न नसक्दा सरकारी व्ययभार बढ्नुको साथै स्रोतान्तर गरी हिसाब मिलान गर्नुपर्ने स्थिति रहेको देखिन्छ ।
२१. **फिर्ता**– स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४३(६) मा नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान रकम खर्च नभई बाँकी रहेमा कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा फिर्ता पठाउनुपर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, दोलखा, महोत्तरी, बैतडी, पर्सा, तेह्रथुम लगायत १७ ले विभिन्न कार्यक्रममा निकास भएकाले रकममध्ये खर्च नभई बाँकी रहेको रु.८ करोड ६४ लाख ४१ हजार कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा फिर्ता नगरी आफ्नै कोष खातामा राखेको देखिन्छ । यसैगरी कृषि विकास मन्त्रालय अर्न्तगत कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड र साल्ट ट्रेडिङ कम्पनी लगायत ५ संस्थालाई दिएको रकममध्ये खर्च नभई बाँकी रहेको रु ५३ करोड ९३ लाख फिर्ता नगरी राखेको छ ।

■ कानूनको परिपालना

२२. **अन्तःशुल्क** – अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ को दफा ३(क)३ मा अन्तःशुल्क लाग्ने वस्तु उत्पादन गर्दा खपत भएको कच्चा पदार्थमा तिरेको अन्तःशुल्कमात्र तयारी वस्तु निष्काशन गर्दा तिर्नुपर्ने अन्तःशुल्कमा कट्टा गर्न पाइने व्यवस्था छ । अन्तःशुल्क निर्देशिका २०६८ को दफा ६ मा प्याकिङ्ग मेटेरियलसमा तिरेको अन्तःशुल्क क्रेडिट नपाउने उल्लेख छ । अन्तःशुल्क ऐन, निर्देशिका विपरीत प्याकिङ्ग मेटेरियलमा अन्तःशुल्क क्रेडिट लिएको ५ करदाताबाट रु.६ करोड ७१ लाख ६७ हजार अन्तःशुल्क घटी असुल भएको छ ।
२३. **जग्गाको हद** – भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा ७(१) मा कुनै व्यक्ति वा निजको परिवारले मधेश वा तराई क्षेत्रमा १० विगाहा (६.७७ हेक्टर), काठमाडौं उपत्यकामा २५ रोपनी (१.२५ हेक्टर) र अन्य पहाडी क्षेत्रमा ७० रोपनी (३.५० हेक्टर) मा नबढ्ने गरी अधिकतम हदमा जग्गा राख्न पाउने उल्लेख छ । केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागबाट प्रकाशित राष्ट्रिय कृषि गणना, २०६८ अनुसार ५ हेक्टर देखि १० हेक्टरभन्दा कम जग्गा कृषि भोगचलन गर्ने व्यक्ति वा परिवार संख्या १० हजार ७०० रहेको र १० हेक्टर र सोभन्दा बढी जग्गा कृषि भोगचलन गर्ने व्यक्ति वा परिवार संख्या १ हजार १०० रहेको देखिन्छ । जग्गा स्वामित्वसम्बन्धी विवरणअनुसार २० प्रतिशत परिवारसँग ५२.५ प्रतिशत अर्थात् १३ लाख ४२ हजार ६ सय हेक्टर कृषि चलनको जमिन रहेको छ भने बाँकी ८० प्रतिशत परिवारसँग ४७.५ प्रतिशत अर्थात् ११ लाख ८० हजार १ सय हेक्टर कृषि चलनको जमिन रहेको छ ।

२४. **पारिश्रमिक कर** – आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम विदेशस्थित नेपालका कूटनीतिक नियोगमा कार्यरत कर्मचारीको वैदेशिक भत्ताको पचहत्तर प्रतिशत रकम करयोग्य आयबाट घटाई बाँकी रहने रकममा करको गणना गरिने उल्लेख छ । मन्त्रपरिषदले २०६३।४।१ मा वैदेशिक भत्ता, पारिवारिक भत्ता, शैक्षिक भत्ता, सेटलमेन्ट भत्ता तथा औषधोपचार लगायतका सुविधामा लाग्ने पारिश्रमिक कर बराबरको रकम वैदेशिक भत्ता लगायतका सुविधाहरूमा थप गरी भुक्तानी दिने निर्णय गरेको छ । यो वर्ष ३४ नियोगका पदाधिकारीको तलब तथा वैदेशिक भत्ताको आयमा आयकर ऐनको व्यवस्थाबमोजिम लाग्ने कर रु.२ करोड ८ लाख घटी कट्टी गरेको देखियो ।
२५. **श्रम स्वीकृति** – श्रम नियमावली, २०५० को नियम ६ श्रम विभागको स्वीकृति लिई बढीमा २ वर्षसम्मको लागि कुनै दक्ष गैरनेपाली नागरिकलाई करारमा नियुक्त गर्न सक्ने व्यवस्था छ । काठमाडौं उपत्यका खानेपानी लिमिटेडमा एक विदेशी परामर्श दाताका वित्त तथा प्रशासन विशेषज्ञ रूपमा कार्यरत एक विदेशी नागरिकको २०७०।६।१ देखि २०७०।१०।२० अवधिसम्मको श्रम स्वीकृति श्रम विभागले अस्वीकृत गरेको देखिन्छ । निजको प्रवेशाज्ञाको म्याद २०७०।५।२८ देखि समाप्त भएको र तत्पश्चात् निजले पर्यटक भिसा लिई नेपालमा रही कार्य गरेकोमा रु.५४ लाख ४८ हजार भुक्तानी गरेको देखिन्छ । पर्यटक भिसामा रहेको व्यक्ति पूर्णकालीन परामर्शदाता भई कार्य गर्न मिल्ने देखिदैन ।
२६. **बिल भरपाई** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४६(३) मा खर्च गर्दा खर्चको बिल भरपाईसहितको लेखा राख्नुपर्ने उल्लेख छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, डोल्पा, सिन्धुपाल्चोक, जुम्ला, भापा, मोरङ, महोत्तरी, बैतडी, बारा, पर्सा, हुम्ला, जाजरकोट, नवलपरासी, धनुषा लगायत ५० ले यो वर्ष विभिन्न शीर्षकबाट विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्न व्यक्ति, फर्म र निकायहरूलाई खर्चको बिल भरपाई नराखी रु.१७ करोड ७५ लाख ८९ हजार भुक्तानी गरेको छ ।
२७. **लगानी** – नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०५८ दफा ७(२) बमोजिम राष्ट्र बैङ्कको काममा सहयोग पुग्ने संस्थाहरूमा ती संस्थाहरूको कुल पूँजीको १० प्रतिशतभन्दा बढी लगानी गर्न नमिल्ने व्यवस्था रहेकोमा सो सीमा नघाई विभिन्न संस्थामा रु.५ करोड ९५ लाख ६६ हजार शेयर लगानी गरेको छ । ऐनको दफा ७५ (१) अनुसार बैङ्कले सरकारी स्वामित्वको संस्थालाई वित्तीय सहयोग गर्न नमिल्नेमा ग्रामीण स्वावलम्बन कोषलाई बीउ पूँजी स्वरूप रु.२५ करोड ३४ लाख लगानी गरेको छ ।
२८. **कन्टिजेन्सी** – भौतिक पूर्वाधार यातायात मन्त्रालयले अभिलेख नराखिकन यो वर्ष रु.७७ करोड २६ लाख तथा शहरी विकास मन्त्रालयले रु ६ करोड ७७ लाख कन्टिजेन्सी खर्च गरेको पाइयो । जिल्ला विकास समितिले २४ ले पूँजीगत लगानीको रकमबाट छुट्याउन सकिनेभन्दा रु.१ करोड ५६ लाख बढी कन्टिजेन्सी खर्च लेखेका छन् । खानेपानी तथा ढल निकास विभागले डिभिजन तथा सव-डिभिजन कार्यालयको कार्यक्रममा छुट्याएको कन्टिजेन्सी रकमबाट रु.३ करोड ७३ लाखको ३ गाडी र मोटरसाइकलहरू खरिद गरी तोकिएको कार्यक्रमसंग असम्बन्धित कार्यालयहरूलाई उक्त गाडी तथा मोटरसाइकल वितरण गरेको छ । अभिलेख राखी तोकिएको भन्दा बढी एवं असम्बन्धित कार्यमा कन्टिजेन्सी खर्च गर्ने पद्धतिमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
२९. **सञ्चालक सापटी** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ११(ख) मा राष्ट्रिय महत्वका जलविद्युत आयोजना लगायत ३०० भन्दा बढी कामदारलाई रोजगारी दिने, ५० प्रतिशतभन्दा बढी स्वदेशी कच्चा पदार्थ प्रयोग हुने उद्योगमा लगानी गर्ने बाहेक अन्यको आयस्रोत खोजीने उल्लेख छ । आन्तरिक राजस्व विभागको परिपत्रले कर परीक्षण गर्दा सञ्चालकबाट प्राप्त सापटीको स्रोतको वास्तविकता परीक्षण गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ । व्यवसायमा ठूलो रकम सञ्चालकबाट सापटी, असुरक्षित ऋण, एडभान्स फर शेयर क्यापिटल आदि उल्लेख गरेर निर्व्याजी सापटी लिएको देखाउने, उक्त सापटी तथा असुरक्षित ऋण प्रवाहको व्यहोरा लेखा टिप्पणीमा खुलासा नगर्ने, यस्तो रकम बैङ्कमार्फत आदान प्रदान नहुने र स्रोतका सम्बन्धमा सुन, पैत्रिक सम्पती जग्गा बिक्री उल्लेख गर्ने तर पुष्ट्याई नहुने अवस्था छ ।

यस सम्बन्धमा उदाहरणको लागि ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको सिमेन्ट उत्पादन गर्ने एक समूहका व्यवसायीले सम्बद्ध १४ निकायबाट २०६९।७० मा रु.१ करोड २० लाख मात्र लाभान्श प्राप्त गरेको

अवस्थामा ११ व्यवसायका लागि रु.१ अर्ब ८० करोड ९८ लाख निर्व्याजी सापटी दिएको छ । सोही कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने एक सिन्थेटिक प्रा.लि.को डाइरेक्टरबाट लिएको सापटी २०६७/६८ सम्म रु. ९८ करोड भएकोमा २०६८/६९ मा रु. ५६ करोड फिर्ता गरी रु.४२ करोड बाँकी र सो अवधिमा रु ३३ करोड ४७ लाख नोक्सानीमा रहेको संस्थालाई रु.९८ करोड निर्व्याजी सापटी दिएको छ । यस प्रकारको सञ्चालक सापटी सम्बन्धमा आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरूले छानबिन गरेको देखिएन ।

३०. **ऋणको अन्य प्रयोग** – बैकिङ कसुर तथा सजाय ऐन, २०६४ को दफा ८ मा कसैले पनि बैंक वा वित्तीय संस्थाबाट जुन प्रयोजनको लागि कर्जा सुविधा लिएको हो सोही प्रयोजनमा नलगाई अन्यत्र प्रयोग गरी दुरुपयोग गर्नु वा गराउनु नहुने, यस्तो कसुर गरेमा एक करोडभन्दा बढी बिगो भएको अवस्थामा तीन वर्षदेखि पाँच वर्षसम्म कैद हुनसक्ने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालयका ८ र आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुरका ३ गरी विभिन्न ११ करदाताले बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाबाट व्यवसायको लागि लिएको रु.१ करोड २५ लाखदेखि रु.३० करोड ६० लाखसम्मको ऋण अन्य प्रयोजनमा लगाउँदासमेत नियमनकारी निकायबाट कानुनबमोजिम कारवाही गरेको देखिएन ।
३१. **लगानी सम्झौता** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ११ मा आर्थिक ऐन, २०७० ले गरेको संशोधनअनुसार २०७५ चैत्रसम्म व्यापारिक उत्पादन सुरु गरेमा पहिलो १० वर्ष पूरै र त्यसपछिको ५ वर्ष ५० प्रतिशत आयकर छुट पाउने व्यवस्था भएकोमा अरुण ३ र माथिल्लो कर्णाली जलविद्युत आयोजना सञ्चालन गर्ने कम्पनीलाई विद्युत उत्पादन २०८० आषाढमा सुरु गर्ने अवस्थामा पनि माथि उल्लेखित कर छुटको सुविधा दिने गरी सम्झौता भएको देखियो ।
३२. **सदरस्याहा** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ६४ बमोजिम जुन प्रयोजनको लागि धरौटी राखिएको हो सो काम पूरा भई प्रचलित कानुन वा करारको शर्तनामा बमोजिम धरौटी रकम राजस्व खातामा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । राजस्व अनुसन्धान विभागमा लिलाम बिक्री भई प्राप्त रु.३ करोड १४ लाख र विभिन्न मुद्दा फैसला हुँदा सदरस्याहा गर्नुपर्ने भनी निर्णय भएको रु.७ करोड ३४ लाख समेत रु.१० करोड ४८ लाख राजस्व दाखिला नगरी धरौटीमा राखेको देखिएकोले उक्त रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

■ स्रोत साधनको संरक्षण एवं उपयोग

३३. **सरकारी सम्पति संरक्षण** – कानूनमा सरकारी स्वामित्वमा रहेका घर, जग्गा सवारी साधन लगायतका सम्पतिको अभिलेख राखी संरक्षण गर्नुपर्ने र जिन्सी सामानहरूको मर्मत सम्भार तथा लिलाम बिक्री गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालय तथा अन्तर्गतका कार्यालयहरूले सम्पतिको एकिकृत अभिलेख राखेको छैन । साथै मर्मत हुन नसक्ने सामानहरूको समयमै लिलाम बिक्री गर्ने गरेका छैनन् । सरकारी जग्गाहरू अतिक्रमणमा परी अनधिकृत भोग चलन समेत भएको अवस्था छ । सरकारी सम्पतिको अभिलेख अद्यावधिक राखी संरक्षण गर्ने र पुराना सवारी साधन तथा जिन्सी सामानहरू समयमै मर्मत तथा संभार गर्नेतर्फ पहल गर्नुपर्दछ ।
३४. **वन अतिक्रमण** – वन विभाग अन्तर्गतका जग्गामा ६१ जिल्लामा १ लाख २१ हजार २३४ घरधुरीले ९४ हजार ६५९ हेक्टर वन अतिक्रमण गरी ३० हजार १९४ घर, टहरा निर्माण तथा खेतिपाती गरेको देखिन्छ । यस वर्ष ७५० हेक्टर वन अतिक्रमण हटाउने लक्ष्य रहेकोमा २९५ हेक्टर अतिक्रमण मुक्त गरेको पाइयो । अतिक्रमण भएको वन क्षेत्रमध्ये १६ जिल्ला कैलाली, कपिलवस्तु, रुपन्देही, उदयपुर, नवलपरासी, कञ्चनपुर, मकवानपुर, रौतहट, दाङ्ग, भ्यापा, बाँके, इलाम, सनुसरी, चितवन, सिन्धुली, र सिराहामा कुल अतिक्रमणको ८६ प्रतिशत (८१ हजार ४१६ हेक्टर) अतिक्रमण भएको देखिन्छ ।
३५. **कीटनाशकयुक्त भुल** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४९ अनुसार वस्तुगत सहायता स्वरूप प्राप्त मालसामानहरू अकित मूल्यका आधारमा आम्दानी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष स्वास्थ्य सेवा विभागको इपिडीमोलोजी महाशाखाको नाममा भन्सार बिन्दुबाट प्रज्ञापनपत्रअनुसार रु.६१ करोड ६५ लाख मूल्यका २१ लाख २९ हजार ५२९ किटनासकयुक्त भुल प्राप्त भएकोमा रु.३० करोड ९७ लाखको १० लाख ६४ हजार ७२९ भुलमात्र जिन्सी आम्दानी गरी औलोग्रस्त जिल्लाहरूमा वितरण गर्न पठाएको देखिन्छ । बाँकी रु.३० करोड ९८ लाख २ हजारको १० लाख ६४ हजार ८०० भुल आम्दानी गरेको देखिएन ।

३६. **सूचना प्रविधि पार्क सञ्चालन** – सूचना प्रविधि उद्योगको गन्तव्यको रूपमा विकास गर्ने, सफ्टवेयर निर्माण गरी निर्यात गर्ने, लघु, साना एवं मझौला उद्यमीहरूलाई प्रोत्साहन गर्ने, दात्रीराष्ट्र एवं संस्थालाई सूचना प्रविधिको विकासमा संलग्न गराई आर्थिक वृद्धि गर्ने उद्देश्यले काभ्रेको पनौतीस्थित करिव २३७ रोपनी जग्गामा रु.२४ करोड १२ लाख खर्च गरी २०६०/६१ मा सूचना प्रविधि पार्क स्थापना गरेकोमा ११ वर्ष वितिसक्दासमेत उद्देश्य अनुरूप सञ्चालनमा आएको देखिएन ।
३७. **जहाज र हेलिकोप्टर व्यवस्थापन** – सैनिक हवाई महानिर्देशनालयका मध्य एयरवेस अन्तर्गतका मौजुदा २६ जहाजमध्ये ७ जहाज चालू, १६ बेचालू र ३ दुर्घटना भई क्षतिग्रस्त अवस्थामा छन् । उक्त जहाजमध्ये ४ जहाजको निर्माता कम्पनीले उत्पादन बन्द गरेको, भी.भी.आई.पी.तर्फका ४ हेलिकोप्टरका मोडलहरूको उत्पादन नहुने अवस्थामा रहेको छ । मध्य एयरवेसका ३ जहाज दुर्घटना भई क्षति भएका, ६ जहाज लिलाम गर्नुपर्ने र सहयोगमा प्राप्त २ जहाज सन् २००८ देखि ग्राउण्डेड भई मर्मत गर्नुपर्ने पुराना जहाज व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
३८. **ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा सङ्कलन उत्खनन्** – जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सर्लाहीले प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदनअनुसार वागमती नदीबाट १ लाख ८ हजार ८३० घनमिटर गिट्टी, बालुवा सङ्कलन उत्खनन् गर्न सकिनेमा ४ लाख ३५ हजार ३२० घनमिटरको पट्टा अनुमति दिई बढी परिमाण उत्खनन् गर्न स्वीकृति दिएकोले वातावरणमा प्रतिकूल असर पर्ने देखियो । कार्यालयले दिएको अनुमतिअनुसार ढुङ्गा र बालुवा प्रतिघनमिटर दर क्रमशः रु ७०।५६ र रु.६१।७९ का दरले रोयल्टी असुल गर्दा अनुमति दिएको परिमाणको आधारमा ढुङ्गा मात्र उत्खनन् गरेमा रु.२ करोड ३० लाख, बालुवा मात्र उत्खनन् गरेमा रु.२ करोड २ लाख र औसतमा रु.२ करोड १६ लाख रोयल्टी प्राप्त हुनेमा ठेक्का मार्फत रु.२७ लाख २७ हजार मात्र राजस्व असुल भएको देखियो ।
३९. **म्याद नाघेको औषधि** – औषधिको म्याद समाप्त नहुँदै लक्षित वर्गमा वितरण गरी सक्नुपर्ने एवं औषधिको म्यादको दुइतिहाई समय वा १८ महिनाको अवधि भएको औषधिलाई मात्र भण्डारण गर्नुपर्ने राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति छ । प्यूठान, काभ्रेपलाञ्चोक, नवलपरासी, खोटाङ, कैलाली, कास्की, रामेछाप, बाजुरा र ललितपुर गरी ९ जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालयको नमूना परीक्षण गर्दा विभिन्न प्रकारका मूल्य नखुलेका ३० लाख २० हजार ट्याबलेट, ८५ हजार एम्पुल, ९६ हजार प्याकेट, ५ हजार बोतल, ४२ हजार क्याप्सुल, ७२ हजार ट्युब र ९ हजार भाएल औषधिको म्याद समाप्त भई नोक्सान भएको छ ।
४०. **अनुदान वितरण** – सहकारी संघ/संस्थाहरूलाई उपलब्ध गराउने अनुदानसम्बन्धी कार्यविधि, २०६८ ले भौगोलिक क्षेत्र र समावेशीलाई प्रथमिकता दिन उच्च अङ्कभार कायम गरेको छ । अधिकांश सहकारी संस्थाहरू सुगम र सुविधा सम्पन्न जिल्लाहरूमा स्थापना भएको र २०६५/६६ देखि २०७०/७१ सम्म ५ वर्षमा ती संस्थाहरूलाई रु.११ करोड ११ लाख अनुदान दिएको पाइयो । दुर्गम अविकसित तथा अति विकट जिल्लाहरूमा जस्तै सोलुखुम्बुमा ५७, मनाङ्गमा ८, मुस्ताङ्गमा ३५, हुम्लामा ९१, मुगुमा ७९, डोल्पा ५३, कालिकोटमा ९१ र बाजुरामा ८८ समेत ५०२ सहकारी संस्थाहरू रहेकामा ती सहकारीहरूलाई अनुदान दिएको पाइएन ।
४१. **कोष व्यवस्थापन** – कार्यसञ्चालन कोष ऐन, २०४३ र निकाय गठन सम्बन्धित विशेष ऐनको अधीनमा रही विभिन्न कोषहरू सञ्चालनमा रहेको पाइन्छ । लेखापरीक्षणमा उपलब्ध भएसम्मको आधारमा ती कोषहरूमा गतवर्षको जिम्मेवारी रु.४२ अर्ब ८५ करोड ५६ लाख भएकोमा यो वर्ष रु.१ खर्ब ७४ अर्ब ५६ करोड ८५ लाखसमेत रु.२ खर्ब १७ अर्ब ४२ करोड ४१ लाख आम्दानी गरी रु.१ खर्ब ६६ अर्ब १५ करोड ६६ लाख खर्च भई रु.५१ अर्ब २६ करोड ७५ लाख मौजुदा रहेको छ । यस्ता कोषहरूमा कल्याणकारी कोष, पत्रकार कल्याण कोष, वातावरण संरक्षण कोष, शान्ति कोष, प्रधानमन्त्री सहायता कोष, प्रधानमन्त्री राहत कोषलगायत छन् । सरकारले कार्यसञ्चालन कोष ऐन, २०४३ अन्तर्गत कोष सञ्चालन गर्न नपाउने निर्णय गरे तापनि कतिपय त्यस्ता कोषहरू हाल पनि सञ्चालनमा नै रहेका छन् । कोष सञ्चालनको स्वीकृतिउपर नियन्त्रण हुनुपर्दछ । यस सम्बन्धी अन्य व्योहरा देहायमा छन् ।
- ४१.१ श्रमिकहरूको हित संरक्षण गर्न श्रम तथा रोजगार मन्त्रालय अन्तर्गत गठित राष्ट्रिय स्तरको कल्याणकारी कोष समेत ३ कोषमा रु. ९ अर्ब ९ करोड १८ लाख, नेपाल ट्रष्ट ऐन, २०६४ अन्तर्गत स्थापित शैक्षिक, प्राज्ञिक तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी हितमा खर्च गर्न सकिने कोषमा रु. २६ करोड ७ लाख उद्योग मन्त्रालय मातहतका

घरेलु तथा साना उद्योग समिति कोष लगायत ३ कोषमा रु. २० करोड ९२ लाख, महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय मातहत लैंगिक हिंसा निवारण कोष लगायत ४ कोषमा रु. ९ करोड ३४ लाख उद्येश्य अनुरूप खर्च नभई मौज्जात रहेको देखिन्छ ।

- ४१.२ दूरसञ्चार ऐन, २०५३ अनुसार स्थापित दूरसञ्चार प्राधिकरण कोषमा जम्मा भएको रकम प्राधिकरणले कार्यक्रम स्वीकृत गरी खर्च गर्न सक्ने एवं कोष संचालनार्थ आवश्यक रकम न्यून भए नेपाल सरकारसंग माग गर्ने र वढी भएमा सरकारलाई बुझाउनु पर्ने व्यवस्था छ । २०७१ आषाढ मसान्तसम्ममा मौज्जात रहेको रकममध्ये ग्रामीण दूरसञ्चार कोषको रकम रु.७ अर्ब ९७ करोड ४८ लाख बाहेक अरु रकम प्राधिकरणमा राखी राख्नु उपयुक्त देखिएन ।

■ राजस्व छुट एवं चुहावट नियन्त्रण

४२. **राजस्व छुट** – आर्थिक ऐन, २०७० को दफा १८ ले नेपाल सरकारले कानूनबमोजिमको प्रचलित दस्तुर, शुल्क, महसुल र करका दरहरु घटाउन बढाउन वा आंशिक वा पूर्ण छुट दिनसक्ने व्यवस्थाअनुरूप मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, अन्तः शुल्क ऐन तथा भन्सार ऐनबमोजिम तोकिएका दरबन्दीमा लाग्ने कर महसुल छुट दिने गरेको छ । आय-व्यय विवरणसँगै कर प्रणालीअन्तर्गतको राजस्व छुटको विवरण बजेट वक्तव्यसँगै पेश गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यास रहे तापनि सोअनुसार सरकारले राजस्व छुटको कारण आयकर, भन्सार, मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्कमा हुन गएको कमीको रकमगत विवरण पेश गर्ने गरेको छैन । भन्सार विभागको आसिकुडालगायत अन्य स्रोतबाट जानकारी भएसम्मको आधारमा यो वर्ष रु.३८ अर्ब २६ करोड ७० लाख राजस्व छुट दिएको देखिन्छ । घिउ, तेल, मोबाइल, निर्यातलगायतमा राज्यकोषमा प्राप्त भएको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.७ अर्ब २ करोड ९६ लाख फिर्ता दिएको, चिनीमा रु.४८ करोड ९६ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता समायोजन गरेको छ । उपर्युक्त सबै छुटबापतको रु.४५ अर्ब ७८ करोड ६२ लाख लेखाङ्कन सरकारले गरेको छैन । यस सम्बन्धमा देखिएका अन्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्
- ४२.१ आर्थिक ऐन, २०७० मा दाना उद्योगले पैठारी गर्ने मकै, भटमासको पिनालगायतका मालवस्तुमा भन्सार तथा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिने व्यवस्थाअनुसार यो वर्ष रु.४ अर्ब १२ करोड ९६ लाख राजस्व छुट दिएकोमा आयातित मालवस्तुहरु पशुपंक्षीको दाना बनाउने प्रयोजनमा नै उपयोग भएको आश्वस्त हुने अवस्था छैन ।
- ४२.२ आर्थिक ऐन, २०७० ले स्वदेशी उद्योगको प्रतिस्पर्धी क्षमता अभिवृद्धि गर्न घिउ, तेल उद्योगले तोरी, भटमास, सूर्यमुखीको गेडा तथा कच्चा तेल आयात गर्दा भन्सार छुट दिने र घिउ तेल उद्योगले सङ्कलन गरेको मूल्य अभिवृद्धि करको ५० प्रतिशत फिर्ता दिने व्यवस्थाअनुरूप यो वर्ष रु.१ अर्ब २८ करोड ५० लाख मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिएको छ । तेल उत्पादनका ६ चरणमध्ये ५ चरणका काम विदेशमा सम्पन्न गरी पैठारी भएको अर्ध प्रशोधित तेललाई सामान्य प्रशोधन पश्चात बिक्री वितरण गर्ने गरेका यस्ता उद्योगबाट तेल उत्पादनको क्रममा मूल्य अभिवृद्धि नगरेको अवस्थामा पनि कर फिर्ता दिएको पाइयो ।
- ४२.३ आर्थिक ऐन, २०७० बमोजिम विद्युत विकास विभागको सिफारिसमा जलविद्युत उत्पादन, प्रसारण, वितरण, सञ्चालन वा सम्भारको लागि आवश्यक पर्ने नेपालमा उत्पादन नहुने वा उत्पादन भए पनि पर्याप्त उत्पादन नहुने निर्माण उपकरणहरु, मेसिनरी औजारहरुमा भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर छुट हुने व्यवस्था बमोजिम यो वर्ष रु.१ अर्ब ४५ करोड ५५ लाख राजस्व छुट दिएको छ । नेपालमा उत्पादन नहुने वा उत्पादन भए पनि पर्याप्त उत्पादन नहुने छुट्याउने वस्तुगत आधार नहुँदा सो विभागको सिफारिसमा दिएको यस्तो छुटको सदुपयोग हुने अवस्था देखिँदैन ।
- ४२.४ आर्थिक ऐन, २०७०, बमोजिम सौर्य शक्तिबाट विद्युत उत्पादन गर्ने उपकरण, ट्युबलर ब्याट्रीलगायतका सामानमा वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रको सिफारिसमा १ प्रतिशत भन्सार महसुल तथा पुरै मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिने व्यवस्था अनुरूप पैठारी गरिएका ब्याट्रीमा रु.५७ करोड ४५ लाख राजस्व छुट दिएको छ । एउटै पैठारीकर्ताले भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर तिरेर वा नतिरिक्न छुटमा ट्युबलर ब्याट्री आयात गरेको र ट्युबलर ब्याट्रीहरु सोलारमा मात्र नभई इन्भर्टरमा समेत प्रयोग भइरहेको अवस्था रहेकोले सौर्य ऊर्जा प्रोत्साहन छुटको पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।

- ४२.५ वैदेशिक सहायतामा सञ्चालन हुने आयोजनामा निर्माण कार्य प्रयोजनका लागि सम्भौतामा व्यवस्था भएबमोजिम पैठारी हुने निर्माण सामग्रीमा नेपाल सरकारको निर्णयबाट भन्सार महसुल, कर, शुल्क छुट दिने व्यवस्था छ । आयोजनाको स्वीकृत मास्टर लिष्टमा समावेश भएका यस्ता सामानमा रु.७६ करोड ४८ लाख राजस्व छुट भएको छ । मालवस्तुमा भन्सार, अन्तःशुल्क, मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिएकोमा, कुनैमा भन्सार महसुल मात्र छुट दिएको, कुनैमा प्रयोग हुने मालवस्तुमध्ये आंशिक परिमाणमा मात्र छुट दिएकोले एकरूपता छैन । वैदेशिक आयोजनामा मास्टर लिष्टमा सामान समावेश गर्ने र राजस्व छुट दिने सम्बन्धमा स्पष्ट नीति निर्धारण गरी छुटमा आयातीत सामग्रीको प्रयोग आयोजनामा नै भएको अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- ४२.६ आर्थिक ऐन, २०७० को व्यवस्था अनुरूप स्वीकृति प्राप्त निजी वा सामुदायिक अस्पताल र संस्थाहरूले पैठारी गर्ने एम्बुलेन्स र शववाहनमा भन्सार छुट दिने व्यवस्था अनुरूप १५७ सवारीसाधन पैठारी हुँदा यस वर्ष रु.२७ करोड १६ लाख राजस्व छुट भएको छ । यस्तो छुट सुविधामा पैठारी भएका सवारी साधन, अन्य प्रयोजनमा प्रयोग गर्न नपाइने लगायत एम्बुलेन्समा टाढैबाट देखिने गरी "नेपाल सरकारबाट राजस्व छुट सुविधा प्राप्त" भन्ने व्यहोरासमेत लेखिएको हुनुपर्ने र विरामी ओसार पसारलगायतका सेवा प्रदान गरेबापत लिने भाडा दर स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयले तोकेबमोजिम हुने व्यवस्था भएकोमा सो अनुसार भए गरेको देखिएन ।
- ४२.७ औपचारिक माध्यमबाट पैठारी हुने प्रक्रियालाई बढावा दिने उद्देश्यले मोबाइलमा मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिने व्यवस्थाअन्तर्गत यस वर्ष रु.३९ करोड ९६ लाख ६० हजार मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता गरेको देखिन्छ । हाल मोबाइलको कारोबार डिलरमार्फत भइरहेको अवस्थामा विगतमा प्रदान गरिएको भन्सार छुटलाई पुनरावलोकन गरेको छैन । राजस्व छुटको प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन २०७० मा समेत मोबाइल स्वदेशमा उत्पादित नभई आयतीत वस्तु भएकोले रोजगारका अवसर सिर्जना नहुने, फिर्ता भएको रकमले उत्पादित लागत न्यून नगरिएबाट आम उपभोक्तामा सकारात्मक प्रभाव नपरेको उल्लेख छ । उक्त मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिने व्यवस्थाउपर पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।
- ४२.८ सरकारले यस वर्ष साल्ट ट्रेडिङ्ग लिमिटेडलाई चिनी आयात गर्न रु.१० करोड ३ लाख राजस्व छुट दिएको छ । उपभोक्ताहरूलाई सहज सुपथ मूल्यमा चिनी उपलब्ध गराउन र मूल्य वृद्धि एवं कालो बजारी नियन्त्रण गर्ने उद्देश्यले उक्त नीति कार्यान्वयनमा ल्याइएकोमा स्वदेशी उद्योगको उत्पादन क्षमता र पैठारी गरिएको चिनी बिक्री वितरण एवं सोको अनुगमन वेगर चिनी पैठारीमा राजस्व छुट दिएको छ ।
४३. **नवीकरण दस्तुर** – नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडबाट दूरसञ्चार सेवा सञ्चालनबापत पहिलो पटकको इजाजत नवीकरण दस्तुर रु.२० अर्ब प्राप्त गर्नुपर्ने व्यहोराको निर्णय मन्त्रीपरीषदको आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिले गरेको देखिन्छ । सोअनुसार हालसम्म रु.५ अर्ब प्राप्त गरेको र बाँकी रकम प्राप्त भएको छैन । उक्त कम्पनीलाई दोस्रो पटक नवीकरणको निमित्त प्राधिकरणको २०७०/०१/२७ को पत्रानुसार रु.२० अर्ब नवीकरण दस्तुर लाग्नेमा सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालयले सो दस्तुरलाई घटाई रु.१८ करोड ९० लाखमात्र लिई नवीकरण गराएकोले पहिलो पटक नवीकरण गर्दा लिएको दस्तुरमा भन्दा रु.१९ अर्ब ८१ करोड १० लाख घटी असुल भएको छ ।
४४. **मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १७ अनुसार दर्ता भएको व्यक्तिले कर लाग्ने कारोबारसँग सम्बन्धित वस्तु वा सेवामा तिरेको कर आफूले तिर्नुपर्ने करबाट कटौती गर्न पाउने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व विभागले पेश गरेको वार्षिक प्रतिवेदनअनुसार २०७१ आषाढ मसान्तको मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट (फिर्ता पाउने) विवरण पेश गर्ने ४५.४९ प्रतिशत, शून्य विवरण पेश गर्ने २७.३७ प्रतिशत र डेबिट (तिर्नु पर्ने) विवरण पेश गर्ने २७.१४ प्रतिशत पुगेको देखिन्छ । डेबिटको तुलनामा क्रेडिट रकम गत वर्ष ७.२० गुणा रहेकोमा यो वर्ष ८.२० गुणा उल्लेख गरेकोले क्रेडिट रकम बढ्दै गएको छ । लेखापरीक्षणबाट सङ्कलित २०७१ आषाढको तथ्याङ्कलाई आधार लिँदा सो महिनाको क्रेडिटमात्र रु.१९ अर्ब ५७ करोड १६ लाख र डेबिट ४ अर्ब ८८ करोड ९३ लाख रहेको छ । यसले मूल्य अभिवृद्धि करको कार्यान्वयन प्रभावकारी रूपमा हुन नसकेको चुनौतीपूर्ण अवस्थालाई इङ्कित गर्दछ ।

आन्तरिक राजस्व विभागले यस्तो क्रेडिट रकम ६ गुणाभन्दा बढी भएको अवस्थामा मौज्जात निरीक्षण गर्ने व्यवस्था कर्मचारीहरूको प्रोत्साहन प्रणालीको सूचकाङ्कमा रहेको भए तापनि आन्तरिक राजस्व कार्यालयको क्रेडिट रकम डेबिटको तुलनामा १०.४९ गुणासम्म बढेको अवस्था छ । अत्यधिक बढी क्रेडिट

रहने कार्यालयको क्रेडिट रकमको अनुसन्धान गर्ने उपाय अवलम्बन नगरेकोले क्रेडिट रकमको आँकडा र प्रतिशत बढ्दै गई समग्रमा यस कर प्रणालीको प्रभावकारितामा नै असर पर्ने अवस्था छ । मूल्य अभिवृद्धि कर छुटको मात्रामा भएको बृद्धि, नक्कली बिल तथा अवास्तबिक मौज्जात समेतको आधारमा नपाउने क्रेडिट दाबी गरेकोमा प्रभावकारी रूपले अनुगमन, छानबिन एवं कारबाही गरी मूल्य अभिवृद्धि करको कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता ल्याउनुपर्दछ ।

४५. **कारोबारको निरन्तरता** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९६ अनुसार करदाताले आय वर्ष समाप्त भएको ३ महिनाभित्र स्वयंकर निर्धारण गरी आय विवरण पेश गर्नुपर्दछ । करोडौं कारोबार गरे पश्चात् हाल कारोबार छाडेको देखिएको छ । उदाहरणको लागि उपत्यकाको राजस्व कार्यालयहरूमा दर्ता भई स्थायी लेखा नम्बर लिएर आयात कारोबार गर्ने ३१ करदाताको भन्सार तथ्याङ्कबाट करदाताहरूले २०६९।७० मा रु.१ अर्ब १२ करोड ५ लाख बराबरको लत्ताकपडा लगायत आयात गरेका छन् । एक आर्थिक वर्षमा रु.१४ करोडदेखि रु. ३८ करोडसम्मको पैठारी गर्ने अन्य ४ करदाताले आय वर्ष २०६९।७० र २०७०।७१ मा रु.१ अर्ब २८ करोड ५७ लाख मूल्य बराबरको तरकारी, फलफूल आदी आयात गरेको देखिएको छ । ती करदाताहरूले दर्ता भएको मितिदेखि नै कानुनले तोकेको म्यादभित्र आय विवरण र लागने करसमेत दाखिला गरेको देखिएन । नियमित रूपमा आय विवरण र लागने कर नबुझाउने करदातालाई सहूलियत स्वरूप आर्थिक ऐनले दिएको सहूलियतकै आधारमा पनि यस्ता करदाताबाट रु.८ करोड १७ लाख राजस्व असुल हुनसक्ने देखिन्छ ।

राजस्व छुट बढ्दै गएको, मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट विवरण बुझाउने करदाताको संख्या बढेको, करदाताहरू कारोबार गरी विवरण नबुझाई छाडेको, अन्तर निकाय विच सूचनाको आवद्धता नहुँदा राजस्व चुहावट भएको, न्यूनविजकीकरणका कारण राजस्व कम हुन गएको, नपाउने जर्ति दाबी गरेको, उद्योगले नर्मश अनुसार उत्पादन नदेखाएको, कतिपय कानुनी व्यवस्थाको पालना नहुँदा न्यून राजस्व संकलन भएको जस्ता कारणले राजस्व चुहावट नियन्त्रण हुन सकेको छैन ।

यस्तै आन्तरिक राजस्व कार्यालय विराटनगरमा दर्ता भएको सुपारी निर्यात गर्ने एक एक्सपोर्टले २०७०।७१ मा रु.६५ करोड ५० लाख निर्यात गरेको र ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र ११ करदाताले एक आर्थिक वर्षमा रु.३ करोड १० लाखदेखि रु.१ अर्ब २४ करोड ३१ लाखसम्मको कारोबार गरे पनि आय विवरण बुझाएका छैनन् । ती करदाताउपर आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम कारबाही हुनुपर्दछ ।

४६. **सूचनाको उपयोग** – कर राजस्व सङ्कलनमा प्रभावकारिता ल्याउन अर्थ मन्त्रालय मातहतको निकायका तथ्याङ्कलाई एक अर्कोमा अन्तर आवद्धता र सूचनाको अन्तर सम्प्रेषण नहुँदा आन्तरिक राजस्व कार्यालय ललितपुरमा दर्ता रहेको ४ करदाताले मेलम्ची खानेपानी आयोजना र सिंचाई तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना लगायत सरकारी निकायलाई बिक्री गरेको रकममध्ये रु.१३ करोड ६५ लाख आय विवरणमा समावेश नगरेको र मूल्य अभिवृद्धि कर समेत दाखिला नगरेको पाइयो । यसैगरी आन्तरिक राजस्व कार्यालय काठमाडौं क्षेत्र नं.३ मा दर्ता रहेको राशन आपूर्ति गर्ने करदाताले सशस्त्र प्रहरीबाट अग्रिम कर कट्टा गरी मूल्य अभिवृद्धिकर समेत भुक्तानी लिएको विगत ३ वर्षको बिक्री लुकाएको सम्बन्धमा आन्तरिक राजस्व कार्यालयले तीन आय वर्षको मूल्य अभिवृद्धि कर तथा आयकर रु.४६ करोड २४ लाख निर्धारण गरेको छ ।

सरकारी निकायको कारोबारसमेत यथार्थरूपमा करदाताले नदेखाएको तथ्यलाई मध्यनजर राख्दै सरकारी निकायका सूचनाहरू एक आपसमा अन्तर आवद्ध गरिनुपर्दछ । साथै एकल खाता कोष प्रणालीमा करदाताको स्थायी लेखा नम्बर उल्लेख गरी आन्तरिक राजस्व विभागलाई सो प्रणालीमा पहुँच हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

४७. **राजस्व चुहावट** – आयकर नियमावली, २०५९ को नियम २३ बमोजिम दर्ता भई करोडौं कारोबार गर्ने आन्तरिक राजस्व कार्यालय, बुटवल र काठमाडौंमा दर्ता रहेको २ खाद्यान्न पैठारीकर्ताले आशिकुडा तथ्याङ्क अनुसार करदाताले वर्षभरिमा क्रमशः रु.८७ करोड ४३ लाख र रु.७२ करोड ४ लाखको सामान पैठारी गरेकोमा क्रमशः रु.३ करोड २० लाख र ३ करोड ६४ लाखको बिक्री कारोबार देखाएको पाइयो । अन्तिम मौज्जात समेत हिसाब गर्दा ती करदाताले क्रमशः रु.८४ करोड १९ लाख र रु.६८ करोड १४ लाख बिक्री लुकाएको देखिन्छ । सरकारले प्रदान गरेका सहूलियतकै आधारमा कर निर्धारण गर्दा समेत ती करदाताबाट रु.३ करोड ४ लाख राजस्व चुहावट भएको छ ।

यसैगरी करदाता सेवा कार्यालय बालाजुमा दर्ता रहेको एक सर्भिस सेन्टरले २०६८/६९ को आय रु.६ लाख ३९ हजार देखाई पुर्वानुमानित करदाता (डे १) को आय विवरण बुझाएकोमा निजले ठूला करदाता कार्यालय अर्न्तगत दर्ता रहेको एक करदातालाई सो वर्ष रु.२६ करोड ८७ लाख २ हजार बराबरको बिक्री गरेको देखिन्छ । यसरी अस्वाभाविक रूपमा रु.२६ करोड ८१ लाख घटी बिक्री देखाएकोले कर रु.१ करोड ३७ लाख राजस्व गुमेको छ । यस्ता करदाता उपर आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम कारवाही गर्नुपर्दछ ।

४८. **न्यून बीजकीकरण** – आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भापाका ५ करदाताले सुपारीको कारोबारमा न्यून बीजकीकरण गरेको देखिन्छ । स्थानीय बजारमा प्रति के.जी.रु.१०५।- देखि रु.२००।- सम्मका दरले बिक्री गर्ने गरेको आधारमा सुपारीको औसत मूल्य प्रति के.जी.१५२.५० हुनेमा ती करदाताहरूले रु.५५.६७ देखि रु. ८१.९० सम्मका दरले बिक्री गरेको देखाई आयविवरण पेश गरेबाट आयविवरणमा अस्वाभाविक रूपमा फरक देखियो । ती करदाताबाट न्यूनबीजकीकरण गरेको कारणले बिक्रीमा मात्र रु.५० करोड ५१ लाख घटी देखिएकोले उक्त रकम सम्बन्धमा आयकर ऐन, २०५८ तथा मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ बमोजिम छानबिन गरी आयकर रु.१२ करोड ६३ लाख र मूल्य अभिवृद्धि कर रु.६ करोड ५७ लाखसमेत रु.१९ करोड २० लाख असुल गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
४९. **दीर्घकालीन करार** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा २६ अनुसार दीर्घकालीन करार अन्तर्गत करारको सम्पन्न प्रतिशत अनुसार क्रमवद्ध वृद्धिको योग अनुसार समावेश हुने र कट्टी गरिने अनुमानित रकमको आधारमा आयको लेखाङ्कन गर्नुपर्दछ । दीर्घकालीन करारको माध्यमबाट आय विवरण पेश गरेका ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रका दुई करदाताले ठेक्का लिंदानै आम्दानी न्यून हुने र खर्च अधिक भई व्यवसायबाट ठूलो रकम नोक्सानी हुने उल्लेख गरी विवरण पेश गरेको देखियो । सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ ले निर्माण व्यवसायीको ओभरहेडलाई १५ प्रतिशत रहने मान्यता दिएको आधारमा सोअनुसार नोक्सानी हुने अनुमान गरी कार्य सम्पन्न प्रतिशत निर्धारण गर्दा २ करदाताको कारोबार रु.१ अर्ब १९ करोड ९१ लाखले घटी देखिएको छ । उक्त रकमको २५ प्रतिशतले हुने रु.२९ करोड ९८ लाख कर असुल हुनुपर्नेमा करदाताबाट क्रमशः रु.१ अर्ब ६२ करोड ५२ लाख र रु.२० करोड २९ लाख नोक्सानी भएको आयविवरण पेश गर्नु करमुक्ति योजनाको रूपमा प्रवन्धको रूपमा लिनुपर्ने हुँदा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३५ अनुसार पुनः चारित्रीकरण गरी कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।
५०. **जर्ति** – आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भरतपुरको कार्यक्षेत्रका ३ वियर उद्योगले फ्लोमिटर बिग्रिएको अवस्थामा समेत पाश्चराइजेशन र प्याकिङ्ग तर्फ २ प्रतिशतभन्दा बढी जर्ति दाबी गरी मिन्हा लिएकोले अन्तःशुल्क नियमावली, २०५९ को नियम २३(क) ले तोकेभन्दा बढी जर्ति लिएको परीमाणको अन्तःशुल्क रु.६ करोड ४२ लाख र सोमा लाग्ने ब्याज र जरिवानाको साथै आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि करसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
५१. **पुनः निकासीको मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन २०५२ को दफा २५ 'ख' बमोजिम कुनै वस्तु पुनः निर्यात भएमा सम्बन्धित व्यक्तिले भन्सारमा दाखिला गरेको मूल्य अभिवृद्धि कर बापतको धरौटी रकममध्ये सो वस्तु पुनः निर्यात भएको आधारमा सम्बन्धित भन्सार कार्यालयले निजलाई फिर्ता दिने व्यवस्था छ । पुनः निर्यातको मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता सम्बन्धमा आन्तरिक राजस्व विभागको व्याख्या अनुसार सामान हवाई मार्गबाट निकासी गरिएको हुनुपर्ने, उत्पतिको प्रमाणपत्रको हकमा पैठारी प्रज्ञापन पत्रलाई मान्ने र मालवस्तु निकासी गर्दा आयात गरेको मूल्यको कम्तीमा १० प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि गरी निकासी गरिएको हुनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यस वर्ष एक कम्पनीले पैठारी गरी ल्याएका विभिन्न मोडेलका १ लाख २५१ मोबाइल फोन केही दिनको अन्तरमा पुनः निकासी गरेबापत एक पैठारीकर्तालाई त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयले रु.२६ करोड १७ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता गरेकोमा आयात गरेको मूल्यको कम्तीमा १० प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि गरी निकासी भएको नदेखिएकोले मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिन मिल्ने देखिँदैन । निजलाई फिर्ता दिएको रकममध्ये स्वदेशमा बिक्री गरेबापत पाउने मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता ६० प्रतिशत कट्टा गर्दा बाँकी हुने रु.१० करोड ४७ लाख नपाउने कर रकम फिर्ता दिएकोले सो रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

एक करदाताले एक ब्राण्डका उत्पादनहरू सिंगापुरबाट नेपालको लागि तोकेको मूल्यमा पैठारी गरेको र आफ्नै समूहका ३ करदाताहरूमाफत पुनः सिंगापुर हुँदै संयुक्त अरब इमिरेट्स निकासी गरी आयात मूल्यको तुलनामा १० प्रतिशतभन्दा बढी मूल्य वृद्धि भएको देखाई रु.१५ करोड १९ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर

- फिर्ता दिएको छ । आयात निर्यातसम्बन्धी तथ्याङ्कअनुसार नेपालले २०७०।७१ मा कुल रु.१ अर्ब ८ करोड ५९ लाख मूल्यका रेजर ब्लेडहरु पैठारी देखिएकोमा तीन फर्महरुले रु.१ अर्ब ८ करोड २० लाख मूल्यका रेजर ब्लेडहरु निर्यात देखाएको छ । त्यसबाट पैठारी भएका सबै रेजर ब्लेडहरु निर्यात भएको अवस्था देखिन्छ । नेपालका उपभोक्ताहरुले समेत ती उत्पादन प्रयोग गरेको अवस्थामा निर्यातकर्ताले देखाएको निर्यात तथ्याङ्क विश्वसनीयता उपर छानबिन गर्नुपर्ने देखियो ।
५२. **घटी महसुल** – भन्सार कार्यालयहरुले पैठारी भएका सामानको जाँचपास गर्दा आर्थिक ऐन, २०७० को अनुसूची-१ र भन्सार दरबन्दी पुस्तिकामा उल्लिखित सङ्केत नम्बर अनुसार मालवस्तुको यथार्थ सङ्केत निश्चित गरी जाँचपास गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा ५ भन्सार कार्यालयको प्रज्ञापनपत्र परीक्षण गर्दा फरक सङ्केत नम्बर तथा दरबन्दी लगाएको एवं नपाउने छुट दिएको कारण महसुल रु.५ करोड ८५ लाख, मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१ करोड ८ लाख र अन्तःशुल्क छुट रु.२ करोड ४ लाखसमेत रु.८ करोड ९७ लाख असुल भएको छैन ।
५३. **अग्रिम कर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७, ८८ र ८९ अनुसार करयोग्य रकममा भुक्तानी गर्दाकै अवस्थामा अग्रिम कर कट्टा गर्नेपर्नेमा ८५२ इकाईले रु.२१ करोड ५४ लाख अग्रिम कर कट्टा नगरी रकम भुक्तानी गरेकाले छुट रकम असुल हुनुपर्दछ ।
५४. **ऋणपूँजी अनुपात** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा १४ अनुसार ऋणमा लागेको ब्याज खर्च कट्टी गर्न पाइने हुँदा करदाता शेयर पूँजीभन्दा ऋणतर्फ बढी आकर्षित रहेको पाइयो । यो वर्ष आय विवरण पेश गर्नेमध्ये केही करदाताको परीक्षण गर्दा ऋणको अंश शेयर पूँजीभन्दा ७६८ गुणासम्म बढी रहेको देखियो । ऋणपूँजी बढी देखाउनाले करदाताको ब्याज खर्च बढ्ने र नाफा घटी कर दायित्व कम पर्न जान्छ । नेपालको करसम्बन्धी कानूनले शेयरपूँजी र ऋणपूँजीको अनुपात कति हुनुपर्ने हो स्पष्ट व्यवस्था गरेको छैन । यस सम्बन्धमा विभिन्न देशहरुले ऋणपूँजी अनुपात १:१.५ देखि ३:१ सम्म निर्धारण गरेर सो अनुपातभन्दा बढी ऋणको ब्याज अमान्य गर्ने व्यवस्था गरेको छ । अन्तर्राष्ट्रिय मान्यताअनुरूप ऋण पूँजी अनुपात सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
५५. **संरचना निर्माणको मूल्य अभिवृद्धि कर** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ८(३) मा व्यावसायिक प्रयोजनको लागि निर्माण गरिने रु.५० लाखभन्दा बढीको भवन, अपार्टमेन्ट वा सपिड कम्प्लेक्स र विभागले तोकेका यस्तै प्रकारका अन्य संरचना दर्ता नभएको व्यक्तिबाट गराएको छ भने पनि दर्ता भएको व्यक्तिबाट गरे सरह मानी यस्तो संरचनाको स्वामित्व रहेको व्यक्तिबाट कर निर्धारण गरी असुल गरिने व्यवस्था छ । ठूला संरचना निर्माण गर्ने २५ करदाताले पूँजीकरण गरिएको वा मौज्जातमा रहेको संरचनाहरु निर्माण गर्दा दर्ता नभएका निकायसंग कारोबार गरेको देखिएकोले सङ्कलन हुन नसकेको मूल्य अभिवृद्धि कर सम्बन्धमा छानबिन गरी छुट कर रु.४९ करोड ८ लाख र सोमा लाग्ने जरिवानासमेत असुल गर्नुपर्ने देखियो ।
५६. **नर्स** – उद्योग विभागबाट २०६३ मा प्रकाशित नर्सअनुसार फलामे छड उत्पादनको प्रतिलिब्धि दर ९४.३४ प्रतिशत रहेकोमा घटी उत्पादन देखाएको कारण ४ करदाताबाट रु ४१ लाख अन्तःशुल्क असुल भएको छैन । यसैगरी ७४५.५ ग्राम मैदाको खपतबाट १ के.जी तयारी चाउचाउ उत्पादन हुने विभागको नर्स भए पनि ३ चाउचाउ उत्पादकले उक्त नर्सभन्दा कम उत्पादन देखाएकोले अन्तः शुल्क रु.२ करोड २८ लाख असुल भएको छैन । वियर उत्पादनतर्फ जौ १ हजार ४७५ के.जी.खपतबाट १०० हेक्टो लिटर वियर उत्पादन हुनुपर्नेमा एक वियर उत्पादकले घटी उत्पादन देखाएका कारण रु.४ करोड २० लाख अन्तःशुल्क असुल भएको छैन । उपर्युक्त बमोजिम असुल नभएको रु.६ करोड ८९ लाख असुल गर्नुपर्दछ । घटी उत्पादन देखाएको कारण आयकर र मूल्य अभिवृद्धि करमा परेको प्रभाव सम्बन्धमा छानबिन हुनुपर्दछ ।
५७. **पूँजीगत लाभकर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा २८(४) मा प्राकृतिक व्यक्तिले रु ३० लाख वा सोभन्दा बढी मूल्यको घर जग्गाको कारोबार गर्दा भएको पूँजीगत लाभमा ऐनको दफा ९५ (क) ३ मा तोकिएको दर अनुसार रजिष्ट्रेशन पारित गर्दाकै बखतमा पूँजीगत लाभकर असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष मालपोत कार्यालय ढिल्लीबजार, वारा, भापा लगायतका ३७ कार्यालयले रु.५ करोड ६४ लाख ३० हजार पूँजीगत लाभकर असुल गर्न छुटाएको देखियो ।

५८. **जग्गाको मूल्याङ्कन** – मालपोत कार्यालयहरुले रजिष्ट्रेशन पास गर्ने प्रयोजनको लागि घर जग्गाको थैली अङ्क निर्धारण गर्दा सडक, खानेपानी, ढल, टेलिफोन आदि सुविधाको सम्बन्धमा कर्मचारी खटाई प्रिन्ट नक्सामा रेखाङ्कन गरी प्रतिवेदन लिने, स्थानीय जनप्रतिनिधि र कारोबारमा संलग्न व्यक्तिहरुबाट प्रतिवेदन लिने, वैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरुमा धितो राखेको मूल्य र चलनचल्तीको मूल्य विचार गर्ने जस्ता प्रक्रियाहरु पूरा गर्नुपर्नेमा ती प्रक्रियाहरु पूरा नगरी मूल्य निर्धारण समितिले न्यूनतम मूल्य निर्धारण गरेबाट जग्गाको यथार्थ मूल्य निर्धारण हुन नसकी राजस्व न्युन भएको अवस्था छ ।

■ सार्वजनिक खरिद व्यवस्थापन

५९. **समय वृद्धि** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५६ को व्यवस्थाअनुरूप यस वर्ष सार्वजनिक निकायबाट बन्दोबस्त गरिएका ठेक्काहरु समयमा सम्पन्न नभएका कारण १६ निकायअन्तर्गतका ३ हजार २५ ठेक्कामध्ये १ हजार ६८९ (५५.८३ प्रतिशत) मा म्याद थप भएकोमा ६९५ ठेक्कामा सुरु अवधिको ५० प्रतिशतसम्म, ४८७ ठेक्कामा सुरु अवधिको ५१ देखि शतप्रतिशतसम्म र ५०७ ठेक्कामा सुरु अवधिको शतप्रतिशतभन्दा बढी म्याद थप भएको पाइयो । ठेक्काको समय वृद्धि हुने परिपाटीले आयोजना/कार्यक्रमको लागत वृद्धिसमेत हुने गरेको छ ।

ठेक्का बन्दोबस्त समयमा नहुने, अन्तिम चौमासिकमा ठेक्का गरिने, लागत अनुमान टुक्राई सोभै खरिद गर्ने, ठेक्का समयमा सम्पन्न नहुने, लागत एवं समय वृद्धि हुने, अत्यधिक कममा ठेक्का बन्दोबस्त हुने लगायतका समस्याहरु सार्वजनिक खरिद व्यवस्थापनमा रहेका छन् ।

६०. **ठेक्का बन्दोबस्त** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २०(९) मा निर्धारित समयभित्र कार्यसम्पन्न गर्न लागत अनुमान तयार गर्ने र ठेक्कापट्टा स्वीकृत गर्ने कार्य प्रथम चौमासिक अवधिमा गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष ८ मन्त्रालयअन्तर्गत रु. ३३ अर्ब ६४ करोड ३० लाखको ठेक्का बन्दोबस्त गरेकोमध्ये रु. ३० अर्ब ७० करोड ८४ लाखको ठेक्कापट्टा दोस्रो र तेस्रो चौमासिकमा बन्दोबस्त गरेको पाइयो । तेस्रो चौमासिकमा गरिएको ठेक्का बन्दोबस्तमध्ये रु. ५ अर्ब ७१ करोड ३३ लाखको ठेक्का आषाढ महिनामा गरेको छ ।

६१. **टुक्रा लागत अनुमान** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८ (२) मा खरिद गर्दा प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी टुक्रा टुक्रा पारी खरिद कार्य गर्न नहुने व्यवस्था छ । ऐनको व्यवस्थाविपरीत १५ मन्त्रालयअन्तर्गत संरचना निर्माण र मालसामान खरिद कार्यलाई ११२४ टुक्रामा लागत अनुमान तयार गरी रु. १ अर्ब १ करोड ६९ लाखको कार्य गराएको पाइयो । बोलपत्रवेगर लागत अनुमान टुक्राई सोभै खरिद गर्ने कार्यउपर कारवाही हुने नगरेकोले यस्तो खरिद प्रक्रियामा नियन्त्रण हुन सकेको छैन ।

६२. **सोभै खरिद** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ८५ बमोजिम रु. ५ लाखको निर्माण कार्य र रु. ३ लाखको मालसामान खरिद सोभै गर्न सकिने व्यवस्था छ । तर १२ निकायअन्तर्गतका १७ कार्यालयले प्रतिस्पर्धा सीमित हुनेगरी रु. १० करोड ६५ लाखको मालसामान, निर्माण कार्य, अन्य सेवा तथा मेसिनरी सामान पटक पटक गरी सोभै खरिद गरेका छन् । खरिद कार्यमा प्रतिस्पर्धा सीमित हुनेगरी खरिद गरिनु मितव्ययिता तथा कानुनी दृष्टिकोणबाट समेत उपयुक्त देखिएन । स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय मातहत १०४ निकायले औषधि, सामान तथा उपकरण समेत रु. ४६ करोड १८ लाखको प्रतिस्पर्धावेगर सोभै खरिद गरेका छन् ।

६३. **काममा ढिलाई** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६३(१) मा खरिद सम्भौता अनुरूपको दायित्व पालना नगरेमा कालोसूचीमा राख्न सकिने र नियमावली, २०६४ को नियम १२८ मा सम्भौता उल्लंघन भएमा पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्ने व्यवस्था छ । खरिद सम्भौतामा सम्भौता भएको १४ दिनभित्र काम सुरु गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय अन्तर्गत यस वर्ष ७ इकाईबाट सम्भौता भएका रु. २ अर्ब ६६ लाखका २१६ ठेक्काको काम सुरु नै भएको पाइएन । तीमध्ये रु. १ अर्ब ६४ करोड ६६ लाखका १८९ ठेक्काको म्याद समेत समाप्त भइसकेको छ । ती ठेक्काको लागि रु. १५ करोड ४ लाख पेशकी भुक्तानी भएको छ । कार्यतालिका र सम्भौताको म्यादभित्र काम नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई ऐन, नियम र सम्भौताको व्यवस्था बमोजिम कारवाही गरेको देखिदैन ।

६४. **अधुरो ठेक्का** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२० मा खरिद सम्भौताको अवधि थप गर्न सकिने, नियम १२१ मा निर्माण व्यवसायीको ढिलाइका कारण समयमा काम नभएमा पूर्वनिर्धारित

- क्षतिपूर्ति लिने र नियम १२८ मा खरिद सम्झौताको अन्त्य गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ । सडक विभाग मातहतका ४७ इकाईले ४ हजार ५२ खरिद सम्झौता गरेकोमध्ये २०७१ आषाढसम्म ३ हजार ७३५ ठेक्काको काम सम्पन्न हुनुपर्नेमा १ हजार ८९२ ठेक्काको मात्र काम सम्पन्न भएको छ बाँकी १ हजार ८४३ ठेक्काको काम अधुरो रहेको छ । ती ठेक्काको म्याद समाप्त भइसकेकोमा नियमावली तथा सम्झौताको व्यवस्था बमोजिम कारवाही गरेको देखिएन ।
६५. **लागत वृद्धि** – मेलम्ची खानेपानी आयोजनाको सन् २००८ मा पुनःसंरचना पछि अनुमानित लागत अमेरिकी डलर ३१ करोड ७३ लाख रहेकोमा वृद्धि भई सन् २०१४ मा अमेरिकी डलर ३५ करोड ५४ लाख पुगेको छ । नेपाल सरकारबाट आयोजना पुनःसंरचना लगायत अन्य प्रतिवद्धताहरू पूरा हुन लामो समय लागेको, परामर्शदाताको नियुक्ति तथा ठेक्का प्रक्रियामा ढिलाई, सुरुङ निर्माण कार्यको लागि पुनः ठेक्कापट्टा गर्नुपरेको, सुरुङ र पानी प्रशोधन केन्द्र निर्माण कार्य नभएको अवस्थामा समेत परामर्श सेवा उपयोग वापत भुक्तानी गर्नु पर्दा आयोजना समयावधि थपसँगै अमेरिकी डलर ३ करोड ८१ लाखले लागत वृद्धि हुन गएको देखिन्छ ।
६६. **भेरिएसन** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५४ मा पूर्वानुमान गर्न नसकिने कामको लागि प्राविधिक पुष्ट्याईसहित अधिकार प्राप्त अधिकारीको पूर्वस्वीकृति लिई भेरिएसन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । तर मध्यपहाडी पश्चिम लोकमार्ग सडक आयोजना, दाङ्गले ४ ठेक्कामा प्राविधिक पुष्ट्याईबेगर पहिरो हटाउने काम ६ लाख घनमिटर लागतमा समावेश गरेकोमा पहिरो हटाउन नपरेको भनी ५ लाख ४० हजार घनमिटरको रु.१ करोड ५८ लाख घटाएको र सिमेन्ट जोडाईमा ढुङ्गाको गान्हो लगाउने कार्य ५७ प्रतिशतसम्म थप गरी रु.४ करोड ४४ लाख खर्च लेखेको छ ।
६७. **पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१(क) बमोजिम म्यादभित्र कार्य नगर्दा ०.०५ प्रतिशत प्रतिदिनका दरले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्ने व्यवस्था छ । भौतिक योजना तथा यातायात मन्त्रालय अन्तर्गत २४ कार्यालयले निर्माण व्यवसायीलाई भुक्तानी दिँदा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु १० करोड ३ लाख असुल गरेको छैन । स्वास्थ्य सेवा विभाग अन्तर्गत ४ महाशाखाले उपकरण, भ्याक्सिन र औषधि आपूर्तिको खरिद सम्झौतामा औषधितर्फ ०.५ प्रतिशत प्रति हप्ता र उपकरणतर्फ ०.०५ प्रतिशत प्रतिदिनको दर उल्लेख गरी क्षतिपूर्ति असुल गरेको छ । कानुनको व्यवस्था अनुसरण नगरी पुनर्जागरण महाशाखाले विभिन्न औषधीमा रु.२ करोड १६ लाख, इपिडिमियोलोजी महाशाखाले भ्याक्सिन आपूर्तिमा रु.१ करोड ९० लाख, बालस्वास्थ्य महाशाखाले औषधि आपूर्तिमा रु.१९ लाख र आपूर्ति महाशाखाले ५ किसिमका उपकरण आपूर्तिमा रु.१७ लाखसमेत रु.४ करोड ४३ लाख घटी पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेको देखियो ।
६८. **पेशकी जमानत** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११३(६) मा निर्माण व्यवसायीले खरिद सम्झौताबमोजिम पेशकी फछ्यौट नगरेमा बैङ्क जमानतको रकम सम्बन्धित बैङ्कबाट प्राप्त गरी पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्ने र निजबाट त्यस्तो पेशकी रकमको सयकडा दश प्रतिशत व्याजसमेत असुलउपर गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सडक विभाग मातहतका ७ इकाईले ४५ ठेक्काको रु.१० करोड ९९ लाख ५३ हजार पेशकीको बैङ्क जमानत अवधि समाप्त भइसकेकोमा समेत सो व्यवस्थाअनुसार पेशकी फछ्यौट गरेका छैनन् ।
६९. **बढी पेशकी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ७४ बमोजिम सम्बन्धित कामको लागि आवश्यक पर्ने रकमभन्दा बढी पेशकी दिन मिल्दैन । स्वास्थ्य सेवा विभाग आपूर्ति महाशाखाले बहुवर्षीय खरिद सम्झौता गरी ४ किसिमका उपकरण खरिद गर्न रु.६ करोड ५८ लाख र बाल स्वास्थ्य महाशाखाले भ्याक्सिन खरिद गर्न रु.६ करोड २३ लाखसमेत रु.१२ करोड ८१ लाखको प्रतीतपत्रवापत नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई पेशकी भुक्तानी गरेको छ । सम्झौतामा उल्लेखित परिमाणको सामान ३ वर्षमा कार्य तालिकाअनुसार आपूर्ति हुनेमा एकै पटक पूरै रकम पेशकी दिनु उपयुक्त देखिएन ।
७०. **बीमा दाबी** – बर्दिया जिल्लास्थित बबई नदीमा कुसुम्बाघाट भोलुङ्गेपुल निर्माणका लागि एक निर्माण व्यवसायीले ठेक्का शर्त तथा सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ र नियमावली २०६४ अनुसार म्याद थपसहित त्रुटि सच्याउने अवधिसम्म निर्माण कार्यलगायतको बीमा गर्नुपर्नेमा सुरु सम्झौताको अवधि २४ महिना भएकोमा १२ महिनाको मात्र बीमा गरेको पाइयो । आर्थिक वर्ष २०७०/७१ सम्म ठेक्का रकमको ८० प्रतिशत खर्च भएको पुल २०७१ श्रावणको बाढीले बगाई नष्ट भएको छ । सार्वजनिक खरिद नियमावली,

२०६४ को नियम ११२ अनुसार निर्माण व्यवसायीले उपनियम (२) मा उल्लेखित युद्ध, विद्रोह, विकीरण फैलावट, ध्वनी, वायुको चाप जस्ता कारणबाट हुने बाहेक जुनसुकै कारणबाट हुने हानि नोक्सानीको दायित्व वहन गर्नुपर्नेमा पूरा अवधिसम्मको बीमा नगराउनाले निर्माण कार्यको क्षतिपूर्ति प्राप्त हुन सकेन । फलस्वरूप नेपाल सरकारलाई रु.१ करोड ८१ लाख नोक्सानी भएको छ ।

दोहोरो हुने गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन हुने गरेको, दोहोरो एवं बढी निकास दिएको, सहूलियत तथा सुविधा प्रदान गर्ने गरिएको, निर्माण कार्यमा परामर्शको अंश बढी रहेको, ठेकामा इन्जिनियरिङ सुविधाका सामान राख्ने परिपाटी नरोकिएको, कन्टिन्जेन्सी खर्च नियन्त्रण नभएको कारण खर्चमा मितव्ययिता आउन सकेको छैन ।

७१. **न्यून कबोल अङ्क** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ६५ (२) र (३) मा बोलपत्रदाताले न्यून कबोल अङ्क उल्लेख गरेमा स्पष्टिकरण माग गर्ने र थप कार्यसम्पादन जमानत लिई बोलपत्र स्वीकृत गर्नसक्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयअन्तर्गतका ३२ इकाईले रु.२५ अर्ब ६२ करोड ६० लाख ३३ हजारको लागत अनुमान भएका ८२३ ठेककाको बोलपत्र तथा दरभाउपत्रको माध्यमबाट प्रतिस्पर्धा गराएकोमा रु.९ अर्ब ८६ करोड २७ लाख ७ हजार (औसतमा ६१.५१ प्रतिशत घटी) मा सम्भौता गरेको छ ।

■ मितव्ययिता

७२. **लागत अनुमान** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११ मा यथार्थपरक रूपले लागत अनुमान तयार गर्नु पर्ने व्यवस्था छ । स्वास्थ्य सेवा विभाग मातहतका विभिन्न महाशाखाले युएसजी मेशिन ५ को भंसार प्रयोजनको मूल्य अमेरिकी डलर ५९ हजार ४५० भएकोमा सम्भौता अनुसार अमेरिकी डलर ९८ हजार ५ सय भुक्तानी गरेको, एक्सरे मेसिन १० सेटको भंसार प्रयोजनको मूल्य अमेरिकी डलर २ लाख ८९ हजार रहेकोमा अमेरिकी डलर ३ लाख ४९ हजार भुक्तानी गरेको, फ्ल्याट प्यानेल डिजिटल फ्लोरोस्कोपी १ थानको भन्सार प्रयोजनको मूल्य अमेरिकी डलर ३ लाख ८० हजार ८२५ डलर रहेकोमा अमेरिकी डलर ५ लाख ४४ हजार ९०० भुक्तानी गरेको र डार्करुम एक्सरे एसेसरिज ५० युनिटको भन्सार प्रयोजनको मूल्य भारतीय रुपैया २९ लाख ५ हजार रहेकोमा भारतीय रुपैया ३९ लाख ३६ हजार भुक्तानी गरेको छ । भन्सारमा घोषणा भएको मूल्यभन्दा २१ देखि ६५.३८ प्रतिशतसम्म बढी भुक्तानी भएको छ ।
७३. **मूल्य अन्तर** - बोलपत्र, सिलबन्दी दरभाउपत्र तथा सोभै खरिद तरिकाअनुसार २६ केन्द्रीय निकायले खरिद गरेका विभिन्न २० किसिमका कार्यालय सामानको न्यूनतम र अधिकतम मूल्यमा निकै बढी प्रतिइकाई मूल्य अन्तर देखिएको छ । उदाहरणको लागि न्यूनतम र अधिकतम प्रतिइकाई मूल्य एच.पी. टोनर ११०० को रु.२ हजार ५०० देखि रु.१३ हजार १००, क्यानन २९०० टोनरको रु.१ हजार १५० देखि रु.९ हजार, पेनड्राइभ ८ जी.बी.को रु.५४० देखि रु.३ हजार, टेबुल पेन्सिल सर्पनरको रु.६० देखि रु.५५०, रजिष्टर नं.१ को रु.१ देखि रु.१ हजार ८०० तथा फिनेल १ लिटरको रु.१ देखि रु.३९० सम्म देखिएको छ । कार्यालय सामानको खरिद मूल्यलाई अधिक र कम राख्ने व्यवस्था नियन्त्रण गर्ने व्यवस्था कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।
७४. **दोहोरो कार्यक्रम** - राष्ट्रिय योजना आयोगबाट स्वीकृत कार्यक्रममा दोहोरोपन देखिएका छन् । खाद्य सुरक्षा कार्यक्रम कृषि विकास मन्त्रालय र संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय, विपन्न वर्ग तथा अव्यवस्थित बसोबासको व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय र शहरी विकास मन्त्रालय, सडक पुल निर्माण र व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य शहरी विकास मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय र भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयबाट भइरहेको देखिन्छ । सिँचाइसम्बन्धी कार्यक्रम सिँचाइ मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय र कृषि विकास मन्त्रालयमार्फत सञ्चालन गरेको देखिन्छ । खानेपानी तथा सरसफाईका कार्यक्रमहरू शहरी विकास मन्त्रालय र संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयमातहतका स्थानीय निकायहरूबाट समेत सञ्चालन भएकोले दोहोरोपना देखिएको छ । दोहोरोपना हटाउन एकद्वार नीतिअनुरूप कार्यक्रम कार्यान्वयन गरी प्रशासकीय खर्चमा मितव्ययिता ल्याउनुपर्दछ ।
७५. **मूल्य समायोजन** - सार्वजनिक खरिद ऐन २०६३ को दफा ५५(१) मा १५ महिनाभन्दा बढी अवधिको खरिद सम्भौता कार्यान्वयन गर्दा मूल्य समायोजन गर्न सकिने, दफा ५५(२) मा खरिद सम्भौता प्राप्त गर्नेको ढिलाइको कारण काम सम्पन्न नभएमा मूल्य समायोजन गर्न नसकिने व्यवस्था छ । सडक विभागअन्तर्गत फरक मूल्यसूची प्रयोग गरेको, सम्भौता विपरीत सूत्र प्रयोग गरेको, आर्थिक दायित्व नबढ्ने गरी म्याद थप भएकोमा समेत मूल्य

समायोजन दिएको, निर्माण व्यवसायीको कारण निर्माण कार्यमा ढिलाई भएको, जनरल आइटमको मूल्य समायोजन दिएको तथा सम्झौता अनुसार पेशकी कट्टा नगरी भुक्तानी गरेकोसमेत विभागअन्तर्गतका ३५ इकाईले रु.७० करोड ६३ लाख ४० हजार नियम विपरीत मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेको देखिन्छ ।

सोही नियममा एकमुष्ट कार्यसम्पादन (लमसम) खरिद सम्झौता भएकोमा मूल्य समायोजन गर्न नसकिने व्यवस्था रहेको छ । डिजाइन तथा निर्माण प्रक्रियाबाट सम्झौता गर्दा सडक विभागअन्तर्गत पुल आयोजनाले एक कार्य भनी उल्लेख गरेको सबै ठेक्का लमसम ठेक्काअन्तर्गत पर्ने देखिएकोले मूल्य समायोजन भुक्तानी दिन मिल्दैन । सम्झौताको शर्तमा मूल्य समायोजन पाउने गरी ठेक्का सम्झौता गरी विगत ३ आर्थिक वर्षमा कोठियाघाट, वर्दिया पुल, धादिङ्ग बेनीघाटसहित ८ पुलमा रु.२५ करोड ३४ लाख २४ हजार मूल्य समायोजन भुक्तानी भएकोले पुल निर्माण सम्झौता मितव्ययी देखिएन ।

७६. **इन्जिनियरिङ्ग सुविधा** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ अनुसार निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्दा निर्माण कार्यसँग सम्बन्धित आइटमहरूमात्र समावेश गर्नुपर्नेमा सवारी साधन खरिद, सवारी भाडा, ल्यापटप, कम्प्युटर, क्यामरा खरिद आदि खर्च बापत भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयअन्तर्गतका २१ कार्यालयले रु.७ करोड ४३ लाख भुक्तानी गरेका छन् ।

यसैगरी खानेपानी तथा ढल निकास विभागअन्तर्गत सवारी साधन खरिदको लागि रु.२ करोड ४८ लाख र सिंचाई मन्त्रालयअन्तर्गत सवारी साधन एवं भाडाबापत रु.६ करोड ८६ लाख सम्झौतामा समावेश गरेको छ । संघीय मामला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयअन्तर्गत ९ निकायले मोटरसाइकल तथा ल्यापटप खरिद, सुपरभिजन, गाडी भाडा आदि कार्यमा रु.१ करोड ४७ लाख समावेश गरेको देखियो ।

७७. **सुविधा** – नेपाल राष्ट्र बैङ्कका कर्मचारीहरूले सञ्चयकोष, औषधि उपचार कोष, उपदान कोष र कर्मचारी सुरक्षा कोषका अलावा १४ किसिमका भत्तामध्ये ७ किसिमका भत्ता सबैले र थप ७ किसिमका जिम्मेवारी अनुसारका भत्ता विशेष समूहका कर्मचारीहरूले पाउने व्यवस्था छ । यस्ता भत्ता र प्रोत्साहनबापतको सुविधा तलब खर्चको १६१ प्रतिशत हुन आउँछ । तलबबाहेक अन्य भत्ता तथा प्रोत्साहनको निमित्त बैङ्कले २०६९।७० मा रु.७३ करोड १४ लाख र २०७०।७१ मा रु.९१ करोड ३४ लाख खर्च लेखेको छ ।

७८. **बढी निकास** – यो वर्ष जुम्ला, बारा, काठमाडौं, कैलाली, दार्चुला लगायतका ३९ जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरूले शिक्षकहरूको तलब भत्ताबापत विद्यालयहरूले पाउनुपर्नेभन्दा रु.४ करोड ५९ लाख बढी निकास दिएको छ । यसैगरी कैलाली, सिरहा, बाग्लुङ, डोटी नुवाकोट, धादिङ्ग, दार्चुला लगायतका २२ जिल्ला शिक्षा कार्यालयले अन्तर्गतका ११८ विद्यालयहरूलाई सेवाबाट अवकाश भईसकेका शिक्षकहरूको तलब भत्ताका लागि रु.५५ लाख निकास दिएको समेत रु.५ करोड १४ लाख बढी निकास दिएको छ ।

७९. **बढी खर्च** – अनौपचारिक शिक्षा केन्द्रले रोलपा, प्युठान, धादिङ्ग, डोटी, अर्घाखाँची समेत ४७ जिल्लाहरूबाट साक्षरता केन्द्रमा ९ लाख ६७ हजार २४३ विद्यार्थी सहभागी भएकोमा ११ लाख ६८ हजार ६२६ विद्यार्थीको लागि मसलन्दबापत रु.९ करोड ७४ लाख र पाठ्यपुस्तकबापत रु.६ करोड ४१ लाख समेत रु.१६ करोड १५ लाख खर्च गरेकोले सहभागी एवं उपस्थिति नै नभएका २ लाख १ हजार ३८३ विद्यार्थीहरूका लागि मसलन्दबापत रु.१ करोड ९२ लाख र पाठ्यपुस्तकबापत रु.१ करोड ९ लाख समेत रु.३ करोड १ लाख बढी खर्च लेखेको छ ।

८०. **विद्युत महसुल अनुदान**- उर्जा मन्त्रालयले यो वर्ष २०६९।७० सम्मको ८ जुट मिलको रु. ४० करोड ७९ लाख १५ हजार, शीत भण्डारको रु.१० करोड ९ लाख ४० हजार र दुग्ध चिस्यान केन्द्रको रु.३ करोड ९८ लाख १८ हजार बक्यौता विद्युत महसुल तथा थप दस्तुर रु.१३ करोड ७१ लाख ६८ हजारसमेत रु.६८ करोड ५८ लाख ४१ हजार नेपाल विद्युत प्राधिकरणलाई भुक्तानी गरेको देखियो ।

कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति, २०६३ मा शीत भण्डार, कृषि थोक बजार एवं संकलन केन्द्र र पशु बधशालाको सञ्चालनमा लाग्ने विद्युत महसुलमा उद्यम/व्यवसाय स्थापनाको १० वर्षसम्म २५ प्रतिशत रकम बजेट बक्तव्यमा समावेश गरी छुट दिइने उल्लेख छ । स्थापनाको १० वर्षसम्म अनुदान सुविधा दिने उक्त नीतिमा व्यवस्था भएकोमा सो सम्बन्धी प्रक्रिया पूरा गरेको पाइएन । उक्त नीतिमा २५ प्रतिशत छुट दिने

उल्लेख भए तापनि ५० प्रतिशतको हिसाबले छुट दिएको देखियो । विद्युत महसुल बापतको अनुदान समयमा भुक्तानी नगर्दा थप दस्तुर रु.१३ करोड ७१ लाख ६८ हजारसमेत व्ययभार परेको छ ।

८१. **परामर्श सेवा** – वैदेशिक सहायतामा सञ्चालित अधिकांश आयोजनाहरूमा कुल आयोजना लागतको ३८ प्रतिशतसम्म परामर्श सेवा खर्च गर्ने व्यवस्था गरेको पाइयो । विभागीय जनशक्तिबाट सम्पादन गर्नसकिने कामको लागि समेत परामर्शदाता राखिएको अवस्था छ । परामर्श सेवामा खर्च गर्ने गरी बाँडफाँड गरेको स्थिति निम्नानुसार रहेको छ:

(रकम लाखमा)

आयोजनाको नाम	मुद्रा	कुल लागत अनुमान	परामर्श सेवाको लागि छुट्याइएको रकम	कुल आयोजना लागतमा परामर्शको प्रतिशत
उपक्षेत्रीय यातायात अभिवृद्धि आयोजना	अमेरिकी डलर	२,४५	६०	२४.४९
मेलम्ची खानेपानी आयोजना, उप-आयोजना-१	नेपाली रुपैयाँ	२३,४५,८६	३,३८,१२	१४.४२
सडक क्षेत्र विकास आयोजना	अमेरिकी डलर	१२,५६	१,२८	१०.२०
सासेक रोड कनेक्टिभिटी आयोजना	अमेरिकी डलर	९,७०	४६	४.७४
काठमाडौँ दिगो शहरी यातायात आयोजना	अमेरिकी डलर	१,००	३८	३८.००
भेरी बवई डाइभर्सन	नेपाली रुपैयाँ	१६,४३,३०	७५,००	४.५६
व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम अभिवृद्धि परियोजना	नेपाली रुपैयाँ	३,६२,५६	१,०८,१०	२९.००

- ८१.१ कार्यालयको मौजुदा जनशक्तिबाट गर्न सकिने कार्यमा समेत बाह्य जनशक्तिबाट परामर्श तथा अन्य सेवा लिने गरेको कारण लागत वृद्धि हुने गरेको छ । उदाहरणको लागि सडक विभाग र मातहत ७ इकाईले परामर्श सेवामा रु.१८ करोड १ लाख र भवन निर्माण तथा शहरी विकास विभागले रु १ करोड ६९ लाख खर्च गरेका छन् । संगठनभित्रको जनशक्तिबाट हुनसक्ने सर्भे डिजाइन लगायतका कार्य बाह्य परामर्शदाताबाट गराउने कार्य नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

- ८१.२ मेलम्ची खानेपानी आयोजनाको कुल लागत अनुमान रु.२३ अर्ब ४५ करोड ८६ लाख मध्ये परामर्श सेवाका लागि छुट्याएको रकम रु.३ अर्ब ३८ करोड १२ लाख (कुल लागतको १४.४२ प्रतिशत) रहेको छ । २०७१ आषाढसम्म आयोजनामा भएको खर्च रु.१२ अर्ब १३ लाख मध्ये परामर्श सेवामा रु.३ अर्ब ३७ करोड २९ लाख खर्च (२८.११ प्रतिशत) गरेको छ । आयोजना निर्माण अवधि २०७३ सम्म रहेको, पानी प्रशोधन केन्द्र र सुरुङ निर्माणको पुनः ठेक्का भएको र सोको सुपरीवेक्षणका लागि परामर्शदातालाई निरन्तरता दिनुपर्दा आयोजनाको परामर्श खर्च अझ वृद्धि हुने अवस्था छ ।

परामर्श सेवामा खर्च गर्ने सम्बन्धमा नीति तथा मापदण्ड तय नभएको कारण सामान्य प्रकृतिको कामको लागि समेत परामर्शदाता राख्ने परिपाटीले प्रश्रय पाएको छ । जसले गर्दा सरकारी खर्चमा मितव्ययिता आउन सकेको छैन ।

८२. **इन्धन खपत** – नेपाल वायुसेवा निगमको विमान अपरेसन म्यानुयलमा उचाई र जहाजको तौल आधारमा फरक फरक इन्धन खपतको व्यवस्था गरेको छ । औसत ३५ हजार फिटको उचाईमा ९५ टनको जहाजमा प्रतिघण्टा ३.६१ टन इन्धन लाग्ने नर्स रहेकोमा निगमले प्रतिघण्टा ४.०१ टन इन्धन खपत भएको देखाएको छ । यसरी यस वर्ष एक वोइडले ३२६१.३ र अर्कोले २४७७.०९ घण्टा गरी कुल ५७३३.३९ घण्टा जहाज उडान गरेकोमा २३०५.७१६ टन इन्धन खपत देखाएको छ । प्रतिघण्टाको उडानमा ३.६१ टनमात्र इन्धन खपत हुनुपर्नेमा प्रतिघण्टाको ०.४ टनको दरले २२९३.३५ टन बढी खपत देखिएको छ । काठमाडौँ-बैकक र काठमाडौँ-हङ्कङको स्थलगत परीक्षण गर्दा प्रतिघण्टा ३.८ टन खपत भएको देखियो । स्थलगत परीक्षणको आधारमा प्रतिघण्टा औसत ०.२१ टनको दरले बढी इन्धन खपत देखिँदा १ हजार २०५ टनको औसत ०.७८७ ले १५ लाख ३१ हजार २०० लिटरको औसत दर रु.१०८.५० ले रु.१६ करोड ६१ लाख इन्धन खपतको पुष्ट्याई देखिएन ।

कार्यक्रम कार्यान्वयनमा दक्षता

८३. **लक्ष्य प्रगति** – सञ्चालित कार्यक्रमहरूको वार्षिक प्रगतिलाई दृष्टिगत गर्दा १९ निकायअन्तर्गतका ११०३ कार्यक्रममा शून्य, २६४ कार्यक्रममा शून्यदेखि २५ प्रतिशत, ६२७ कार्यक्रममा २६ देखि ५० प्रतिशत र ३३७ कार्यक्रममा ५१ देखि ७५ प्रतिशतसम्म मात्र प्रगति हासिल भएको देखिएको छ । आर्थिक कार्यविधि

नियमावली, २०६४ को नियम २६ मा वार्षिक कार्यक्रमको प्रगति समीक्षा गरी जिम्मेवार व्यक्तिउपर कारबाही गर्ने व्यवस्था भए तापनि तदनुसृत तालुक मन्त्रालय/विभागबाट कुनै कारबाही भएको देखिएन ।

८४. **अख्तियारी एवं बर्षान्तमा खर्च**— आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २३(२) अनुसार आर्थिक वर्ष शुरु भएको १५ दिन भित्र तथा ३२(२) अनुसार वार्षिक कार्यक्रम र खर्च गर्ने अख्तियारी प्राप्त भएको १५ दिनभित्र सम्बन्धित कार्यालयमा पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष २२ निकाय अन्तर्गत कार्यालय एवं आयोजनालाई २०७१ आषाढ महिनामा मात्र रु. ५ अर्ब ४९ करोड ३८ लाखको अख्तियारी दिएको छ ।

महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको एकल कोष खाताअनुसार यो वर्षको कुल पूँजीगत खर्च रु.६६ अर्ब ६९ करोड २० लाखमध्ये असार महिनामा रु. २४ अर्ब ९८ करोड ३९ लाख (३७.४६ प्रतिशत) खर्च भएको छ । अर्थ मन्त्रालयले आर्थिक वर्षको अन्त्यमा ठूलो रकम थप निकास दिने र सो मध्येबाट कार्यालयहरूले पेशकी दिने, फ्रिज नहुने खातामा ट्रान्सफर गर्ने एवं धरौटी खातामा राख्ने प्रवृत्ति यथावत् रहेको छ ।

८५. **राष्ट्रिय गौरवका आयोजना** – मुलुकको भौतिक पूर्वाधार तथा जनतालाई सेवा सुविधा विस्तार गर्न आवधिक योजनाले लक्ष्य गरेअनुसार उच्च प्राथमिकतामा राखी कार्यान्वयनमा गरिएका केही राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरूको प्रगति स्थिति देहायअनुसार रहेको छ:

(रु लाखमा)

सि.नं.	आयोजनाको नाम	सुरुवर्ष	सम्पन्न हुने वर्ष	कूल लागत अनुमान	हाल सम्मको खर्च	भौतिक प्रगति प्रतिशत
१	मध्य पहाडी लोकमार्ग आयोजना	२०६४/६५	२०७४/७५	३३,३७,१८	७,२७,२०	२६.८४
२	हुलाकी राजमार्ग आयोजना	२०६६/६७	२०७४/७५	३५,८०,००	४,६८,६९	नखुलेको
३	सिक्टा सिंचाइ आयोजना	२०५९/६०	२०७०/७१	२५,०२,००	९,०३,६७	७०.५०
४	रानी जमरा सिंचाइ आयोजना	२०६६/६७	२०७४/७५	१२,६३,७७	३,६९,३८	२२.८९
५	बबई सिंचाइ आयोजना	२०४५/४६	२०७४/७५	७,६७,०१	३,२३,०८	२९.१४
६	मेलम्ची खानेपानी आयोजना	२०५५/५६	२०७३/७४	२३,४५,८६	१२,००,१४	५८.४३
७	भेरी बबई डाइभर्सन	२०६८/६९	२०७५/७६	१६,४३,३०	७,४६	०.५८
८	बुढी गण्डकी जल विद्युत आयोजना	२०६९/७०	२०७७/७८	२,०९,००,००	७२,५२	०.२३
९	काठमाण्डौ तराई फास्ट ट्याक	२०६५/६६	यकिन नभएको	नखुले	२,५९,५४	नखुले
१०	पूर्व पश्चिम रेलमार्ग	२०६६/६७	यकिन नभएको	नखुले	२,८७,७३	नखुले
११	उत्तर दक्षिण लोकमार्ग, कर्णाली	२०६४/६५	२०७९/८०	३,४०,७०	२७,६९	८
१२	उत्तर दक्षिण लोकमार्ग, कोशी	२०६५/६६	यकिन नभएको	२,०५,९४	५०,८१	२५
१३	उत्तर दक्षिण लोकमार्ग, काली गण्डकी	२०६६/६७	२०७६/७७	२५,४५,५८	१७,७०	१

८५.१ दोस्रो अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल, सिमरा राष्ट्रिय गौरवको आयोजनामा समावेश भए तापनि हालसम्म बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छैन । उक्त आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन तयार गरिएको तर लगानीकर्ता छनौटको मोडालिटी एवं स्रोत निश्चित नहुँदा कार्य अगाडि बढ्न सकेको छैन ।

८५.२ मेलम्ची खानेपानी आयोजनाको काम २०७३/७४ मा सम्पन्न हुने लक्ष्य राखिएको छ । तर २०५५/५६ मा सुरु भएको सो आयोजनाको भौतिक प्रगति ५८ प्रतिशत रहेको छ । उक्त प्रगतिको आधारमा विश्लेषण गर्दा सो आयोजना तोकिएको समयमा सम्पन्न हुने अवस्था छैन । सिक्टा सिंचाइ आयोजना २०५९/६० र बबई सिंचाइ आयोजना २०४५/४६ मा सुरु भएकोमा क्रमशः २०७०/७१ र २०७४/७५ सम्ममा सम्पन्न गर्नुपर्ने लक्ष्य रहेपनि हालसम्म क्रमशः ७०.५० र २९.१४ प्रतिशतमात्र भौतिक प्रगति भएको छ । आयोजना शुरु भएको १२ र २७ वर्षमा हासिल गरिएको भौतिक प्रगतिका आधारमा ती राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरूको प्रतिफल अनिश्चित रहेको छ । गुर्योजना संशोधन गरी सिक्टा र बबई सिंचाइ आयोजनाको सम्पन्न गर्नुपर्ने अवधि क्रमशः ७ वर्ष र ४ वर्ष थप गरिएको छ । यसरी अवधि बढाउँदा लागत अनुमान संशोधन गरी सिक्टा र बबई सिंचाइ आयोजनाको क्रमशः रु.२५ अर्ब २ करोड र रु.७ अर्ब ६७ करोड १ लाख पुऱ्याइएको देखिन्छ । यसरी सुरु लागत अनुमानमा क्रमशः ९५ र १०३ प्रतिशतले वृद्धि गरेको देखिन्छ ।

८५.३ लागत अनुमान रु.१२ अर्ब ६३ करोड ७७ लाखको रानी जमरा सिंचाइ आयोजना २०६६/६७ मा सुरु भई २०७४/७५ मा ८ वर्षको अवधिमा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ । आयोजनाको आधा अवधि पूरा हुँदा भौतिक प्रगति २३ प्रतिशत रहेको स्थिति हेर्दा निर्धारित अवधिभित्र आयोजना पूरा हुनसक्ने अवस्था देखिएको छैन ।

२८ महालेखापरीक्षकको बाउन्नौ वार्षिक प्रतिवेदन, २०७१ सारांश

८५.४ लागत अनुमान रु.१६ अर्ब ४३ करोड ३० लाखको भेरी बवई डाइभर्सन २०६८।६९ मा सुरु भई २०७५।७६ मा ७ वर्षको अवधिमा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ । आयोजनाको २ वर्षको अवधिमा रु.७ करोड ४६ लाख खर्च भई भौतिक प्रगति १ प्रतिशत मात्र प्रगति देखिएको छ ।

राष्ट्रिय गौरवका आयोजना घोषित भए पनि कार्यान्वयन क्षमताको अभाव, स्थानीयस्तरको विवाद, जग्गा प्राप्तिमा कठिनाई, निर्माणव्यवसायीको कमजोर व्यवस्थापन, अन्तर निकाय समन्वयको अभाव, कार्यान्वयन मोडालिटी स्पष्ट नहुँदा कार्यान्वयन सन्तोषजनक छैन । स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार समयमा अख्तियारी प्रदान नगरिनुले समेत आयोजना कार्यान्वयनमा असर परेको छ । कतिपय कार्यक्रमको अनुगमन नहुँदा प्रतिफल सम्बन्धमा सुनिश्चित हुने अवस्था देखिँदैन ।

८५.५ मध्यपहाडी लोकमार्ग रु.३३ अर्ब ३७ करोड १८ लाखको लागतमा २०६४।६५ मा सुरु भई २०७४।७५ मा १० वर्षको अवधिमा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ । आयोजना सुरु भएको ६ वर्षमा रु.७ अर्ब २७ करोड २० लाख खर्च भई २७ प्रतिशत प्रगति भएको स्थितिलाई विश्लेषण गर्दा १० वर्षमा सो आयोजना पूरा हुने अवस्था छैन । ट्याक खोल्ने क्रममा विवाद सिर्जना भएको, निर्माण व्यवसायीले समयमा काम सम्पन्न नगरेकोले प्रगतिमा सुस्तता देखिन्छ ।

८५.६ बुढीगण्डकी जलविद्युत आयोजना रु.२ खर्ब ९ अर्बको लागतमा २०६९।७० मा शुरु भई २०७७।७८ मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य भएपनि हालसम्म रु.७२ करोड ५२ लाख खर्च भएको छ । विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गरी ०.२३ प्रतिशत भौतिक प्रगति भएको छ । प्रभावितको पुनर्वास एवं निर्माणकार्यको समेत थालनी हुन सकेको छैन ।

८५.७ उत्तर दक्षिण लोकमार्ग कर्णालीको लागत अनुमान रु.३ अर्ब ४० करोड ७० लाख रहेकोमा २०६४।६५ मा सुरु भई २०७९।८० मा १५ वर्षको अवधिमा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ । आयोजना सुरु भएको ६ वर्षमा रु.२७ करोड ६९ लाख खर्च भई ८ प्रतिशतमात्र भौतिक प्रगति भएको छ । उत्तर दक्षिण लोकमार्ग, कोशीको लागत अनुमान रु.२ अर्ब ५ करोड ९४ लाख रहेकोमा २०६५।६६ मा सुरु भई हालसम्म रु.५० करोड ८१ लाख खर्च भई २५ प्रतिशत भौतिक प्रगति देखिएकोमा आयोजना सम्पन्न गरिने अवधि अनिश्चित रहेको देखियो । त्यसैगरी उत्तर दक्षिण लोकमार्ग, काली गण्डकीको लागत अनुमान रु.२५ अर्ब ४५ करोड ५८ लाख रहेकोमा २०६६।६७ मा सुरु भई २०७६।७७ मा १० वर्षको अवधिमा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ । आयोजना सुरु भएको ४ वर्षमा रु.१७ करोड ७० लाख खर्च भई १ प्रतिशतमात्र भौतिक प्रगति भएको छ । उपर्युक्त स्थितिअनुसार ती आयोजनाहरू तोकिएको समयमा पूरा हुने अवस्था देखिएन ।

८५.८ हुलाकी राजमार्ग आयोजना रु.३५ अर्ब ८० करोडको लागत अनुमानमा २०६६।६७ देखि सुरु भई २०७४।७५ मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहे पनि हालसम्म रु.४ अर्ब ६८ करोड ६९ लाख खर्च भएको छ । जग्गा अधिग्रहण, राष्ट्रिय निकुञ्जलागायतका क्षेत्रमा एलाइनमेन्ट विवादलागायतका समस्याका कारण आयोजना कार्यान्वयनमा ढिलाई भएको देखिन्छ । भारतीय सरकारको सहयोगमा निर्माण हुने उक्त आयोजनामा निर्माणव्यवसायीको ठेक्का तोडिएकोले आयोजना कार्यान्वयनमा समस्या देखिएको छ ।

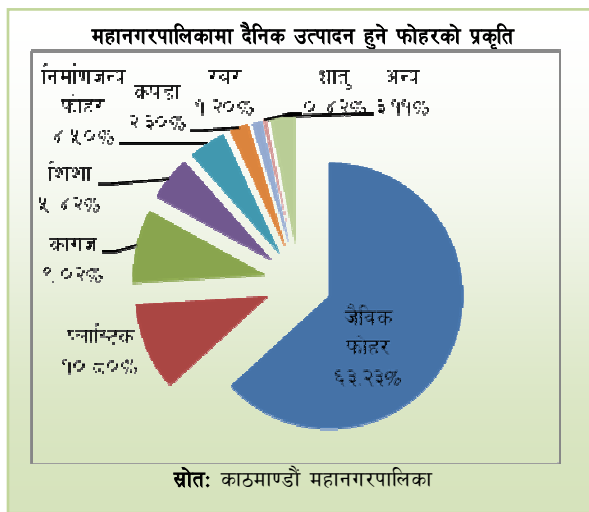
८५.९ काठमाडौं तराई द्रुतमार्ग र पूर्व पश्चिम रेलमार्गमा हालसम्म क्रमशः रु.२ अर्ब ५९ करोड ५४ लाख र रु.२ अर्ब ८७ करोड ७३ लाख खर्च भएकोमा काठमाडौं तराई द्रुतमार्गको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार नभएको बृट प्रणालीबाट निर्माण हुने भनिए तापनि प्रवर्धक छनौट भइसकेको छैन । पूर्व पश्चिम रेलमार्गको केही खण्डको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार भएपनि केही खण्डको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार नभएकोले निर्माणकार्य कहिले शुरु हुने निश्चित छैन ।

राष्ट्रिय गौरवका आयोजना मध्ये कतिपय आयोजनाको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन नै नभएको, कार्यान्वयन ढाँचासहितको समयवद्ध कार्ययोजना तयार नगरेको, कार्यान्वयन क्षमताको अभाव रहेको र स्थानीयस्तरमा रहेको विवाद, अन्तर निकाय समन्वयको अभाव जस्ता कारणहरूले गर्दा समयमा ती आयोजना पूरा भई लक्षित प्रतिफल प्राप्त हुने अवस्था छैन । उच्च प्राथमिकतामा राखिएका आयोजनाहरू सम्पन्न गर्न प्रयास गरी समयमै सम्पन्न गर्न थप सक्रियता अपनाउनुपर्ने देखिएको छ ।

८६. **विद्यालय भौतिक निर्माण** – कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिकाको बुँदा २.३ (ज) मा विद्यालयसँग सम्बन्धित भवन निर्माण तथा मर्मत सुधार कार्यको कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन प्राविधिक कर्मचारी, प्रधानाध्यापक तथा

विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षबाट प्रमाणित गराई हरेक आर्थिक वर्षको आषाढ मसान्तसम्ममा विद्यालय, शिक्षा कार्यालय र श्रोत केन्द्रमा राख्ने व्यवस्था भएकोमा यो वर्ष शिक्षा विभाग, विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमबाट ७५ जिल्ला शिक्षा कार्यालयका लागि रु.५ अर्ब २९ करोड १२ लाख निकाशा भएकोमध्ये निर्माण सुधार कार्यमा खर्च भएको रु.३ अर्ब १७ करोड ९५ लाखको कार्य सम्पन्न गरेको छैन ।

८७. **फोहरमैला पृथकीकरण** – फोहरमैला व्यवस्थापन ऐन, २०६८ को दफा ६ मा फोहरमैलालाई कम्तीमा जैविक र अजैविक लगायत विभिन्न प्रकारमा वर्गीकरण गरी उत्पादन चरणमा नै पृथकीकरण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । काठमाण्डौ महानगरपालिकामा जैविक र अजैविक फोहर क्रमशः ६३.२२ र ३६.७७ प्रतिशत रहेकोमा पृथकीकरण गरेको छैन । फलस्वरूप सङ्कलनस्थल, स्थानान्तरण केन्द्र र फोहर विसर्जनस्थलमा व्यवस्थापन गर्न नसकी फोहर यत्रतत्र छरिने, पानी प्रदूषित हुने र दुर्गन्ध फैलिने गरेको छ । स्रोतमा फोहरमैला पृथकीकरण कार्य गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

८८. **स्थानान्तरण केन्द्र** – महानगरपालिकाले टेकुमा

सञ्चालनमा ल्याएको स्थानान्तरण केन्द्र खुल्ला र बसोबास क्षेत्रमा रहेको, त्यहाँ निर्मित कम्पोस्ट मल बनाउने प्लान्ट प्रयोगमा नआएको कारण फोहरमैला व्यवस्थापनमा कुशलता बढाउन नसकेको एवं आसपासमा दुर्गन्ध फैलिई वायु प्रदूषण उच्च रहेको, लिचेट (प्रदूषित पानी) विष्णुमति खोलामा मिसिएकोले जल प्रदूषण बृद्धि भई भएको छ । महानगरपालिकाले स्थानान्तरण केन्द्रको फोहर प्रदूषण व्यवस्थापन गर्न, किटनाशक विषादी र दुर्गन्ध नाशक स्प्रे छर्किएर स्थिति नियन्त्रण गर्ने कार्य पर्याप्त मात्रामा गरेको देखिएन ।

८९. **फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल** – काठमाडौं महानगरपालिकाले सिसडोलस्थित फोहरमैला व्यवस्थापन स्थलको वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदनमा उल्लेख भए अनुसारका लिचेट लाइनरको निर्माण गर्ने, लिचेट प्रशोधन इकाईहरूको निर्माण तथा प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्ने, लिचेट उत्पादनमा कमी गर्न वर्षातको पानी व्यवस्थापनका लागि अलग ढलहरूको निर्माण गर्ने, ल्याण्डफिल्ड क्षेत्रमा रहेका मूल पानीहरूको प्रदूषण रोक्न अलग भूमिगत ढलको निर्माण गर्ने, ल्याण्डफिल्ड ग्याँस व्यवस्थापन गर्ने, वातावरणीय अनुगमन र परीक्षण गर्ने लगायतका पूर्वाधारहरू निर्माण नभएको र भएकामा पनि बिग्निएर प्रयोगविहीन अवस्थामा रहेको कारण जल तथा वायु प्रदूषण भई उक्त स्थलको वातावरणमैत्री व्यवस्थापन हुन नसकेकोले आवश्यक सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

९०. **नहर सञ्चालन** – नारायणी सिंचाई व्यवस्थापन कार्यालय अन्तर्गत बारा, पर्सा र रौतहटको दक्षिणी भेगको ३७ हजार ४०० हेक्टर जग्गामा ८१ किलोमिटर लामो नहरमा ८५० क्यूमेक पानी उपलब्ध हुनुपर्नेमा ३५० देखि ६०० क्यूमेक पानी उपलब्ध हुने गरेको छ । यसले गर्दा नहरको कुल १६ वटा ब्लकमध्ये १३ वटा ब्लकसम्म मात्र पानी सञ्चालन भएकोले रौतहट जिल्लामा पानी उपलब्ध भएको पाइएन ।

९१. **प्रशासनिक खर्च** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ मा जिल्ला विकास समितिले आन्तरिक आयको निश्चित प्रतिशतसम्म प्रशासनिक खर्च गर्न पाउने व्यवस्था छ । यो वर्ष ५९ जिल्ला विकास समितिले आन्तरिक आयको अनुपातमा प्रशासनिक खर्च गर्न पाउने सीमा नघाई रु. २१ करोड ९९ लाख बढी खर्च गरेका छन् । यस सम्बन्धमा सार्वजनिक लेखा समितिबाट २०६८।१२।१ मा बढी खर्च गर्नेलाई विभागीय कारबाही गर्ने निर्णय भएकोमा निर्णय कार्यान्वयन नहुनाको साथै सीमा नघाई खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा समेत सुधार भएको छैन ।

■ अनुगमन

९२. **फरार सहकारी सञ्चालक** – गत वर्षसम्म ६३ सहकारी संस्थाका सञ्चालक फरार भएको पाइयो । यी मध्ये कार्यालय काठमाण्डौंमा दर्ता रहेका सहकारी १९ संस्थाबाट रु.७ करोड ३६ लाख र ललितपुरका २ बाट रु.८

करोड ५० लाख हिनामिना भएकोमा मन्त्रालय तथा विभागले फरार सञ्चालक तथा रकम हिनामिनाको सम्बन्धमा कारवाही गरेको देखिएन ।

९३. **छात्रवृत्ति प्रदान-** शिक्षा मन्त्रालय अन्तर्गत सञ्चालित प्राविधिक महाविद्यालयहरूले सम्बन्धन सम्बन्धी आधारभूत नीति २०६३ अनुसार प्राविधिक महाविद्यालय सञ्चालन गर्ने संस्थाले स्वदेशी लगानीकर्ता भए १० प्रतिशत र विदेशी लगानीकर्ता भए २० प्रतिशत निःशुल्क छात्रवृत्ति कोटा नेपाल सरकारलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । एम.बी.बी.एस.लगायतका चिकित्सातर्फका विषयहरूमा छात्रवृत्ति उपलब्ध गराएको तर इन्जिनियरिङ्ग कलेजहरू र मेडिसिनतर्फ स्नातकोत्तर (पी.जी.) सञ्चालन गर्ने कलेजहरूबाट छात्रवृत्ति उपलब्ध गराएको छैन ।

यसैगरी उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद सम्बन्धन सम्बन्धी विनियम, २०५५ अनुसार कुल विद्यार्थी संख्याको घटीमा ३ प्रतिशत गरीब, अपाङ्ग तथा जेहेन्दार विद्यार्थीहरूलाई निःशुल्क शिक्षा दिने व्यवस्था भएकोमा यो वर्ष कक्षा ११ र १२ मा ४ लाख ९१ हजार ३६४ विद्यार्थीले रजिष्ट्रेशन फाराम भरी परीक्षामा सामेल भएकोमध्ये १४ हजार ७४० विद्यार्थीहरूले छात्रवृत्ति पाउनुपर्नेमा ५ हजार ६३५ (१.१४ प्रतिशत) ले मात्र छात्रवृत्ति प्राप्त गरेको देखिन्छ ।

९४. **अनुदान -** आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४१(३) मा मन्त्रालयबाट सर्शत अनुदान दिइएका संस्थाहरूबाट प्रगति विवरण लिई तोकिएको कार्य भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहाय अनुसार छन ।

९४.१ यो वर्ष स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयले १६ सामुदायिक अस्पताललाई रु.९ करोड ७२ लाख, एक सहकारी र ४८ अन्य अस्पताललाई रु.४२ करोड ७९ लाखसमेत ६६ संस्थालाई रु.५३ करोड ३ लाख अनुदान वितरण गरेको देखियो । स्वास्थ्य कर कोषबाट क्यान्सर रोगको उपचार तथा नियन्त्रणको लागि ३ सरकारी अस्पताललाई रु.२९ करोड ५० लाख, भक्तपुर क्यान्सर अस्पताललाई रु.२ करोड २० लाख, २ प्राइभेट लिमिटेड संस्था र २४ गैरसरकारी स्वास्थ्य संस्थालाई रु.४९ लाखसमेत रु.३२ करोड १९ लाख अनुदान उपलब्ध गराएको छ । अनुदान उपलब्ध गराउने नीति तथा मापदण्ड निर्धारण गरेको छैन । उपलब्ध गराएको अनुदानको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने गरेको देखिएन ।

९४.२ कृषि विकास मन्त्रालयले यो वर्ष विभिन्न व्यक्ति, समूह, सहकारी संस्था आदिलाई ३१ कार्यक्रमको लागि रसायनिक मल, कृषि प्रसार, व्यवसायिक कृषि तथा व्यापार मेला, संक्रमित कुखुराको सौधभर्ना, पशुसेवा प्रसार, कृषि व्यवसाय प्रवर्धन, उन्नत बीउ विजन लगायतका कार्यक्रममा रु.८ अर्ब ९४ करोड ६६ लाख अनुदान दिएको छ । अनुदान रकम उपलब्ध गराउँदा लागत सहभागिताका आधारमा गर्ने गरेको, उपलब्ध रकमभन्दा अनुदानको माग बढी आउने गरेको तथा सीमित बजेटको कारणले सेवा प्रवाहमा कठिनाइ भएको मन्त्रालयले उल्लेख गरेको छ । अनुदान खर्चको स्वतन्त्र रूपमा अध्ययन नभएको तथा मन्त्रालय, विभाग जस्ता केन्द्रीय निकायहरूबाट अनुदान परिचालन सम्बन्धमा अनुगमन गरेको देखिँदैन ।

९४.३ कृषि विकास मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार विगत चार वर्षमा उपलब्ध गराएको कृषि अनुदान र उत्पादनसम्बन्धी विवरण देहायअनुसार छः

सि.नं.	आर्थिक वर्ष	अनुदान रकम (रु करोडमा)	कृषि क्षेत्रको आर्थिक वृद्धि प्रतिशत		खाद्यान्न उत्पादन मे.टन	
			लक्ष्य	प्रगति	लक्ष्य	प्रगति
१	२०६७/६८	२६७	३.९	४.५	७७६२	८६१५
२	२०६८/६९	३२३	३.९	४.६	९०५०	९५६१
३	२०६९/७०	४८९	३.९	१.१	९५६१	८७३८
४	२०७०/७१	८९९	४.०	४.७	९४८०	९५६३

उपर्युक्तानुसार मन्त्रालयबाट ४ आर्थिक वर्षमा वितरण भएको अनुदान र उत्पादकत्व वृद्धि सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा तीन आर्थिक वर्षमा लक्ष्यभन्दा बढी खाद्यान्न उत्पादन भएको भए तापनि २०६७/६८ को तुलनामा २०६८/६९ मा अनुदान २०.९७ प्रतिशत वृद्धि भएपनि उत्पादनमा १०.९८ प्रतिशतमात्र वृद्धि भएको, २०६८/६९ को तुलनामा २०६९/७० मा अनुदान ५१.३९ प्रतिशत वृद्धि भएपनि खाद्यान्न उत्पादन ८.६० प्रतिशत घटि भएको र २०६९/७० को तुलनामा २०७०/७१ मा अनुदानमा ८३.८४ प्रतिशत वृद्धि भएपनि

उत्पादनमा ९.४४ प्रतिशत मात्र वृद्धि भएको देखिन्छ। यसरी अनुदान वृद्धिको तुलनामा उत्पादन वृद्धिदर न्यून रहेको पाइएकोले अनुदान र उत्पादनबीच सकरात्मक सम्बन्ध देखिएन। अतः उत्पादन र उत्पादकत्वसंग आवद्ध गरि अनुदान परिचालन गर्नुपर्ने देखिएको छ।

■ लगानी प्रतिफल

- ९५. **शेयर लगानी प्रतिफल** – नेपाल सरकारले १०७ संस्थामा रु.१ खर्ब २६ अर्ब ६५ करोड ३६ लाख शेयर लगानी गरेकोमा यस वर्ष १० संस्थाले रु.१२ अर्ब ९९ करोड ३१ लाख लाभांश दिएका छन्। जुन संस्थानमा गरिएको शेयर लगानीको १०.२५ प्रतिशत रहेको छ। अधिकांश संस्थाहरू नोक्सानीमा रहेकोले लाभांश प्राप्त भएको छैन।
- ९६. **परियोजना कर्जा** – कर्मचारी सञ्चय कोषले एक हाउजिड कम्पनीलाई प्रदान गरेको कर्जा २०७१ आषाढ मसान्तसम्मको रु.३० करोड ६५ लाख बक्यौता देखियो। उक्त ऋणी कम्पनी कर्जा सूचना केन्द्रको कालोसूचीमा परेकोले पूरै रकम कर्जा नोक्सानी व्यवस्था गरेको र व्याज पूँजीकरण गरिने अवधि समेत गुजिसकेकोले परियोजना सुचारु हुने अवस्था देखिँदैन। धितो लिलामी लगायतको प्रक्रियाबाट कर्जा उठाउनुपर्ने देखिएको छ।
- ९७. **जोखिमयुक्त निक्षेप** – नागरिक लगानी कोषले नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट समस्याग्रस्त र शीघ्र सुधार गर्नुपर्ने भनी उल्लेख गरेको ८ विकास बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा रु.६१ करोड ५० लाख मुद्दती निक्षेप राखेकोले उक्त निक्षेप फिर्ता लिन कठिनाई पर्ने देखिएको छ। यसैगरी सैनिक कल्याणकारी कोषले समस्याग्रस्त विभिन्न बैङ्क तथा ३ वित्तीय संस्थाबाट २०७१ आषाढ मसान्तसम्म प्राप्त हुनुपर्ने मुद्दती एवं वचत खाताको साँवा व्याज रु. ३५ करोड ६६ लाख प्राप्त नभई जोखिममा परेको छ।

■ स्रोतसाधन प्राप्ती

- ९८. **बक्यौता असुली** – समाज कल्याण परिषद्ले भृकुटीमण्डपस्थित घर तथा जमीन भोगचलन गरी आएका १९ व्यक्ति र २४ संस्थाबाट २०७१ आषाढसम्मको बहाल रु.१ करोड ७७ लाख ९८ हजार असुल गरेको पाइएन।
नेपाल विद्युत प्राधिकरणको विद्युत महसुल बक्यौता गत वर्षको तुलनामा २.४१ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.८ अर्ब १२ करोड रहेको छ। सडक बत्तीबापतको बक्यौता विगत वर्षको तुलनामा यस वर्ष रु.५३ करोड ४२ लाखले वृद्धि भएको तर असुली न्यून रहेको देखिएको छ।
- ९९. **कर दस्तुर असुली** – जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, काठमाडौं, सिन्धुपाल्चोक, ताप्लेजुङ, धादिङ, रुपन्देही लगायत ४४ ले विभिन्न आय ठेक्काका व्यवसायीहरूबाट गत वर्षसम्मको रु.३६ करोड ६२ लाख समेत रु.३९ करोड ४२ लाख कर दस्तुर असुल गरेका छैनन्। यस सम्बन्धमा २०६९/१/१० मा सार्वजनिक लेखासमितिले यथाशीघ्र असुल गर्ने निर्णय गरेकोमा असुल गरेको देखिएन।
- १००. **भूबहाल कर** – पेट्रोलियम नियमावली, २०४१ को नियम ३६ अनुसार व्यवसायीहरूले तोकिएअनुसार भूबहाल कर बुझाउने व्यवस्था भएकोमा पेट्रोलियम अन्वेषण परियोजनाले पेट्रोलियम पदार्थको अन्वेषण सम्झौता अनुसार पाँच व्यवसायीहरूबाट गत वर्षसम्मको रु.१३ करोड २० लाख र यो वर्षको रु.३ करोड ८७ लाखसमेत रु.१७ करोड ७ लाख भूबहालकर असुल गरेको छैन।
- १०१. **उर्जा नोक्सानी** – नेपाल विद्युत प्राधिकरणको यस वर्षको उर्जा उपलब्धि र वितरण स्थिति निम्नानुसार छः

विवरण	उपलब्धी (जि.डब्लु. एच.)			वितरण (जि.डब्लु. एच.)			चुहावट प्रतिशत
	उत्पादन	खरिद	जम्मा	आन्तरिक खपत	विक्री	चुहावट	
२०६९/७०	२२९१.९६	१९६६.१२	४२५८.०८	२७३५	३१६१.३९	१०६९.३४	२५.११
२०७०/७१	२३००.३४	२३३१.१७	४६३१.५१	३५६६	३४४७५८	११४८.२७	२४.७९
वृद्धि प्रतिशत	०.३६५६	१८.५७	८.७७	३०.३८३९	९.०५३	७.३८१	-१.२८

प्राधिकरणको यस वर्षको उर्जा नोक्सानी विगत वर्षको भन्दा ०.३२ प्रतिशतले सुधार भए पनि अझै २४.७९ प्रतिशत चुहावट रहेको छ। यस वर्षमात्र ऊर्जा नोक्सानी औसत बिक्री दर रु.८.१४ ले रु.९ अर्ब ३४ करोड ७० लाख रहेको हुँदा नियन्त्रण गरिनुपर्छ।

■ आन्तरिक नियन्त्रण

१०२. **समग्र अवस्था**— आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ९५(१) ले अधिकांश तालुक मन्त्रालय/विभागले आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी लागू नगरेको, ऐन नियमबमोजिम तालुक कार्यालयले निरीक्षण अनुगमन नगरेको, तलबी प्रतिवेदन पास नगरेको, खरिद योजना तयार नगरेको अवस्था छ। कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले गरेको आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रभावकारी रूपमा हुनसकेको छैन। आन्तरिक लेखापरीक्षण निर्देशिका, २०६८ तयार गरी लागू गरे तापनि आन्तरिक लेखापरीक्षणको लागि जनशक्ति पर्याप्त नरहेको, लेखापरीक्षणमा संलग्न जनशक्तिलाई तालिमको अवसर पर्याप्त नभएको र निर्देशिकाअनुसारको कार्यविधि अवलम्बन गरी लेखापरीक्षण सम्पादन गरेको देखिँदैन।
१०३. **कर परीक्षण** – स्थायी लेखा नम्बर लिएका करदाता ६ लाख ८५ हजार रहेको मध्ये ४ लाख २६ हजार अर्थात् ६२.१९ प्रतिशतले मात्र आय विवरण पेश गरेका छन्। यो वर्ष कर परीक्षणको लागि ७ हजार १९२ करदाता छनौट भएका छन्। जुन संख्या स्थायी लेखा नम्बर लिएका आधारमा १.०४ प्रतिशत र आय विवरण पेश गरेको आधारमा १.७ प्रतिशत हुन आउँछ। गत वर्षबाट जिम्मेवारी सरेका २ हजार ८५४ र यो वर्ष छनौट भएका ५ हजार ६११ समेत ८ हजार ४६५ करदातामध्ये ४ हजार ७१३ अर्थात् ५५.६८ प्रतिशत करदाताको यो वर्ष कर परीक्षण सम्पन्न गरेको छ। कर परीक्षण लक्ष्यअनुसार नहुँदा आन्तरिक नियन्त्रण कमजोर देखिन्छ।
१०४. **तलबी प्रतिवेदन** – शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १२६(२)(ड) मा शिक्षकको वार्षिक तलबी विवरण पारित गर्नुपर्ने व्यवस्थाअनुसार यो वर्ष विद्यालय शिक्षक किताबखानाबाट तलबी प्रतिवेदन पारित नगरी ५३ जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरूले रु.२१ अर्ब २९ करोड २ लाख १२ हजार तलब भत्ता भुक्तानी गरेको छ। तलबी विवरण पारित नगर्दा आवश्यकभन्दा फरक रकम निकास प्रदान हुने अवस्था देखिएको छ।

४. भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधारहरू

सार्वजनिक लेखापरीक्षणका असल अभ्यासहरूलाई आत्मसात गर्दै लेखापरीक्षण पद्धतिमा समय सापेक्ष परिमार्जन गरी लेखापरीक्षणलाई विश्वसनीय र प्रभावकारी बनाउन कार्यालय प्रयत्नशील रहदै आएको छ । संविधानले महालेखापरीक्षकलाई सुम्पिएको जिम्मेवारी अनुसार विगत वर्षहरूमा जस्तै यो वर्ष पनि देहायबमोजिम सुझाउ प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. **महालेखापरीक्षकको स्वतन्त्रता** – सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन (इन्टोसाई) को सन २००७ को मेक्सिको घोषणाले सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूलाई सम्बैधानिक एवं कानुनी व्यवस्था, पदावधिको कानुनी सुनिश्चतता, जिम्मेवारी पुरा गर्न आवश्यक अधिकार, सुचनामा पहुँच, जुनसुकै वखत प्रतिवेदन गर्ने स्वतन्त्रता, प्रतिवेदनको समय र विषयबस्तु निर्धारण गर्ने स्वतन्त्रता, आफुले दिएको सुझाव कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने अधिकार र प्रशासकीय एवं वित्तीय स्वायत्तता हुनुपर्ने उल्लेख गरेबमोजिम महालेखापरीक्षकलाई प्रशासकीय तथा वित्तीय स्वायत्तता प्रदान गर्न कानुनी व्यवस्था गरिनु पर्दछ ।
२. **लेखापरीक्षण सेवा सञ्चालन** – निजामती सेवा ऐनको दोस्रो संशोधन, २०६४ बाट लेखापरीक्षण सेवा निजामती सेवामा समावेश भएको छ । सार्वजनिक लेखापरीक्षणको अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यास बमोजिम लेखापरीक्षणमा संलग्न कर्मचारीहरूको पेसागत स्वतन्त्रता कायम राख्न तथा लेखापरीक्षण व्यवस्थापन गर्न र प्रशासकीय स्वतन्त्रताको प्रत्याभूति गर्न सार्वजनिक लेखा समितिको निर्देशन समेतलाई मध्यनजर राख्दै लेखापरीक्षण सेवा सञ्चालन ऐन तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउन जरुरी छ ।
३. **संस्थागत सुदृढीकरण** – महालेखापरीक्षकको कार्यालयको रणनीतिक योजना २०१३-१५ कार्यान्वयन, लेखापरीक्षण पद्धतिमा थालिएको जोखिममा आधारित लेखापरीक्षण, कार्यमूलक लेखापरीक्षणमा सरोकारवालाहरूको संलग्नता, विद्युतीय कार्यपत्रको उपयोग र सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी लेखापरीक्षण गर्ने जस्ता सुधारका कृयाकलापहरूलाई निरन्तरता दिनका साथै सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूले तयार गरेको लेखापरीक्षण मानदण्ड र मार्गदर्शन कार्यान्वयनमा लेखापरीक्षणमा संलग्न जनशक्तिको क्षमता बिकासका लागि सरकार तथा अन्य सरोकारवालाहरूको सहयोग आवश्यक रहेको छ ।
४. **गुणस्तर आश्वस्तता** : लेखापरीक्षण कार्य नीति, मानदण्ड र कार्यविधि अनुरूप भए नभएको र लेखापरीक्षण गुणस्तर नियन्त्रण व्यवस्था प्रभावकारी कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा मुल्याङ्कन गर्न अन्तर्राष्ट्रिय मानदण्ड अनुसार निर्देशिका तयार गरी प्रत्येक वर्ष ५० इकाईहरूको गुणस्तर आश्वस्तता पुनरावलोकन गरिदै आएको छ । लेखापरीक्षणको गुणस्तर कायम गर्न पुनरावलोकनको चौमासिक क्यालेण्डर तयार गरी यो संख्या बढाउँदै लग्नु पर्ने आवश्यकता छ । साथै पुनरावलोकन प्रतिवेदनले औल्याएका कमी कमजोरीहरू सुधार गर्न आवश्यक कार्ययोजना बनाई प्रोत्साहन प्रणालीसंग आवद्ध गर्नु जरुरी छ ।
५. **वैदेशिक सहायताको लेखापरीक्षण** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा ५ ले मित्रराष्ट्र र अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाबाट अनुदान र ऋण स्वरूप नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने नगदी वा जिन्सी सहायतालाई बजेटमा समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । दातृ निकायले उपलब्ध गराएको सहायता रकम नेपाल सरकारको बजेटमा समावेश नगर्ने र महालेखापरीक्षकबाट लेखापरीक्षण नगराउने अवस्था अद्यापि कायमै छ । उपरोक्त कानुनी व्यवस्था अनुरूप सबै किसिमका वैदेशिक सहायता रकम बजेटमा समावेश गरी सोको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकबाट गराउने व्यवस्था अबलम्बन गरिनुपर्दछ ।
६. **अनुदानको अनुगमन** – सार्वजनिक कोषबाट विभिन्न प्रतिष्ठान, विद्यालय, स्थानीय निकाय, समिति तथा सामाजिक संस्थाहरूलाई नेपाल सरकारले अनुदानको रूपमा रकम निकास दिने गरेको छ । कतिपय अनुदान महालेखापरीक्षकको लेखापरीक्षण क्षेत्रभित्र पनि नपरेकोले अनुदानको कानूनको पालना गरी उपयोग गरे नगरेको सम्बन्धमा संसदलाई आश्वस्त गराउने निर्देशिका तयार गरी अनुदानको अनुगमन गर्ने व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।

७. **आयोजना लेखापरीक्षण प्रतिवेदन** – नेपाल सरकार र दातृ निकायविच भएको सहयोग संभौता अनुसार आयोजना लेखापरीक्षण प्रतिवेदन तोकिएको समयभित्र दातृ निकायहरूमा पेश गर्नु पर्ने व्यवस्था छ । महालेखापरीक्षकद्वारा सम्बन्धित आयोजना/मन्त्रालयलाई पटक पटक ध्यानाकर्षण गराउंदा पनि तोकिएको समयमा अधिकांशबाट आयोजना लेखा प्रमाणीकरणको लागि पेश नभएकोले तोकिएको समयभित्र सम्बन्धित निकायलाई आयोजना हिसाब उपलब्ध गराउन सकिएको छैन ।
८. **बेरूजु फछ्यौट** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १९ मा महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट लेखापरीक्षण हुंदा प्रारम्भिक प्रतिवेदनमा औल्याइएका बेरूजु पैतीस दिनभित्र वा नियम बमोजिम थप म्यादभित्र फछ्यौट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । बेरूजु फछ्यौट गर्ने गराउने जिम्मेवार पदाधिकारीले प्रचलित ऐन नियमले तोकेको म्याद र प्रक्रियाअनुसार कारबाही टुङ्ग्याउने नगरेकोले बेरूजु बढन गई सार्वजनिक क्षेत्रबाट आर्थिक अनुशासनको पालना कमजोर देखिएको छ । लेखापरीक्षणबाट औल्याइएको बेरूजु कानूनले तोकेको म्यादभित्रै टुङ्ग्याउने तर्फ लेखाउत्तरदायी अधिकृतहरूले क्रियासिलता बढाउनु जरुरी छ । समयमा फछ्यौट नगर्ने र पछि समिति गठन गरी बेरूजु फछ्यौट गर्ने परिपाटीलाई निरुत्साहित गर्नुपर्दछ ।
९. **सम्परीक्षण** – स्थलगत लेखापरीक्षणको समयमा सम्परीक्षण गराउने काम प्रभावकारी रूपमा हुनसकेको छैन । लक्ष्य तोकी बेरूजु फछ्यौट गरी सम्परीक्षण गराउने तर बिगतमा कायम भएको सोही प्रकृतिको बेरूजु दोहोरिदै जानुले सम्परीक्षणका साथसाथै कार्यपद्धतिको सुधारमा जोड दिनु पर्ने देखिन्छ । जिम्मेवार व्यक्तिको कार्यसम्पादनको मूल्याङ्कन गर्दा बेरूजु फछ्यौटलाई समेत आधार बनाइनुपर्दछ ।
१०. **सार्वजनिक क्षेत्रको लेखामान (नेपसास) कार्यान्वयन** – नेपाल सरकारले स्वीकृत गरेको नगदमा आधारित नेपाल सार्वजनिक क्षेत्रको लेखामान २ वटा मन्त्रालयहरूमा परीक्षण भैरहेको छ । स्वीकृत लेखामानको पूर्ण कार्यान्वयन भएमा आर्थिक कारोबार पारदर्शी तथा विश्वसनीय हुन गई लेखापरीक्षणलाई समेत सहयोग पुग्ने भएकाले नेपसासको व्यवस्था अनुरूप नेपाल सरकारको लेखा ढांचामा समय सापेक्ष सुधार गरी सबै मन्त्रालयमा कार्यान्वयन गरिनु पर्दछ ।
११. **वार्षिक प्रतिवेदनउपर छलफल** – महालेखापरीक्षकको प्रतिवेदनहरू पुर्णरूपमा सार्वजनिक लेखा समितिमा छलफल हुन नसकेको अवस्था छ । समयमै प्रतिवेदनउपर छलफल भएमा लेखापरीक्षणको प्रभावकारिता वृद्धि हुने भएकोले महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनहरूउपर समयमै छलफल गर्नेतर्फ ध्यान दिनु पर्दछ ।
१२. **संगठित संस्थाको लेखापरीक्षण** – संगठित संस्थाको कारोबारको लेखा राखी समयमा वित्तीय विवरण तयार गरी लेखापरीक्षण गराउने जिम्मेवारी कार्यकारी प्रमुखमा रहने तथा लेखापरीक्षण प्रतिवेदनउपर जवाफ दिई वित्तीय विवरण प्रमाणित गर्ने जिम्मेवारी सञ्चालक समितिमा रहने व्यवस्था छ । तर कतिपय संस्थाले समयमै वित्तीय विवरण तयार नगर्ने, आन्तरिक लेखापरीक्षण नगराउने, प्रतिवेदनको जवाफ नदिने आदि कारणले अन्तिम प्रतिवेदन जारी हुन सकेको छैन । सार्वजनिक संस्थानहरूका जिम्मेवार पदाधिकारीले आर्थिक प्रशासनलाई स्वच्छ र मर्यादित बनाउन कानूनले तोकेबमोजिम जिम्मेवारी निर्वाह गर्नु गराउनुपर्ने देखिएको छ ।